

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra občanského práva

DISERTAČNÍ PRÁCE

Neúčinnost právních úkonů v českém právu

The ineffectiveness of legal acts in the Czech law

Stanislav Sviták

Praha 2013

Děkuji zesnulému prof. JUDr. Františku Zoulíkovi, CSc. a doc. JUDr. Michaele Hendrychové-Zuklínové, CSc. za čas, který věnovali diskuzím se mnou.

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. listopadu 2013.

Obsah

Úvod	1
Stručné vymezení problematiky	1
Cíle disertační práce	2
Základní metody práce	4
1 Historické základy neúčinnosti právních úkonů	9
1.1 Římské pojetí institutu neúčinnosti „právních úkonů“	9
1.2 Vývoj právní úpravy odpůřčího práva na území dnešní ČR	16
1.2.1 Odpůřčí právo do roku 1884	16
1.2.2 Založení tradice odpůřčího práva	18
1.2.3 Druhá tradice odpůřčího práva	28
2 Pojem právního úkonu a právního jednání	34
3 Pojem právní neúčinnosti	42
4 Institut odpůřčího práva	47
4.1 Problematika pojmenování institutu odpůřčího práva	47
4.2 Účel odpůřčího práva	50
4.3 Dvě formy odpůřčího práva	53
4.4 Odpůřčí žaloba	57
4.4.1 Povaha rozhodnutí o odpůřčí žalobě	57
4.4.2 Petit odpůřčí žaloby	65
4.5 Sřet mimoinsolvenčního a insolvenčního odpůřčího práva	70
4.6 Časová působnost právní úpravy odpůřčího práva	71
5 Relativní neúčinnost v systému následků vad pr. úkonů/pr. jednání ...	73
5.1 Nicotnost	74
5.2 Neplatnost	78
5.2.1 Absolutní neplatnost	79
5.2.2 Relativní neplatnost	82
5.3 Odstoupení od smlouvy	85
5.4 Zrušení smlouvy	86
6 Vztah relativní neúčinnosti a neplatnosti, nicotnosti	88
7 Obecná úprava odpůřčího práva v občanském zákoníku	92
7.1 Neúčinnost na základě odporovatelnosti v OZ (1964)	92

7.1.1	Věcná působnost	92
7.1.2	Osobní působnost.....	106
7.1.3	Časová působnost	117
7.2	Neúčinnost na základě odporovatnosti v OZ (2012)	118
7.2.1	Věcná působnost	118
7.2.2	Osobní působnost.....	123
7.2.3	Časová působnost	127
8	Odpůrčí právo mimo občanský zákoník	130
8.1	Neúčinnost na základě odporovatnosti v insolvenční.....	130
8.1.1	Věcná působnost	130
8.1.2	Osobní působnost.....	135
8.1.3	Časová působnost	138
8.1.4	Důsledky úspěchu odpůrčí žaloby	139
8.2	Neúčinnost na základě odporovatnosti v obch. zák.....	140
9	Zákonná neúčinnost	143
9.1	Zákonná neúčinnost v insolvenčním zákoně	143
9.2	Zákonná neúčinnost mimo insolvenční zákon.....	144
10	Odpůrčí právo a další systémy ochrany věřitele	148
10.1	Ochrana věřitele obecnými občanskoprávními prostředky	149
10.2	Ochrana věřitele v rámci korporálního práva	152
10.3	Ochrana věřitele v rámci insolvenčního práva	158
10.4	Ochrana věřitele v rámci trestního práva.....	164
10.5	Vztah odpůrčího práva a dalších systémů ochrany věřitele	166
	Závěr	168
	Anotace	176
	Abstract.....	177
	Shrnutí.....	178
	Summary.....	183
	Seznam použité literatury	188

Úvod

Stručné vymezení problematiky

Pro téma disertační práce jsem se rozhodl pod vlivem diskuze se zesnulým prof. JUDr. Františkem Zoulíkem, CSc., který poukazoval na to, že problematika neúčinnosti právních úkonů ve smyslu odpůřčího práva je přes svoji zásadní důležitost zejména v insolvenčních poměrech opomíjena, když o této problematice u nás po desetiletí nevyšel text, který by byl delší než několik stran. Domnívám se, že poslední obsáhlejší dílo, které u nás ohledně odpůřčího práva vyšlo, je dílo prof. dr. Františka Bilovského z roku 1936 nazvané *Úvod do nauky o právních úkonech bezúčinných*.¹ Ohledně literatury je třeba zmínit i velmi zdařile napsané dílo JUDr. Tomáše Richtera, LL.M., Ph.D., nazvané *Insolvenční právo*, ve kterém autor věnoval odpůřčímu právu v insolvenčních i mimoinsolvenčních poměrech jednu kapitolu, v níž mimo jiné poukázal na to, že odpůřčí právo umožňuje ochranu kolektivní povahy insolvenčního řízení. Pokud jde o odborné články, je třeba zmínit, že o problematice odpůřčího práva systematicky publikuje JUDr. Zdeněk Pulkrábek, Ph.D., jehož názory považuji za velmi inspirativní.

Je pravdou, že institut odpůřčího práva by nemusel existovat, pokud by všichni dlužníci měli to štěstí, že by jejich otcem byl bohatý Goriot, jehož tragický osud popsal Honoré de Balsac ve svém románu *Otec Goriot*.² Právě sebeobětovná otcovská láska otce Goriota umožnila jeho nevděčným a marnivým dcerám Anastázii a Delfíně žít na náklady jejich oddaného otce, který umřel v zásadě bez dluhů, ale opuštěný v chudobě a přitom si své potomky nemohl vynachválit, přestože ho připravili o veškerý majetek.

Věřitelé naopak zpravidla požadují po dlužnících, aby splnili své závazky. Tato skutečnost vede některé dlužníky k tomu, že než ponechat svůj majetek k uspokojení věřitelům, tak raději tento majetek převedou na někoho jiného, zpravidla (nikoli však nutně) na někoho, kdo je jejich srdci

¹ Bilovský, F. *Úvod do nauky o právních úkonech bezúčinných*. Praha: Orbis, 1936.

² Honoré de Balsac. *Otec Goriot*. Praha: Odeon, 1975.

poněkud bližší. A právě k ochraně před protiprávními pletichami dlužníků slouží díky géniu římských právníků k ochraně věřitele již téměř dva tisíce let tzv. actio Pauliana, která se postupem času stále zdokonaluje, ale jejíž základní poznávací znaky zůstaly nezměněny až dodnes. Tato žaloba umožňuje věřitelům dosáhnout uspokojení z majetku, který dlužník převedl in fraudem creditorum. Jinak řečeno, institut odpůřícího práva způsobuje, že normální důsledky právního úkonu/právního jednání jsou omezeny tak, že zákon určité osobě nebo osobám poskytuje výsadu ignorovat právní stav neúčinným právním úkonem nastolený a dovoluje jim na neúčinný právní úkon hledět, jako by se vůbec nestal.

Základním problémem institutu odpůřícího práva je od jeho zrodu umírněné a vyvážené formulování jeho pravidel, když se zde střetává zájem na ochraně věřitelů oproti zájmu na právní jistotě a stabilitě právních vztahů. Je třeba si uvědomit, že odpůřící právo je koncipováno jako výjimka z pravidla, že smlouvy mají relativní povahu, a oslabuje princip, podle něhož třetím osobám stojícím mimo právní vztah založený smlouvou nemohou v souvislosti s právními účinky dané smlouvy vznikat výhody nebo nevýhody. Odpůřící právo navíc nesměřuje k odškodnění, nýbrž k zachování věřitelových práv k majetku dlužníka.

Složitost institutu odpůřícího práva vystihl španělský znalec římského práva Álvaro D'Ors, když uvedl jedno své dílo tvrzením, že odporování podvodným právním aktům je jedním z nejobtížnějších a nejspornějších aspektů celého římského práva.³

Cíle disertační práce

S ohledem na to, že vědecká práce je především charakterizována svým cílem, jímž je v obecné rovině dosažení společnosti prospěšných vědeckých poznatků, je třeba vymezit cíle práce. Takové vymezení cílů práce je možné přesně položenými otázkami, neboť jen tak lze následně

³ Srov. Stanovisko generálního advokáta Soudního dvora Evropské unie Dámas Ruiz-Jaraba Colomera, ze dne 16.10. 2008, ve věci C-339/07, Rechtsanwalt Christopher Seagon als Insolvenzverwalter über das Vermögen der Frick Teppichboden Supermärkte GmbH proti Deko Marty Belgium NV, které odkazuje na: *El interdicto fraudatorio en el derecho romano clásico*, Roma-Madrid, 1974, s. 1.

posoudit, zda byl splněn plánovaný vědecký úkol. V této souvislosti je třeba připomenout, že se ne nadarmo říká, že ve vědě bývá někdy správné položení otázky obtížnější než potom nalezení správného řešení.⁴ Musím konstatovat, že správně položit otázku je skutečně velmi náročné, což dokládá skutečnost, že jsem položené otázky mnohokrát měnil. Při vědomí obtížnosti přesně formulovat otázky, resp. sled otázek, které je třeba řešit, stanovit pořadí jejich řešení, jsem nakonec formuloval následující otázky:

- 1) Jak vymezit pojmy právního úkonu/právního jednání a právní neúčinnosti?
- 2) Má institut odpůřčího práva tradici v římském a českém právu?
- 3) Jak označovat institut odpůřčího práva v právním řádu (jako odporovatelnost, neúčinnost, relativní neúčinnost, odpůřčí právo nebo bezúčinnost)?
- 4) Má odpůřčí právo různé formy, a pokud ano, tak kterou formu použít v právním řádu?
- 5) Jakou povahu má rozhodnutí o odpůřčí žalobě (konstitutivní, nebo deklaratorní)?
- 6) Má být institut relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání součástí právního řádu jako jeden z následků vad právního úkonu/právního jednání, nebo je ho možné nahradit jiným následkem vad právního úkonu/právního jednání, jako je např. neplatnost případně trestněprávní regulací?
- 7) Je možné odporovat i neplatnému právnímu úkonu/právnímu jednání?
- 8) Co se rozumí zkrácením věřitele a je možné odporovat tzv. ekvivalentním právním úkonům?
- 9) Mají být skutkové podstaty odpůřčího práva vymezeny taxativně, nebo demonstrativně?
- 10) Má odpůřčí právo chránit jen vykonatelné pohledávky?
- 11) Má mít insolvenční právo speciální úpravu odpůřčího práva, případně jaký má mít vztah k obecné úpravě odpůřčího práva?

⁴ Srov. Knapp, V. *Vědecká propedeutika pro právníky*, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2003, s. 195-197.

12) Poskytne právní úprava odpůrčího práva v OZ (2012) věřiteli lepší ochranu než úprava v OZ (1964)?

13) Jaký je vztah odpůrčího práva k moderním doktrínám ochrany věřitele (např. doktrína propichování firemního závoje, doktrína spravedlivé podřízenosti)?

Základní metody práce

Neúčinnost právních úkonů/právních jednání náleží k významným hmotněprávním institutům. Výzkum se tak nemůže omezovat na pouhý rozbor účinné právní úpravy. Pojetí zkoumaného institutu by mělo vycházet z takové teoretické koncepce, která respektuje jak vazby tohoto institutu k dalším systémům ochrany věřitele, tak k dalším hmotněprávním institutům (zejména k ostatním následkům vadnosti právních úkonů/právních jednání), tak jeho vazby k právu procesnímu. Jedině taková koncepce umožní kritické zhodnocení stávající a již platné, ale nikoliv účinné právní úpravy, případně i poskytné základ úvahám *de lege ferenda*.

Při psaní práce jsem použil především logické metody uvažování, a to abstrakce (metoda poznání spočívající v myšlenkovém odlučování nepodstatných znaků, vlastností apod. pozorovaných předmětů a uspořádání znaků či vlastností atd. podstatných; odtud název abstrakce: latinské slovo „abstrahere“ znamená „odlučovat“), indukce (postup od zvláštního k obecnému) a dedukce (usuzování od obecného ke zvláštnímu). V zásadě okrajově byla použita metoda srovnávací (komparativní), když jsem srovnal některé prvky české úpravy s právem Spojených států amerických, případně právem německým. V práci nebyly použity metody exaktní (metoda modelování, matematické metody) a sociologické, když se k výzkumu problematiky neúčinnosti právních úkonů/právních jednání, dle mého názoru, nehodí.⁵

Z hlediska metodologického práce nevychází z pojetí práva, které omezuje jeho obsah pouze na vlastní texty právních předpisů, ale opírá se rovněž o historické a teleologické pozadí psaných norem. V souvislosti

⁵ Srov. Knapp, V. *Vědecká propedeutika pro právníky*, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2003, s. 65-89.

s uvedeným pojetím práva je nezbytné objasnit, jaké postupy (metody interpretace práva) jsou *lege artis*. Významným argumentem pro správnost určitého metodologického postupu je jeho formální ukotvení v právním řádu. Ovšem i v případě, že takové postupy pozitivně právně zakotveny nejsou, lze přesto z jisté logiky právní regulace takové postupy odvodit, když například lze považovat tzv. jazykový výklad za výchozí proto, že zákonodárce sděluje pravidla právní regulace ve formě přirozeného jazyka. V poměrech zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník způsob výkladu norem občanského práva závazně stanoví § 2. Podle K. Berana:⁶ „Výklad právní normy se podle tohoto ustanovení neomezuje pouze na vlastní text zákona, který je interpretován (tzv. primární objekt interpretace), nýbrž jde dál, „za text zákona“, kde hledá hodnotu, účel nebo cíl, který je cílem příslušné normy občanského práva (sekundární objekt interpretace).“

Při interpretaci normy občanského práva by se tak měly v první řadě používat tzv. standardní metody interpretace (výkladu), kterými jsou podle A. Gerlocha⁷ výklad jazykový, logický a systematický (u systematického výkladu rozlišujeme doslovný, rozšiřující a zužující výklad). K tzv. logickému výkladu je třeba zmínit, že F. Melzer,⁸ uvádí, že: „Logická pravidla jsou pravidla správného myšlení. Proto je nezbytné respektovat je při každém výkladu, a proto není správné je považovat za samostatnou výkladovou metodu.“ Argumenty tzv. logického výkladu nejsou argumenty formální logiky, a proto se hovoří o zvláštních argumentech právní logiky, ke kterým se řadí jednak tzv. čistě logické argumenty, např. *argumentum a contrario* (důkaz opakem) a *argumentum per eliminationem* (důkaz vyloučením), a jednak hodnotově zabarvené argumenty, např. *argumentum a fortiori* (důkaz síly, doslova ze silnějšího), který má dvě podoby, a to od menšího k většímu (a *minori ad maius*) a od většího k menšímu (a *maiori ad minus*), *argumentum ad absurdum* (dedukce do absurdních závěrů) a

⁶ K. Beran. In: Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 149.

⁷ Gerloch, A. *Teorie práva*. 5. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 131-132.

⁸ Melzer, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 128.

argumentum a simili (tj. podle podobnosti). Rovněž k argumentům logického výkladu patří argumentum silentio legis (mlčení zákona).⁹

Teprve tehdy, když se výklad podle slov rozchází s výkladem založeným na hodnotách, musí mu ustoupit. Jde o výklad za použití tzv. nadstandardních metod interpretace (výkladu), kterými jsou podle A. Gerlocha¹⁰ výklad historický, teleologický a komparativní. Do teleologického výkladu lze zařadit zejména tři argumentační okruhy, a to právní principy, dále hodnoty, k jejichž naplnění a ochraně právo směřuje (finální cíle práva), a lidská práva. V rámci tohoto výkladu dochází k poměřování významu těchto standardů v relaci k danému případu (princip proporcionality).¹¹ Podle K. Berana:¹² „Problém teleologického výkladu spočívá v tom, že jej bude vždy provádět konkrétní soud v každé jednotlivé situaci. Z toho důvodu nelze vyloučit, že tento výklad bude ovlivněn představami o spravedlnosti příslušného soudu. To je také důvod, proč je před použitím teleologického výkladu třeba využít všech výše uvedených standardních interpretačních metod.“

V obecné rovině ke vztahu standardních a nadstandardních metod interpretace A. Gerloch¹³ uvedl: „Z hlediska legality je důležité, že argumentační závěry zjištěné nadstandardními metodami nemohou obstát, jsou-li ve zjevném rozporu s textem (literou) zákona, resp. mezinárodní smlouvou, a s interpretačními výsledky dosaženými standardními metodami.“ Při výkladu práva v této práci v zásadě vycházím z názoru A. Gerlocha,¹⁴ který uvedl, že: „Za jádro interpretačních postupů lege artis tak lze považovat jen ty, jejichž relevance se opírá o formální validitu, jež může být buď výslovná, nebo implicitně předpokládaná. Základním pravidlem interpretace prováděné lege artis je pak akceptování požadavku zdržet se

⁹ Gerloch, A. *Teorie práva*. 5. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 132-134.

¹⁰ Gerloch, A.: op. cit., s. 131-132.

¹¹ Gerloch, A.: op. cit., s. 136

¹² K. Beran. In: Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 153.

¹³ Gerloch, A. *Teorie práva*. 5. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 135.

¹⁴ Gerloch, A., Tryzna, J. Závaznost právních textů při interpretaci a aplikaci práva soudy a argumentace lege artis. In: Gerloch, A., Tomášek, M. a kol. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. 1. vydání. Praha: UK Praha, Karolinum, 2010, s. 65.

tendenci provádět opravný výklad normativního textu. Lze se domnívat, že v podmínkách právního řádu vytvářeného legitimním demokratickým zákonodárcem (resp. ústavodárcem) není nutné se obávat, že by se právo vykládané s ohledem na tento požadavek stalo „nástrojem odcizení a absurdity“.

Poslední metodologická poznámka se týká analogie a konceptu tzv. teleologické redukce. Zákonodárce, z důvodu srozumitelnosti práva jeho adresátům, používá k právní regulaci obecný jazyk, který je však dosti nepřesný, neurčitý. Z tohoto důvodu není často možné dosáhnout jednovýznamovosti textu, a proto je nutné právo dotvářet. Východiskem k dotváření práva je podle F. Melzera¹⁵ tzv. model tří oblastí významu pojmu, kterými jsou: i/ jádro pojmu, které zahrnuje jevy, předměty, které by prakticky každý příslušník příslušného jazykového prostředí subsumoval pod daný pojem, např. pod pojem strom vzrostlý dub, ii/ neurčitá část pojmu, která zahrnuje jevy, předměty, které by některý příslušník daného jazykového prostředí podřadil pod příslušný pojem, jiný však nikoliv. Například bonsai by pod pojem strom všichni příslušníci jazykového prostředí nepodřadili, podobně je to u sazenice, ze které má vyrůst strom, iii/ oblast mimo rozsah pojmu, do které náleží jevy, předměty, které by prakticky žádný příslušník daného jazykového prostředí pod příslušný pojem z jazykového hlediska nepodřadil. Např. tráva není stromem.

Nástrojem pro dotváření práva v případech, které nejsou upraveny v žádném ustanovení právního předpisu, tj. nalézání práva v oblasti mimo rozsah pojmu, je analogie. V případě analogie tak k dikci zákonného textu přidáváme, doplňujeme další případy. Podle F. Melzera¹⁶ „...argumentum a contrario lze použít až poté, co jsme vyloučili možnost dotváření práva pomocí analogie“.

Naproti tomu u teleologické redukce¹⁷ z dikce zákonného textu některé případy vyjímáme. Teleologická redukce je nástroj dotváření práva, kdy se

¹⁵ Srov. Melzer, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 96-103.

¹⁶ Melzer, F.: op. cit., s. 241.

¹⁷ Melzer, F.: op. cit., s. 248-251.

na určitý skutkový stav neaplikuje ustanovení zákona, a to přesto, že tento skutkový stav spadá do jádra pojmu tohoto ustanovení. V zásadě se vychází z toho, že zákonodárce „zapomněl“ ustanovit výjimku z příliš rozsáhlé dikce. Teleologická redukce směřuje proti obecnému přesvědčení, že „co je psáno, to je dáno“, tedy proti principu právní jistoty, a proto ji lze aplikovat (pokud vůbec) jen v případě, kdy by doslovný výklad byl absurdní. Teleologickou redukcí je třeba terminologicky ostře odlišit od restriktivního (zužujícího) výkladu, který se vždy pohybuje v rámci neurčité části pojmu, a je tak nástrojem k odstranění sémantických nejasností, nikoli dotváření práva.

1 Historické základy neúčinnosti právních úkonů

1.1 Římské pojetí institutu neúčinnosti „právních úkonů“

S ohledem na skutečnost, že za základy evropské právní soustavy vděčíme zejména římským právníkům, považuji za přínosné seznámit se s problematikou institutu neúčinnosti právního úkonu/právního jednání v římském právu. Navíc se domnívám, že patří k dobrému stylu začít každou právníckou publikaci analýzou římských pramenů.

Předmětem této práce je neúčinnost právního úkonu, a proto je třeba se nejprve zaměřit na pojem právního úkonu/právního jednání v římském právu, lépe řečeno na to, zda takovýto pojem římské právo vůbec znalo, případně jak tento pojem římscí právníci chápali. Podle Sommera:¹⁸ „Římané nevytvořili abstraktního pojmu právního jednání, jenž by zahrnul všechny myslitelné případy kteréhokoli oboru soukromého práva. Zejména v právu rodinném a dědickém zůstali při individuálním pojetí jednotlivých právních jednání. Nicméně byly tu náběhy k tvoření obecných pojmů a intuitivně pojmu právního jednání v právním myšlení a rozhodování bylo užíváno.“ V rozmanitém smyslu se užívalo slovo negotium, zejména k označení právních jednání obchodových na rozdíl od jednání bezplatných, v pozdější mluvě právní pak k označení civilního procesu. Římským právníkům bylo velmi blízké rozšířit představu právního jednání na obor civilního procesu.

Rovněž Kincl¹⁹ uvádí, že: „Pro pojem právního jednání nemělo římské právo zvláštní termín. Významově snad nejbližší stálo „negotium“, termín sám má ovšem smysl velmi široký, takže podle kontextu nejednou znamená i obchod, záležitost, případ apod. Obecně lze však konstatovat, že zpravidla lze „negotium“ chápat jako „projev vůle, který na základě právní

¹⁸ Sommer, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, s. 69.

¹⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. *Římské právo, I. vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 91 - 92.

normy působí vznik, změnu či zánik soukromých práv“.²⁰ Každé právní jednání, aby mělo zamýšlené právní účinky, předpokládá: 1) že jednající má způsobilost k právnímu jednání, 2) že jednající projevuje svou skutečnou vůli ve formě zákonem určené a 3) že obsah jednání je právně přípustný. Římští právníci tedy pojem „právní úkon“ anebo „právní jednání“ v dnešním smyslu neznali. Používali však různé výrazy jako nullum esse (je nicotné), non obligari (nezávazné), inutilis (neužitečné) apod.

Pro výklad o institutu neúčinnosti právních jednání je nezbytné zmínit se o typickém fenoménu římského práva, který je v literatuře označován jako typová vázanost. Podle Skřejpka²⁰ jde o zcela základní, snad dokonce systémovou záležitost, bez jejíhož pochopení můžeme jen stěží proniknout do mechanismu fungování tohoto právního řádu. Z jedné strany typová vázanost znamená, že v právním řádu existuje pouze omezený počet zavazovacích důvodů, na základě kterých je možné vstoupit do závazkového vztahu. To platí i pro delikty, které jsou rovněž součástí římského práva soukromého. Druhou stranu typové vázanosti pak představuje neoddělitelné spojení každého typizovaného vztahu s konkrétní žalobou použitelnou výlučně v tom případě, pro který byla určena. Jinak řečeno, pouze ten vztah, který byl právem předvídan, byl žalovatelný. Použití jiné žaloby znamenalo odmítnutí magistrátem. Důsledkem spojení typizovaného právního jednání s typizovanou žalobou pak bylo, že pokud se někdo zavázal „netypizovaně“, tak neměl k dispozici žalobu a takto založený vztah měl podobu naturální obligace. Jen pro úplnost lze uvést, že stejně tomu bylo i v případě deliktů; ten, kdo jinému způsobil škodu jinak než předvídaným způsobem, byl nepostižitelný.

Římští právníci se snažili mnoha způsoby rigidní systém typové vázanosti překonat, byť nikdy nedospěli k všeobecné závaznosti smluv. Docházelo k vypořádání se s omezeným okruhem zavazovacích důvodů, a to jak u smluvních závazků, tak i u protiprávních činů. Jak uvádí Skřejpek,²¹ jednou z cest k překonání typové vázanosti byly u smluvních závazků tzv.

²⁰ Skřejpek, M. *Poodkryté tváře římského práva*. Havlíček Brain Team, vydání první, 2006, s. 153-161.

²¹ Skřejpek, M.: op. cit., s. 153-161.

praetorské dohody a u deliktů tzv. praetorské delikty. Šlo o žaloby, které byly nejdříve povolovány praetorem²² individuálně, postupem času zobecněly a jejich formule byla zařazena do soudního ediktu²³ tj. vyhlášky, kterou praetor vydával při nástupu do svého úřadu. Je ovšem třeba poznamenat, že tento způsob překonávání typové vázanosti byl v zásadě protiústavní, protože platilo, že jediným řádným zákonodárcem jsou lidová shromáždění a řádnými zákony jediné návrhy zákonů shromážděným lidem řádně schválené. Pokud se tedy praetor odvažoval jednat samostatně a z moci svého impéria povoloval konání soudního řízení i tam, kde nárok v zákoně oporu neměl, anebo dokonce zamítal řízení tam, kde se zákonná norma přežila, tak jednal s rizikem obžaloby pro zneužívání moci. Praetor ovšem zaváděl novoty proto, aby napomáhal aplikaci civilního práva – zákonů, případně toto právo doplňoval. Praetora při posuzování těchto případů vedl smysl pro vyšší spravedlnost a prosazování obecného prospěchu.

Podle uvedeného modelu se objevil i delikt zvaný alienatio in fraudem creditorum.²⁴ Jestliže dlužník něco zcizil ze svého majetku ve zlém úmyslu, aby tím zkrátil své věřitele (in fraudem creditorum), tak bylo možné, za určitých okolností, takovému zcizení odporovat, a to proti tomu kdo od dlužníka nabyt. Podle Heyrovského²⁵ „...byly tak ediktem praetorským propuštěny jednak restitutio in integrum (navrácení v předešlý stav),²⁶ ze

²² Od roku 367 př. n. l. byl termín praetor vyhrazen pro „menšího kolegu“ konsulů, který prodléval trvale ve městě a jeho hlavním úkolem byla péče o řádnou správu, zejména o veřejné i soukromé soudnictví a aplikaci práva vůbec.

²³ Edikt zavazoval pouze praetora, který jej publikoval, ale vše co se osvědčilo jednomu praetorovi, přijímal i praetor nastupující. Tak se v ediktu hromadila masa práva, která dostala název ius honorarium, která doplňovala masu práva pramenícího ze Zákona 12 desek, pontifikální interpretace a komiciálních zákonů, která je označována jako ius civile.

²⁴ Znění příslušných částí praetorského ediktu nalezneme v Digestech, a to zejména v knize čtyřicáté druhé, titul osmý, který obsahuje dvacet pět fragmentů. Digesta jsou považována za jeden z nejrozsáhlejších zákoníků (resp. sbírky výpisků z odborných pojednání klasických římských právníků) v dějinách lidstva. Dne 15. 12. 530 vydal císař Iustinian konstituci Deo auctore, již stanovil základní pravidla, pro vytvoření sbírky, která měla obsahovat to nejlepší z římské klasické právní vědy. Kompilátoři byli zmocněni do původních textů zasahovat, provádět v nich úpravy. Digesta jsou téměř výlučně sbírkou soukromého práva.

²⁵ Heyrovský, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha: Otto, 1910, s. 799.

²⁶ Restituce byla praetorem povolována z důvodů aequity, a to zprvu zcela podle volného uvážení praetorova. Následně byly, z praktických důvodů, formulovány typické důvody restituční. Restituční důvody lze rozdělit na dvě skupiny: restitutio minorum, určené pro

které, byla-li provedena, udílela se případně *actio rescissoria*²⁷ (po případě in rem, tj. i proti třetím osobám, jež na zrušeném jednání neměly přímé účasti, avšak nabyly práva na jeho základě), jednak *interdictum adipiscendae possessionis*, zvané *interdictum fraudatorium*,²⁸ a z něho vycházející *actio arbitraria*²⁹ (in personam), zvaná *actio Pauliana*...

Restitutio in integrum bylo přislíbeno pouze opatrovníkovi (*curator bonorum*), dosazenému od praetora pro správu majetku kridárova (exekvovaného dlužníka). *Interdictum fraudatorium* pak udíleno bylo jednotlivým věřitelům. Kompilátoři Justiniánští sloučili oba tyto právní prostředky v jediný, který nazvali *in factum actio*, a ten příslušel jak kuratorovi bonorum, tak i věřitelům. Byzantští spisovatelé pak tuto jednotnou žalobu odpůřčí pojmenovali všeobecně *actio Pauliana*.

Heyrovský³⁰ uvádí v zásadě následující předpoklady pro úspěšné uplatnění odpůřčí žaloby:

1/ Skutečnost, že dlužník zcizil něco ze svého majetku. Za zcizení se považoval převod práv věcných, obligačních, odřeknutí se těchto práv nebo zřízení práv k cizí věci a také zřízení nových závazků. Jako zcizení bylo možné napadnout i takové jednání nebo opominutí, kterým dlužník úmyslně

nezletilé a *restitutio maiorum*, které se povoluje jen ze zvláštních důvodů, a to například proti důsledkům vynuceného právního jednání či právě z důvodu *alienatio in fraudem creditorum*.

²⁷ Restituční řízení probíhalo tak, že magistrát, po vyšetření celé věci, buď restituci dekretem udělil nebo odepřel. Udělením dekretu byla věc přímo vyřízena nebo ještě následovalo řízení porotní, ve kterém se restituovaný nárok přivedl k platnosti (*actio rescissoria*). K uvedenému srov. Heyrovský, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha: Otto, 1910, s. 293-294.

²⁸ *Interdictum fraudatorium* není žaloba, ale závazný úřední rozkaz praetora, kterým přikazuje vrátit zcizenou věc. V případě, že šlo o zájem soukromý, praetor nerozhodoval ihned, ale vydával prozatímní rozkaz, který se stal směrnici pro další postup jednání, které již probíhalo před soukromým soudcem. K uvedenému srov. Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. *Římské právo*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 127-129.

Prétor v klasickém procesu mohl vydávat tzv. interdikty, což byly příkazy nebo zákazy, adresované jedné nebo oběma stranám, které platily podmíněně; pokud byly respektovány, činily proces zbytečným, v opačném případě nikoli. K uvedenému srovnej Zoulík, F. *Občanskoprávní ochrana podle § 5 OZ*. In: *Ochrana pokojného stavu správními orgány*, 1. vydání, Praha: CEVRO INSTITUT, 2009, s. 8.

²⁹ Arbitrální povaha (*actio arbitraria*) znamená, že soudce žalovaného před vynesemím rozsudku vyzve, aby vydal věc a jestli dobrovolně nevyhoví, bude odsouzen k peněžitému plnění. K uvedenému srov. Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. *Římské právo*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 98.

³⁰ Heyrovský, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha: Otto, 1910, s. 800-803.

zmenšil své jmění, např. když úmyslně prohrál proces, nechal promlčet své právo nebo nechal právo ke své věci vydržet jiným.

2/ Dlužník zcizil ze zlého úmyslu, aby zkrátil svoje věřitele.

3/ Zkrácení věřitelů skutečně nastalo, tedy že věřitelé budou prodejem majetku dlužníkovy uspokojeni méně, než kdyby ke zcizení nedošlo. To znamená, že dlužník byl insolventním³¹ již v době, kdy zcizil nebo se tímto zcizením insolventním stal.

4/ Jestliže dlužník splnil dluh jednomu z věřitelů, poté co nastala missio in bona³², tak je možné tomuto jednání odporovat. Pokud dlužník splnil závazek před nastalou missio in bona, je třeba odlišovat, zda splnil dluh již dospělý, nebo dluh nedospělý. Splnil-li dlužník dluh již dospělý, tak odpůrčí žaloba nemá místa, protože dlužník tím jen vykonal svoji povinnost a věřitel, který přijal plnění, na které měl nárok, tím jen realizoval své právo a na tom nic nemění, že případně věděl, že tím budou ostatní věřitelé zkráceni. Jestliže však dlužník splnil dluh nedospělý, tak je možné podat proti věřiteli odpůrčí žalobu, ale pouze o rozdíl mezi hodnotou, kterou peněžitá pohledávka, teprve v budoucnu dospívající, měla v době zaplacení, a jejím nominálním obnosem.

Heyrovský dodává, že právní prostředky, vzcházející z jednání in fraudem creditorum, lze uplatnit proti tomu, kdo nabyt ze zcizení a věděl o úmyslu zcizitelově, byl tedy particeps fraudis. Proti nabyvateli, který nevěděl o úmyslu zcizitele, byla žaloba poskytována jen v tom případě, že nabyt bezplatně. Žalovaný nabyvatel, který byl particeps fraudis, byl zavázán uvést vše do stavu, jako by ke zcizení nedošlo. Při vrácení věci musel věc vydat i s plody vytěženými nebo zanedbanými. Náklady, jež žalovanému na věc vznikly, mohl si srazit, jen šlo-li o náklady nezbytné. Úplata, kterou dal za zcizený předmět, se mu vracela, jen byla-li ještě

³¹ Římské procesní právo neznalo insolvenční právo, a to již proto, že neznalo pojem úpadku; znalo pouze univerzální exekuci. K uvedenému závěru srov. Zoulík, F.: Insolvenční právo v evropském kontextu. Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV. Proměny soukromého práva, Praha. Karolinum, 2009, s. 406.

³² Jde o institut římského procesního práva, kterým praetor k žádosti zejména vymáhajícího věřitele povolil vzít do držby věřitele celý dlužníkův majetek, čímž věřitel získal dohled nad majetkem dlužníka. K bližší charakteristice tohoto institutu srovnej: Sommer, O. *Učebnice soukromého práva římského, I. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, s. 141-142.

v majetku dlužníka. Actio Pauliana byla actio arbitraria, což znamená, že na peněžitou kondemnaci došlo v procesu klasickém teprve, když žalovaný neuvedl vše do stavu, jako by ke zcizení nedošlo. Potom byla poskytována ediktem actio o vydání toho, oč se nabyvatel obohatil. Dědicové nabyvatelovi byli zavázáni, jen pokud se jim něčeho dostalo z naříkatelného zcizení. Žaloba příslušející proti tomu, který nabyl ex causa lucrativa ignorans fraudem, byla určena pouze k tomu, aby bylo vydáno obohacení.³³ Pokud uplynul rok od bezprávného zcizení (annus utilis), tak již bylo možné žalovat jen v tom případě, že se žalovaný obohatil.³⁴

Za zajímavý považuji názor, že výraz in fraudem creditorum neimplikoval původně přítomnost podvodného úmyslu na straně dlužníka. Pojem fraus totiž podle Radina v latině znamenal tolik, co „újma“ nebo „znevýchodnění“; pro úmyslné podvodné jednání používala latina pojem dolus. Skutečnost, že v pozdějším vývoji se zejména v anglosaském světě o právu odporovatelnosti hovořilo a hovoří jako o podvodných převodech (anglicky fraudulent conveyances nebo fraudulent transfers), je tak podle Radina nejméně z části důsledkem transferové chyby mezi významem latinského fraus a anglického fraud. S tímto terminologickým problémem se anglosaské právo odporovatelnosti potýká tak, že tam, kde chce umožnit odporovat jednání k újmě věřitelů, jež nevykazuje znaky podvodu, konstruuje jej jako jednání implicitně podvodné (constructive fraud).³⁵ Uvedenému závěru v zásadě odpovídají i Justiniánské Instituce,³⁶ ze kterých

³³ Srov. Heyrovský, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha: Otto, 1910, s. 801-803.

³⁴ Srov. Arndts, C. L. *Učební kniha pandekt, II. díl*, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 62-67.

³⁵ Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 318. Radin, M. Fraudulent Conveyances at Roman Law, 18 Virginia Law Review 109 (1931), s. 111.

³⁶ *Iustiniani Institutiones – Justiniánské Instituce*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 322. Jde o učebnici platného římského práva, publikovanou dne 21. listopadu roku 533 východořímským (byzantským) císařem Iustinianem. Ten ji vzletnými slovy adresoval „mládeži dychtící po poznání práva“. Latinsky psaný text byl určen pro didaktické účely, konkrétně k používání na školách v Konstantinopoli a v Berytu. Císař své dílo nazval Instituce – učebnice pro začátečníky – tedy stejně, jak již dávno před ním označovali spisy tohoto druhu klasičtí římstí právníci. Učebnice vychází z Gaiových Institucí, ale zapracovává rovněž pasáže z Marcianových Institucí. Učebnice je rozčleněna na knihy a tituly, které se dále rozpadají na paragrafy. 1. kniha je věnována právu osob, 2. a 3. věcným právům a 4. kniha žalobám. Na závěr poslední knihy je navíc připojen 18. titul o trestním právu. Překlad Petera Blaho 4.6.6. (O žalobách) zní: „**Dále, když někdo předal ke škodě**

se závěr o přítomnosti podvodného úmyslu na straně dlužníka nepodává, když je v českém překladu použito slov „ke škodě svých věřitelů“, a nikoliv „ve zlém úmyslu“, jak uvádí Heyrovský. Konečně lze argumentovat i názorem Lenela,³⁷ který uvádí, že o existenci úmyslu poškodit věřitele a ani o roční lhůtě pro popření nemůže být řeč, byť zřejmě připouští, že bylo věci praetora, aby před poskytnutím rescissorické actio rozhodl o případné nutnosti existence úmyslu poškodit věřitele.

Lze shrnout, že již římské právo za určitých podmínek postihovalo, co do formy různými prostředky, takové jednání dlužníka, kterým něco zcizil ze svého majetku, aby tím zkrátil své věřitele. Shora uvedené prostředky ochrany věřitelů vznikaly v situacích, kdy selhávala ochrana práva civilního a kde praetor, v zájmu pořádku a poklidného soužití občanů (můžeme říci v zájmu spravedlnosti a slušnosti), považoval ochranu za nutnou. Mám za to, že římské právo zcela jednoznačně poskytuje oporu pro závěr, že institut neúčinnosti právních úkonů má své místo v právním řádu, když samo obsahovalo celkem podrobnou úpravu tohoto institutu. S ohledem na to, že jak bylo již výše uvedeno, římské právo neznalo insolvenční právo, když neznalo pojem úpadku, ale pouze univerzální exekuci, tak v římském právu není, dle mého názoru, možné najít oporu pro závěr o vhodnosti existence samostatného mimoinsolvenčního a insolvenčního odpůrčího práva.

svých věřitelů svou věc jinému, tak poté, co se věřitelé ujali na základě rozhodnutí správce provincie držby svého majetku, jim bylo povoleno požadovat věc nazpět pomocí zpochybnění odevzdání, to znamená požadovat, že věc nebyla předána, a proto zůstala součástí majetku dlužníka.“ V tomto paragrafu v zájmu spravedlnosti a slušnosti jsou s určitými skutečnostmi spojovány právní následky, jako kdyby existovaly, i když ve skutečnosti neexistují.

³⁷ Lenel, O. *Das edictum perpetuum: ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, 3. verb. Aufl. Leipzig: Tauchnitz, 1927, s. 442.

1.2 Vývoj právní úpravy odpůrčího práva na území dnešní ČR

1.2.1 Odpůrčí právo do roku 1884

Ve starších českých právních dějinách mělo české právo převážně obyčejový charakter, což znamená, že se jednalo o právo nepsané, založené na právním obyčeji. Rovněž je třeba vzít v úvahu i další zvláštnost tehdejšího práva, a to tzv. personalitu práva. Právo se rozdělovalo na tzv. zemské právo, neboli obecné právo království platící pro šlechtu, a tzv. práva zvláštní, mezi něž patřilo zejména městské či horní právo. Odlišným právem se tak řídila právní jednání podle toho, zda je uskutečnil šlechtic, měšťan nebo prostý poddaný, a tomu odpovídala i zvláštní struktura soudů. Rovněž je třeba v této souvislosti zmínit právo kanonické, tj. jednak právo církve, ale jednak i právo, které regulovalo některé právní vztahy pro celou společnost, např. právo manželské. Případné kodifikační pokusy zemského práva Přemysla Otakara II., Václava II., a dokonce ani Karla IV. se zejména pro odpor šlechty neprosadily.³⁸ Z uvedeného je zřejmé, že právo v uvedeném období bylo velmi rozdrobené a při nejednotném soudnictví je velmi složité učinit závěr o tom, zda byl v uvedené době aplikován institut odpůrčího práva, o kterém pojednává tato práce.

Za zásadní ovšem považují skutečnost, že římské právo bylo v zemích Koruny České zejména od poloviny 17. století znovu platným právem, byť pouze subsidiárně,³⁹ a tak přes subsidiární aplikaci římského práva bylo zřejmě teoreticky možné aplikovat římskoprávní úpravu odpůrčího práva, a to až do 1.1.1812, kdy nabyl účinnosti Všeobecný zákoník občanský (dále též jen OZ 1811).⁴⁰

³⁸ Kuklík, J., Skřejpková, P. *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, vydal Havlíček Brain Team, tisk: PB Tisk, s. r. o., vydání první, 2008, s. 42-43.

³⁹ Kuklík, J., Skřejpková, P.: op. cit., s. 89, 105.

⁴⁰ Všeobecný zákoník občanský (německy *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*, zkratka ABGB) byl základem občanského práva v habsburské monarchii po celé 19. století až do jejího zániku. Všeobecný občanský zákoník byl vyhlášen 1. června 1811 patentem císaře Františka I. č. 946 Sb. z. s. s platností pro všechny země rakouského císařství, vyjímaje země koruny uherské. Na českém území byl platným právem prakticky až do vydání zákoníku práce v

V římském a obecném právu známá actio Pauliana nebyla do OZ (1811) recipována. OZ (1811) znal jen odvolání daru věřiteli dárčovými, když ustanovení § 953 OZ (1811), které bylo zbaveno účinnosti odpůřícím zákonem z roku 1884, umožňovalo žádat nazpět také dary, jimiž byli zkráceni věřitelé, mající pohledávky již v době, kdy dar byl učiněn. Na věřitele, jejichž pohledávky byly pozdější než dar, dopadalo toto právo jen tehdy, jestliže obdarovaný byl usvědčen ze lstivého dorozumění. Pokud ovšem již obdarovaný darovanou věc anebo její hodnotu neměl, tak byl zavázán jen potud, pokud ji nepoctivým způsobem pustil z držby. Judikatura v roce 1880 dovodila, že ustanovení § 953 nelze použít na výbavu, kterou matka poskytla za svého života synovi, ledaže věřitelé prokáží, že matka neměla tolik jmění, a že tedy jsou zkráceni.⁴¹ Pro úplnost je třeba konstatovat, že zákon č. 1/1863 ř. z., všeobecný zákoník obchodní v čl. 259⁴² znal odvolání splacení podílu tichému společníkovi.⁴³

V Josefském konkursním řádu z roku 1781⁴⁴ ani v rakouském konkursním řádu z roku 1868⁴⁵ předpisy o odporování právním jednáním úpadcovým, vykonaným na úkor věřitelů, obsaženy nebyly. Konkursní řád z roku 1868 v ustanovení § 24 pod rubrikou „Co se týče toho, mohou-li se

roce 1965, ačkoliv rozsáhlé pasáže nahradily nové československé kodexy z let 1950 a 1964.

⁴¹ Rouček, F., Sedláček, J. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, IV. díl. Praha: Aspi Publishing, s. r. o., 2002, s. 441-444.

⁴² Pravidlo znělo:

„Článek 259.

Kdyby v prodlení jednoho roku před oznámením konkursu na jmění majetníka živnosti obchodní následkem úmluvy mezi tímto a tichým společníkem svazek společenský byl rozvázán, mohou konkursní věřitelé žádati, aby tichý společník vklad, ježto mu byl splacen, do podstaty konkursní navrátil, což však nemá býti na újmu právu jeho, aby jako věřitel konkursní průchod zjednal pohledávání, kteréž by mu ze svazku společenského příslušelo v době, kde svazek společenský byl rozvázán.

Totéž platí tehdá, když by tichému společníkovi v prodlení vytčeného času vklad byl splacen, třeba by svazek společenský nebyl rozvázán.

Podobným způsobem zůstane, kdyby majetník živnosti obchodní v prodlení vytčeného času tichému společníkovi podíl jeho ve vzešlé ztrátě zcela nebo částečně prominul, slevení takové ve prospěch věřitelů konkursních neplatným.

Ustanovení článku tohoto místa nemají, jestliže tichý společník dokáže, že konkurs příčinu má v okolnostech, ježto se udály, když svazek společenský byl již rozvázán, aneb vklad splacen anebo prominut.“

⁴³ Sedláček, J. *Obligační právo*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 299.

⁴⁴ Sedláček, J.: op. cit., s. 299.

⁴⁵ Jde o zákon č. 1/1869 ř. z., jímž se zavádí řád konkursní, který byl zrušen císařským nařízením č. 337/1914 ř. z.

předešlé činy právní dlužníka obecného odporem stíhati“ pouze odkazoval na právo občanské.⁴⁶ Právo občanské však podle J. Vosky poskytovalo věřitelům v ustanoveních § 953 a § 1286⁴⁷ OZ (1811) ochranu zcela nedostatečnou.⁴⁸ Rovněž podle J. Sedláčka⁴⁹ šlo o neutěšenou situaci, která se trestními předpisy nedala odstranit, což vedlo k vydání zákona, který již odporovatelnost upravoval.

1.2.2 Založení tradice odpůrčího práva

Tradici odpůrčího práva tak v našem právním řádu založil teprve zákon ze dne 16. března 1884, č. 36 ř. zák., o odporu proti právním činům, jež týkají se jmění dlužníka insolventního, který umožnil, aby bylo úspěšně odporováno právním jednáním dlužníkovým, jimiž mělo být zmařeno uspokojení dlužníkových věřitelů. Obsahoval předpisy o odporování právním jednáním dlužníkovým za konkursu i mimo konkurs.

V roce 1914 byly císařským nařízením č. 337/1914 ř. z., jímž se zavádí řád konkursní, řád vyrovnací a řád odpůrčí, předpisy o odpůrčím právu rozděleny; odporování právním jednáním úpadcovým v případě konkursu bylo upraveno v konkursním řádu (§§ 27 až 43), předpisy o odpůrčím právu mimokonkursním byly pojaty do zvláštního řádu odpůrčího. Pro Slovensko a Podkarpatskou Rus byly vydány předpisy o odporování právním jednáním dlužníkovým za konkursu v konkurzném zákoně z roku 1881 (§ 26 až § 37); odpůrčí právo mimokonkursní na Slovensku a Podkarpatské Rusi uzákoněno nebylo.

Konkursní řád rakouský z roku 1914 v Československu nahradil za tzv. první republiky zák. č. 64/1931 Sb., kterým byly vydány řády

⁴⁶ Pravidlo § 24 zákona č. 1/1869 ř. z. znělo:

„Pokud činy právní, od dlužníka obecného před počtím konkursu na ujmu věřitelům předsevzaté, mohou se za příčinou lstivého srozumění, za neplatné odporem stíhati aneb pokud lze darů pro zkrácení věřitelů nazpět žádati, uvažováno buď dle pravidel obecného práva občanského.“

⁴⁷ Pravidlo § 1286 OZ (1811) znělo:

„Ani věřitelé, ani děti toho, kdo si vymíní doživotní důchod nejsou oprávněni, smlouvu zvrátiti. Oněm však jest volno, domáhati se svého uspokojení z doživotních důchodů; těmto však žádati, aby byla uložena postrádatelná část důchodu, aby si na ní dali zajistiti výživu jim podle zákona příslušející.“

⁴⁸ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 168-169.

⁴⁹ Sedláček, J. *Obligační právo*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 299.

konkursní, vyrovnací a odpůrcí (dále též jen konkursní řád a odpůrcí řád).⁵⁰ Nový zákon převzal skoro úplně ustanovení konkursního řádu rakouského z roku 1914. Jak uvádí J. Voska,⁵¹ změny nově zavedené v odpůrcím právu za konkursu „nejsou rázu zásadního, nýbrž skoro vesměs jen povahy formální“, a ustanovení o odpůrcím právu mimo konkurs byla převzata zcela. Zákon rozšířil osvědčené mimokonkursní odpůrcí právo i na území Slovenska a Podkarpatské Rusi.

S ohledem na to, že se úprava relativní neúčinnosti v zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále též jen OZ 2012)⁵² podle důvodové zprávy⁵³ inspiruje zejména odpůrcím řádem (čl. III. zák. č. 64/1931 Sb.), a také proto, že zatím není dostupná žádná komentářová literatura, natož judikatura, ohledně úpravy relativní neúčinnosti odpůrcího práva mimo insolvenční poměry, budu se věnovat podrobné analýze úpravy odpůrcího práva za konkursu a mimo konkurs v zák. č. 64/1931 Sb., kterým byly vydány řády konkursní, vyrovnací a odpůrcí, a to systematicky již na tomto místě.

Základní hledisko odpůrcího práva definoval J. Sedláček⁵⁴ takto: „...věřitel, nemoha dojítí uspokojení ze jmění dlužníkova, může se obrátiti na jmění třetích osob, jsou-li zde dány zvláštními předpoklady. Těmto právním předpokladům říká zákon: právní činy (úkony, Rechtshandlungen), jimž možno odporovati.“

Obecným předpokladem odporovatelnosti tak bylo buď zahájení konkursního řízení proti dlužníkovi (§ 29 konkursního řádu), anebo bezvýslednost exekuce vedené proti dlužníkovi (§ 8 odpůrcího řádu). Odpůrcí nárok šlo tedy mimo konkurs uplatnit jen tehdy, byla-li úplná, nebo alespoň částečná nedobytnost věřitelovy pohledávky skutečně zjištěna, nebo nebylo-li možné od exekuce očekávat příznivý výsledek. Splnění této

⁵⁰ Zákon č. 64/1931 Sb. byl zrušen až zákonem č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), který nabyl účinnosti od 1. 1. 1951.

⁵¹ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrcí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 168, 590.

⁵² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, má nabýt účinnosti dne 1. 1. 2014.

⁵³ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 264.

⁵⁴ Sedláček, J. *Obligační právo*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 299.

podmínky posuzoval procesní soud. Odpor nebyl přípustný, měl-li dlužník ještě jiné jmění než to, na které byla vedena exekuce, např. přes bezvýslednou exekuci mobiliární měl dlužník ještě jmění nemovité. Podle zásadního ustanovení o odpůřcím právu za konkursu obsaženého v § 29 konkursního řádu mohou být za podmínek uvedených v zákoně prohlášena proti konkursním věřitelům za bezúčinná právní jednání,⁵⁵ která se týkají úpadcova jmění, vykonaná před prohlášením konkursu. Obdobně podle prvního ustanovení odpůřčího řádu mohou být, mimo konkurs, za podmínek uvedených v zákoně prohlášena proti odporujícímu věřiteli za bezúčinná právní jednání, která se týkají dlužníkovy jmění. Odporovat bylo podle obou řádů možné i opominutím dlužníka, pokud šlo o projev vůle dlužníka, kterým byli zkracováni věřitelé.

Je třeba zdůraznit, že zákonodárce použil ohledně možnosti odporovat právním jednáním v ustanovení § 1 odpůřčího řádu obrat „Právním jednáním, která se týkají dlužníkovy jmění...“ a v ustanovení § 29 odst. 1 konkursního řádu „...týkají se úpadcova jmění...“, tedy nikoliv „která zmenšují dlužníkovu/úpadcovu jmění“, z čehož lze usuzovat na to, že odporovat bylo možné i tzv. ekvivalentním právním úkonům, při kterých dochází pouze ke změně skladby majetku dlužníka, aniž by docházelo ke snižování celkové hodnoty jeho majetku.⁵⁶ Právním jednáním vykonaným na úkor věřitelů nebylo možné odporovat časově neomezeně. Lhůty byly stanoveny u jednotlivých skutkových podstat, a to podle povahy odporovatelných právních jednání vždy tím delší, čím hrubšího rázu byl zásah do práv věřitelů.

Dalším předpokladem odporovatelnosti byl určitý právní čin, mající náležitosti v zákoně vytčené. Tyto náležitosti byly považovány za důvody odporovatelnosti a byly v zákoně taxativně vypočteny. Tradiční systém

⁵⁵ Právními jednáními ve smyslu § 1 odpůřčího řádu, stejně jako v § 29 a násl. konkursního řádu, rozuměti dlužno nejen právní jednání v technickém (užším) smyslu, nýbrž právní úkony vůbec, ve stejném rozsahu jako „Rechtshandlungen“ – právní úkon v § 1 odpůřčího řádu rakouského. Osnova užívajíc termínu „právní jednání“ přidržuje se českého znění dosavadního zákona; nějakou věcnou změnu proti dosavadnímu právnímu stavu nezavádí. K uvedenému srovnej: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha: Právnícké nakladatelství a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 591, 169.

⁵⁶ Srovnej: Pulkrábek, Z. *Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů. Právní rozhledy*. 2009, č. 21, s. 756-757.

skutkových podstat odporovatelnosti výstižně popsal Z. Pulkrábek.⁵⁷ Systém skutkových podstat je v zásadě stejný jak pro odpůřčí právo za konkursu, tak i mimo konkurs, když úprava dále uvedených tří kategorií právních jednání v odpůřčím řádu je doslovnou reprodukcí úpravy v konkursním řádu s tím, že se příslušná ustanovení nezmiňují o kridatářovi (úpadci), ale o dlužníkovi, a že lhůty uvedené v § 2 - § 4 odpůřčího řádu se počítají nazpět nikoliv od prohlášení konkursu, nýbrž od vznesení odporu. Tradiční systém rozlišuje tři kategorie právních jednání, jimž bylo možné odporovat: 1. právní jednání vykonaná v úmyslu zkrátit věřitele; 2. mrhání majetkem; 3. bezplatná a jim podobná opatření. Lze konstatovat, že uvedený systém rozlišuje různé typy právních jednání a kombinuje pro ně různé podmínky odporovatelnosti.

První kategorie zahrnovala tři skutkové podstaty spojené s různými lhůtami pro vznesení odporu (konkursní řád z roku 1931 je upravoval ve třech odstavcích § 30 a odpůřčí řád ve třech odstavcích § 2). V prvním odstavci obou řádů bylo pamatováno na jednání vykonaná úpadcem/dlužníkem ve zkracujícím úmyslu druhé straně známém, a to v době deseti let před prohlášením konkursu/vznesením odporu. Skutečné poškození věřitelů žalobce v případě této skutkové podstaty dokazovat nemusel.⁵⁸ V této souvislosti se přikláním k názoru Z. Pulkrábka,⁵⁹ že smysl absence podmínky zkrácení u této skutkové podstaty odporovatelnosti, tj. u jednání vykonaném v úmyslu zkrátit věřitele druhé straně známém, spočívá ohledně zkrácení v obrácení břemene tvrzení a břemene důkazního, když v úvodním ustanovení odporovatelnosti (§ 1 odpůřčího řádu) je podmínka zkrácení vynechána.

Druhý odstavec ustanovení obou řádů byl věnován jednáním, jimiž byli věřitelé zkráceni, vykonaným ve zkracujícím úmyslu, jenž druhé straně musel být znám, a to v době dvou let před prohlášením konkursu/vznesením odporu. Předpokladem odporovatelnosti byl dlužníkův/úpadcův úmysl

⁵⁷ Srov. Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 756-757.

⁵⁸ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 172, 595.

⁵⁹ Srov. Pulkrábek, Z. Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů. *Právní rozhledy*. 2009, č. 21, poznámka č. 13.

zkrátit věřitele. Rovněž se vyžadovalo, aby věřitelé byli odporovatelným jednáním skutečně poškozeni. Pokud šlo o úpadcova spolukontrahenta, nevyžadoval se důkaz, že dlužníkům/úpadcům úmysl zkrátit věřitele mu byl znám. V odpůřím sporu bylo třeba prokázat okolnosti, ze kterých lze soudit, že druhá smluvní strana věděla o úpadcově úmyslu zkrátit věřitele nebo že její vinou se stalo, že o úmyslu úpadcově nevěděla. Obratem “musel býti znám” bylo uloženo druhé straně ručení za zaviněnou nevědomost o dlužníkově/úpadcově úmyslu zkrátit věřitele.

Třetí odstavec obou řádů prohlásil za odporovatelná ve stejné lhůtě jednání, jimiž byli věřitelé zkráceni a jež byla vykonaná s osobami blízkými, ledaže by tyto osoby prokázaly, že jim nebyl ani nemusel být znám dlužníkům/úpadcům úmysl zkrátit věřitele. Tato skutková podstata se liší od obou přecházejících v tom, že se vzhledem na osobu úpadcova/dlužníkovu spolukontrahenta, kterým je osoba úpadci/dlužníkovi blízká, předpokládá, že o úmyslu úpadce/dlužníka zkrátit věřitele dlužníka/úpadce věděl. Důkazní břemeno je tak přesunuto z odporujícího věřitele/správce konkursní podstaty na druhou smluvní stranu. Domněnka, že osoby úpadci/dlužníkovi blízké znaly úpadcův úmysl (zkrátit věřitele), je odůvodněna jak při smlouvách, tak i při jednostranných úpadcových opatřeních. Lze shrnout, že věřitel/správce podstaty v odpůřím sporu musí prokázat, že došlo k právnímu jednání mezi úpadcem/dlužníkem a osobou jemu blízkou a že úpadcovi věřitelé byli tímto právním jednáním skutečně zkráceni; úpadcův úmysl zkrátit věřitele věřitel/správce podstaty dokazovat nemusí.

Druhá kategorie, tzv. mrhání majetkem, upravené v § 31 konkursního řádu a § 3 odpůřícího řádu, se podstatně liší od shora uvedených skutkových podstat. Pokud jde o úpadce/dlužníka, nepřihlíží se ke stránce subjektivní, nevyžaduje se úmysl úpadce/dlužníka zkrátit věřitele, nýbrž jen mrhání majetkem, kterým jsou věřitelé objektivně zkracováni. Kromě toho lze odporovat jen určitým smlouvám (trhovým, směnným a dodávacím), kdežto skutkové podstaty odporovatelnosti podle § 30 konkursního řádu a § 2 odpůřícího řádu nejsou v tomto směru nijak omezeny. Mrháním jmění se

rozumí, jestliže úpadce přenechává jiným (zcizuje) části svého majetku za úplatu, která jest nepoměrně nižší, než jejich pravá cena obecná. Za mrhání majetkem nelze pokládat prodej pod cenou sezonního zboží anebo zboží podléhajícího zkáze. Odporující věřitel musí, kromě mrhání jměním, prokázat i to, že druhá smluvní strana (dlužníkův spolukontrahent) musela v jednání úpadce/dlužníka spatřovat promarňování jmění na škodu věřitelů. Podmínky tohoto odpůřícího důvodu musí prokázat odporující věřitel, a to i v případě, že spolukontrahentem dlužníkovým byl jeho blízký příbuzný (například bratr).⁶⁰ Lhůta k odporu zde byla jeden rok před prohlášením konkursu/před vznesením odporu.

Třetí kategorie, tzv. bezplatná a jim rovná opatření, byla upravena v § 31 konkursního řádu a zcela obdobně v § 4 odpůřícího řádu. Společným znakem tří různých skutkových podstat odporovatelnosti uvedených v těchto ustanoveních je, že se nevyžaduje splnění nějakých subjektivních podmínek (vědomosti o protiprávní povaze jednání), nýbrž toliko zjištění objektivních známek. Nebylo tak třeba dokazovat, že jednající strany nebo některá z nich věděly o protiprávní povaze právního jednání. Jinak řečeno tato skutková podstata nevyžaduje úmysl zkrátit věřitele. Lhůta k odporu zde byla u všech tří skutkových podstat dvouletá před prohlášením konkursu/před vznesením odporu.

Odporovat tak lze podle první skutkové podstaty především bezplatným jednáním, kterými se dlužníkově jmění zmenšuje a druhá strana za ně neplní buď zcela nic, nebo alespoň ne plnou hodnotu plnění dlužníkově (jednání smíšená).⁶¹ Například zaplacení nákladů zřízení smlouvy a převodních poplatků nelze pokládati za úplatu podle rozh. z 19. září 1922, Rv II 131/22, Sb. nejv. s. 1859.⁶² Odporovat lze také jednáním, která jen přechodně dlužníkově jmění odnímají dosahu věřitelů a zpeněžení

⁶⁰ Rozh. z 13. června 1930, Rv II 527/29, Sb. nejv. s. 9986. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 597.

⁶¹ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 176, 599.

⁶² Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 598.

podle rozh. z 11. září 1917, Rv I 334/17, Víd. Věst. 1858.⁶³ Uznání dluhu není bezplatné opatření podle rozh. z 1. února 1887, č. 357, Gl. U. 10.608.⁶⁴ Za bezplatná opatření se nepovažují plnění, ke kterým je dlužník povinen ze zákona, pokud jsou přiměřené výše, např. poskytování výživy rodiči dětem ani poskytování obvyklých příležitostných darů.

K odporovatelnosti podle druhé skutkové podstaty se vyžaduje důkaz, že úplata za věc odporovatelovým odpůrcem nabytou podle úředního opatření (např. v soudním řízení exekčním) byla dána z dlužníkovy majetku. Tento předpoklad musí prokázat odporující věřitel, pokud není nabyvatelem osoba dlužníkovi blízká. Pak platí domněnka, že úplata ze jmění dlužníkovy byla dána; tato domněnka je vyvratitelná důkazem, že úplata z dlužníkovy jmění dána nebyla. Takový důkaz musí navrhnout osoba dlužníkovi blízká (nabyvatel). Konečně třetí skutková podstata se týkala možné odporovatelnosti právních jednání, kterými úpadce/dlužník vrátil věno, ačkoliv k tomu nebyl zavázán smlouvou, kterou sjednal při vstupu do manželství.

Kromě tří shora uvedených kategorií právních jednání, jimž bylo možné odporovat jak v konkursu, tak i mimo konkurs, obsahoval konkursní řád v ustanoveních § 33, § 34 předpisy o odporování právním jednáním toliko v konkursu. Odpůrčímu právu mimokonkursnímu důvody odporovatelnosti, jako „nadržování“ podle § 33 konkursního řádu a „pro vědomost o úpadcově nezpůsobilosti platiti“ podle § 34 konkursního řádu, nebyly známy. V této souvislosti je možné poukázat na to, že podle prvorepublikové judikatury⁶⁵ pouhé poskytnutí výhody jednomu věřiteli na úkor druhého věřitele (zaplacení splatného dluhu) mimo konkurs zpravidla nestačilo k odporovatelnosti jednání.

Nadržováním se rozumělo veškeré placení a zajištění, kterými se porušuje zásada rovného nakládání s věřiteli. Zejména bylo možné odporovat zajištění nebo uspokojení pohledávky nesplatné, neplatné,

⁶³ Voska, J.: op. cit., 598.

⁶⁴ Voska, J.: op. cit., s. 175.

⁶⁵ Rozh. z 4. března 1923, Rv I 1673/23, Právník 1924/313 Sb. nejv. s. 3567. In: Voska, J.: op. cit., s. 589.

nežalovatelné, zřízení zástavního práva nebo zajišťovacího převodu. Zajištění muselo být věřiteli skutečně poskytnuto ze jmění náležejícího do konkursní podstaty, a to nejpozději v den před prohlášením konkursu. Bylo-li poskytnuto později, bylo bezúčinné již podle § 4 konkursního řádu, který prohlašoval za bezúčinná jednání úpadce učiněná po prohlášení konkursu. Pokud byla výhoda poskytnuta dříve než rok před prohlášením konkursu, tak odporovat podle § 33 konkursního řádu nebylo možné.

Dokázat předpoklady odporovatelnosti v případě § 33, č. 1 konkursního řádu, musel správce podstaty. Stačil důkaz o tom, že bylo poskytnuto věřiteli zajištění nebo uspokojení v době insolvence úpadcovy nebo po návrhu na prohlášení konkursu a že věřitel na ně neměl nárok, a to buď vůbec, nebo do té doby. Nebylo třeba dokazovat, že si věřitel byl vědom, že se mu poskytuje výhoda před ostatními věřiteli. Žalovaný mohl odpůřícímu nároku čelit jen důkazem, že mu nebyla poskytnuta výhoda před ostatními věřiteli. V případě podle § 33, č. 2 konkursního řádu, tedy v případě, že se zajištění nebo uspokojení dostalo osobám blízkým, správce podstaty nemusel prokazovat, že věřiteli byla poskytnuta výhoda. Stačil důkaz, že bylo zajištění nebo uspokojení poskytnuto. Osoba blízká se mohla odpůřícímu nároku bránit důkazem, že jí nebyl ani nemusil být znám úpadcův úmysl nadržovat jí před ostatními věřiteli. V případě uvedeném v § 33, č. 3, ve kterém nešlo o osobu úpadci blízkou, musel správce podstaty dokázat jednak že bylo dáno zajištění nebo uspokojení, jednak že věřiteli byl nebo musel být znám úpadcův úmysl poskytnout mu výhodu před ostatními věřiteli.

Společným znakem všech skutkových podstat odporovatelnosti podle § 34 konk. řádu byla okolnost, že zajištění, uspokojení nebo jiné právní jednání se stalo na škodu věřitelů v době, kdy úpadce byl již insolventní nebo kdy již byl podán návrh na prohlášení konkursu. Rovněž se vyžadovalo, aby se úpadcovu spolukontrahentovi skutečně dostalo prospěchu. Pokud byla úpadcovým spolukontrahentem osoba úpadci blízká, tak zákon ukládal důkazní břemeno osobě úpadci blízké. Právním jednáním

vykonaným dříve než šest měsíců před prohlášením konkursu nebylo podle § 34 odst. 4 konkursního řádu možné odporovat.

Jak konkursní, tak odpůrčí řád upravoval stejně pojem osob úpadci/dlužníkovi blízkých s tím, že za osoby dlužníkovi blízké se pokládali jeho manžel a osoby, které jsou s dlužníkem nebo s jeho manželem příbuzny nebo sešvakřeny v přímém pokolení vůbec, nebo až do čtvrtého stupně v pokolení pobočném, dále osvojenci, schovanci, jakož i osoby, které s dlužníkem žijí v mimomanželském společenství (§ 35 odst. 1 konkursního řádu, § 5 odst. 1 odpůrčího řádu). Zajímavé je, že byla-li dlužníkem společnost s ručením omezeným, tak se pokládali společníci a jednatelé, jakož i osoby jim blízké za blízké osoby v poměru ke společnosti (§ 35 odst. 2 konkursního řádu, § 5 odst. 2 odpůrčího řádu).

Odpůrčí právo za konkursu mohl uplatnit jedině správce konkursní podstaty, a to i v případě, že vznesená odpůrčí žaloba některým z věřitelů byla před prohlášením konkursu pravomocně zamítnuta, neboť nejde o tytéž strany. Mimo konkurs byl k uplatnění odpůrčího práva legitimován jen dlužníkův věřitel, který měl proti dlužníkovi splatnou peněžitou pohledávku (nikoli nárok na vydání věci nebo na jiné plnění nepeněžité). Pro úspěšný odpůrčí nárok bylo ovšem nutné, aby pohledávka odporujícího věřitele byla vykonatelná. Výjimečně bylo možné odpůrčí nárok uplatnit i pro nevykonatelnou pohledávku ve sporu zahájeném odporovatelovým odpůrcem, a to námitkou.

Pasivním subjektem odpůrčího práva byl, šlo-li o smlouvu, dlužníkův/úpadcův spolukontrahent, v případě právních jednání jednostranných ten, vůči komu bylo jednostranné jednání vykonáno, případně i ten, kdo nabyt z dlužníkovy/úpadcovy jednání prospěchu. Odpůrčí nárok bylo možné uplatnit i proti dědicům a za podmínek § 41 odst. 3 konkursního řádu a § 12 odst. 3 odpůrčího řádu i proti singulárnímu nástupci původně zavázaného nebo osobám, které nabyly konstitutivním způsobem práva od toho, proti němuž odpůrčí nárok původně vznikl.

Věřitel měl v odpůrčí žalobě mimo konkurs, která byla přímo podle § 13 odpůrčího řádu považována za žalobu na plnění (žaloba určovací tak

byla přímo vyloučena), především požadovat plnění naturální, a jen nebylo-li to možné nebo účelné mohl, požadovat, aby žalovaný trpěl uspokojení exekucí z věcí, které odporovatelným jednáním přešly do jmění žalovaného, stejně jako by věci zůstaly v jmění dlužníka, a pokud nebylo možné ani to, mohl žádat plnění peněžité. Zajímavé je, že se dobová komentářová literatura rozcházela v tom, zda žaloba měla rovněž směřovat k tomu, aby právní úkon byl prohlášen za bezúčinný proti odporujícímu věřiteli⁶⁶ či takové prohlášení bylo považováno za nadbytečné.⁶⁷

Uplatňoval-li se odpůrčí nárok žalobou za konkursu, žalovalo se rovněž na plnění, jehož obsahem byl obligační nárok, aby do konkursní podstaty bylo vráceno, oč byla odporovatelným jednáním úpadce zkrácena (§ 42 konkursního řádu). Voskův komentář⁶⁸ nevylučoval možnost, pokud byly dány podmínky určovací žaloby, žalovat za konkursu pouze na prohlášení odporovatelného jednání za bezúčinné.

Pro oba řády obdobně platilo, že pokud k věcem, které měly být pro odporovatelnost vydány, nabyly třetí osoby práv, kterým nebylo možné odporovat, tak odporujícímu věřiteli vznikl náhradní nárok na náhradu škody. Odporovatelův odpůrce měl nárok na vrácení vzájemného plnění nebo splnění pohledávky, která pro odpor oživila, jen proti dlužníkovi. Proti odporujícímu věřiteli měl odpůrce nárok na náhradu nákladů, které učinil na vydanou věc za podmínek § 331, 332 a 336 OZ (1811). Odpůrcova pohledávka proti dlužníkovi oživila, až když odporovatelův odpůrce skutečně závazek proti odporujícímu věřiteli splnil, a nikoliv již tím, že odpůrčí spor skončil úspěšně pro odporujícího věřitele. S pohledávkou odporujícího věřitele nemohl kompenzovat odpůrce svou pohledávkou za dlužníkem. Nebylo vyloučeno kompenzovat odpůrčí nárok se vzájemným nárokem odpůrcovým proti odporujícímu věřiteli samotnému. Odpůrčího nároku se mohl odporovatelův odpůrce – mimo splnění odpůrčího nároku – zprostit zaplacením celé pohledávky odporujícího věřitele proti dlužníkovi.

⁶⁶ Karmán, J. *Řády konkursní, vyrovnací a odpůrčí*. Praha: Právnické vydavatelství adv. JUDra. V. Tomsy, 1931, s. 341.

⁶⁷ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 612.

⁶⁸ Voska, J.: op. cit., s. 197.

Příslušel-li odpůrčí nárok několika věřitelům, byl odpůrce oprávněn uspokojit prvního a proti nárokům dalších odporovatelů si toto plnění započíst. Uspokojením pohledávky odporujícího věřitele odpůrčí nárok zanikl. Odpůrce, který pohledávku věřitele zaplatil, měl proti dlužníkovi nárok na náhradu zaplaceného obnosu. Odpůrce odporovatelův musel vydat jen to, co z dlužníkovy jmění odporovatelným jednáním ušlo, bylo z něho zcizeno nebo čeho se dlužník zřekl, případně dát náhradu do výše takového závazku, není-li jeho splnění možné. Věřitel mohl požádat procesní soud o poznámku odpůrčí žaloby do knihovních vložek, a to buď hned v žalobě, anebo kdykoliv později za trvání odpůrčího sporu. Pokud byl prohlášen na jmění dlužníka konkurs, tak platily o odpůrčím právu širší předpisy konkursního řádu.⁶⁹

1.2.3 Druhá tradice odpůrčího práva

Druhou tradici odpůrčího práva založil zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník (dále též jen OZ 1950). Podle K. Eliáše⁷⁰ tuto tradici poznamenává jisté zprimitivnění a celkové zjednodušení úpravy institutu (úprava mimokonkursního odpůrčího práva zahrnovala v čl. III zák. č. 64/1931 Sb. 21 paragrafů, zatímco v OZ (1950) třikrát méně), přičemž výsledkem této tendence je současný stav (rozuměj odpůrčího práva mimo insolvenční poměry), který „řeší“ odpůrčí právo jediným ustanovením, a to v § 42a OZ (1964). Názor K. Eliáše potvrzuje J. Švestka,⁷¹ když uvádí: „Současná právní úprava odporovatelnosti zakotvené v občanském zákoníku je v současných hospodářských a právních podmínkách velmi kusá a tím pro ochranu věřitelů zřejmě nedostačující.“

⁶⁹Kapitola „Založení tradice odpůrčího práva“ vychází zejména ze dvou prvorepublikových komentářů, a to: Karmán, J. *Řády konkursní, vyrovnací a odpůrčí*. Praha: Právnické vydavatelství adv. JUDra. V. Tomsy, 1931, s. 67-80, s. 321-346. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 167-203, 589-622.

⁷⁰Eliáš, K. Zákon a profesori (Malé praktikum ze sociologie práva). *Právní rozhledy*. 1998, č. 6, s. 292.

⁷¹Švestka, J. In: Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I*. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 360.

Podle důvodové zprávy k OZ (1950):⁷² „Právní úkony (smlouvy, jednostranné projevy vůle i jiné činy a opomenutí dlužníkovy), které zkracují uspokojení věřitelovy vymahatelné⁷³ pohledávky, nejsou sice z hlediska společnosti tak závadné, aby je bylo třeba přímo zákonem prohlásit za neplatné, nelze však také věřiteli nepřiznat ochranu proti jejich nepříznivým právním následkům. Proto se věřiteli v §§ 46 a násl. přiznává právo takovým úkonům dlužníka odporovat, t. j. právo vyvolat soudní rozhodnutí, že takové úkony jsou bez účinku vůči němu.“ Z uvedeného je zřejmé, že ještě OZ (1950) považoval institut odpůrčího práva za důležitý pro ochranu věřitele proti závadným jednáním dlužníka s tím, že sankci neplatnosti právního úkonu v případě odporovatelného jednání dlužníka měl za nevhodnou. Osnova upravovala jednak případy, kdy dlužník jednal přímo v úmyslu zkrátit svého věřitele (§ 47), jednak případy, kde sice takový úmysl nebyl, ale přesto ke zkrácení věřitele došlo (§§ 48 a 49). Osnova rovněž rozeznávala, zda druhá strana, která s dlužníkem právní úkon uzavřela, jeho úmysl zkrátit věřitele znala, nebo ne, a přísněji posuzovala případy, kdy došlo k takovým pro věřitele škodlivým úkonům mezi dlužníkem a osobami jemu blízkými. Také byl brán zřetel k tomu, zda druhá strana nevěděla, že dlužník mrhá majetkem ke škodě věřitelů (§ 48). Bylo pamatováno i na případ, kdy někdo vydražil v exekuci vedené proti dlužníkovi jeho věci za nejvyšší podání, na nějž mu dal peníze dlužník. Osnova zabezpečovala ohroženého věřitele i tak, že mu dovolila, aby před vymahatelností své pohledávky oznámil prostřednictvím soudu nebo notáře tomu, kdo z odporovatelného úkonu dlužníka měl prospěch, že chce odpor uplatnit; tím se věřiteli prodloužily lhůty k uplatnění odporu (§ 51).

⁷² Právní ústav ministerstva spravedlnosti. *Občanský zákoník*, Orbis-Praha, 1956, s. 96-100.

⁷³ Považuji za důležité upozornit na to, že do roku 1950 institut odpůrčího práva chránil věřitele vykonatelné pohledávky (tzn. pohledávky opřené o exekuční titul), zatímco v letech 1951 až 1964 a od roku 1992 je chráněn věřitel pohledávky vymahatelné. Odlišnost pojmových vymezení mezi pohledávkou vymahatelnou a vykonatelnou byla ovšem jak teorií, tak praxí pominuta, což vystihl K. Eliáš, když uvedl: „... je to co do výsledného efektu vcelku jedno, protože naše přední civilistické autority a, jak se ukázalo v R 12/98, také justice bez ohledu na dikci zákona, dosti kontradiktorně ztotožňují pohledávku vymahatelnou s vykonatelnou pohledávkou, ačkoli jde o pojmová vymezení rozličná.“ Srov. (Eliáš, K. Zákon a profesori (Malé praktikum ze sociologie práva). *Právní rozhledy*. 1998, č. 6, s. 292).

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník⁷⁴ (dále též jen OZ 1964) v původním znění institut odpůrčího práva opustil, když podle dobové učebnice občanského práva,⁷⁵ která odkazovala na důvodovou zprávu ke čtvrté kapitole, k § 34 a násl. OZ (1964) v rozhodném znění, bylo vycházeno z toho, že případy, kdy dlužník činí úkony, jejichž účelem je zmařit uspokojení pohledávky jeho věřitele, jsou dosti vzácné a že takovéto úkony lze postihnout (absolutní) neplatností⁷⁶ z toho důvodu, že se přičí zájmům společnosti. Zároveň uvedená učebnice uváděla, že věřitel může od třetí osoby žádat vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu (§ 456).

Institut odpůrčího práva však znal zákon č. 101/1963 Sb., o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník mezinárodního obchodu). Stručná úprava byla provedena v ustanoveních § 40 - 43. Věřitel, pokud byl právními úkony dlužníka zkrácen, mohl odporovat těmto právním úkonům: a) z nichž nabyly práva osoby, kterým bylo nebo muselo být

⁷⁴ Úplné znění občanského zákoníku ze dne 26. února 1964 č. 40 Sb., jak vyplývá ze změn, doplnění a úprav provedených zákonem ze dne 5. června 1969 č. 58 Sb., zákonem ze dne 9. listopadu 1982 č. 131 Sb., zákonem ze dne 15. června 1988 č. 94 Sb., zákonem ze dne 14. prosince 1988 č. 188 Sb., zákonem ze dne 28. března 1990 č. 87 Sb., zákonem ze dne 18. dubna 1990 č. 105 Sb., zákonem ze dne 23. dubna 1990 č. 116 Sb., zákonem ze dne 21. února 1991 č. 87 Sb., zákonem ze dne 5. listopadu 1991 č. 509 Sb., ve znění pozdějších změn provedených zákonem ze dne 28. dubna 1992 č. 264 Sb., zákonem ze dne 15. prosince 1994 č. 267 Sb., zákonem ze dne 24. května 1995 č. 104 Sb., zákonem ze dne 26. května 1995 č. 118 Sb., zákonem ze dne 13. března 1996 č. 94 Sb., zákonem ze dne 14. března 1996 č. 89 Sb., zákonem ze dne 3. září 1997 č. 227 Sb., zákonem ze dne 3. dubna 1998 č. 91 Sb., zákonem ze dne 11. června 1998 č. 165 Sb., zákonem č. 363/1999 Sb., zákonem č. 27/2000 Sb., zákonem č. 103/2000 Sb., zákonem č. 159/1999 Sb., zákonem č. 227/2000 Sb., zákonem č. 367/2000 Sb., zákonem č. 229/2001 Sb., zákonem č. 501/2001 Sb., zákonem č. 317/2001 Sb., zákonem č. 135/2002 Sb., zákonem č. 125/2002 Sb., zákonem č. 136/2002 Sb., zákonem č. 320/2002 Sb., zákonem č. 88/2003 Sb., zákonem č. 47/2004 Sb., zákonem č. 480/2004 Sb., zákonem č. 37/2004 Sb., zákonem č. 554/2004 Sb., zákonem č. 359/2005 Sb., zákonem č. 56/2006 Sb., zákonem č. 107/2006 Sb., zákonem č. 57/2006 Sb., zákonem č. 160/2006 Sb., zákonem č. 115/2006 Sb., zákonem č. 315/2006 Sb., zákonem č. 443/2006 Sb., zákonem č. 264/2006 Sb., nálezem Ústavního soudu č. 307/2007 Sb., zákonem č. 296/2007 Sb., zákonem č. 230/2008 Sb., zákonem č. 384/2008 Sb., zákonem č. 215/2009 Sb., zákonem č. 285/2009 Sb., zákonem č. 306/2008 Sb., zákonem č. 227/2009 Sb., zákonem č. 155/2010 Sb., zákonem č. 28/2011 Sb., zákonem č. 132/2011 Sb., zákonem č. 139/2011 Sb., zákonem č. 420/2011 Sb., zákonem č. 170/2012 Sb., zákonem č. 142/2012 Sb., zákonem č. 202/2012 Sb. a zákonem č. 428/2011 Sb.

⁷⁵ Knapp, V., Plank, K. a kol. *Učebnice československého občanského práva*, svazek I – obecná část, Orbis-Praha, 1965, s. 285.

⁷⁶ OZ (1964) v původním znění znal jen absolutní neplatnost. Kategorii relativně neplatných právních úkonů OZ (1964) v původním znění neznal, protože ji nahradil možností odstoupení od právního úkonu (srov. Knapp, V., Plank, K. a kol.: op. cit., s. 283).

známo, že tímto právním úkonem jsou zkracováni věřitelé dlužníka; b) učiněné dlužníkem ve prospěch manžela, dětí, sourozenců nebo rodičů, ledaže by prokázali, že o zkracování věřitelů ani nevěděli, ani vědět nemuseli; c) bezplatné právní úkony dlužníka, pokud nejde o plnění zákonných povinností. Podle A. Kandy:⁷⁷ „Právní účinky odporovatelnosti nevyplyvaly přímo ze zákona, bylo třeba, aby neúčinnost právního úkonu dlužníka vůči věřiteli prohlásil soud na návrh věřitele. ...Pro určení obsahu a rozsahu odpůřícího práva byl rozhodný stav, kdy došlo k převodu dlužníkovu jmění na třetí osobu odporovatelným právním úkonem. ...Uplynutím tří let od doby, kdy jej dlužník učinil, se právo odporovat prekludovalo.“

Novelou OZ (1964) provedenou zákonem č. 509/1991 Sb. se odporovatelnost do našeho občanského práva s účinností od 1.1.1992 vrátila, a to, jak uvádí V. Knapp⁷⁸ ve své tradiční podobě, tj. jako obecná odporovatelnost (§ 42a OZ 1964),⁷⁹ a s přijetím zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání⁸⁰ (dále jen zákon o konkursu a vyrovnání), jako odporovatelnost v konkursu (§ 15 a 16 zákona o konkursu a vyrovnání). Jak V. Knapp, tak F. Zoulík⁸¹ v zásadě stejně uvádějí, že skutková podstata obou úprav byla formulována v obou zákonech téměř doslova stejně. F. Zoulík⁸² dodává, že: „Důvodem pro tuto dvojí shodnou úpravu byl rozdílný počátek účinnosti obou zákonů. Zákon o konkursu a vyrovnání nabyl účinnosti dříve (1. října 1991), a musel proto upravit odporovatelnost, bez níž je konkursní řízení nemyslitelné. Naproti tomu novela OZ (1964) nabyla účinnosti až 1. ledna 1992, a tak musela úpravu odporovatelnosti opakovat, protože k možnosti odporovat dochází i mimo konkurs.“ Specifikum odporovatelnosti v konkursu spočívalo v tom, že důsledkem úspěšného odporu bylo plnění ve prospěch podstaty, a nikoliv pouze plnění ve

⁷⁷ Kanda, A. *Zákoník mezinárodního obchodu*, Orbis-Praha, 1975, s. 44-45.

⁷⁸ Srov. Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 377.

⁷⁹ Podrobně bude o úpravě odporovatelnosti v § 42a OZ (1964) pojednáno v samostatné kapitole této práce.

⁸⁰ Zrušen zákonem č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení, který nabyl účinnosti dne 1.1.2008.

⁸¹ Srov. Zoulík, F. *Zákon o konkursu a vyrovnání (komentář)*, Praha: SEVT, 1992, s. 68.

⁸² Zoulík, F.: op. cit., s. 68.

prospěch věřitele, který odporoval, jak by tomu bylo v případě obecné odporovatelnosti podle § 42a OZ (1964).

Uvedenou koncepci úpravy odpůrčího práva v konkursu zásadně změnila novela zákona o konkursu a vyrovnání, přijatá pod č. 94/1996 Sb. Novela zachovala úpravu neúčinnosti právního úkonu, která musí být deklarována soudním rozhodnutím po zjištění zákonem stanovených podmínek, když § 16 zákona o konkursu a vyrovnání odkazoval v podstatných rysech na použití norem OZ (1964). Zároveň novela výrazně rozšířila⁸³ neúčinnost právního úkonu přímo ze zákona, kdy neúčinnost nastává automaticky, tedy bez toho, že by podmínky neúčinnosti musely být v předběžném soudním řízení zvlášť zjišťovány. Tato neúčinnost navíc nebyla podmíněna tím, že by musela být prokazována subjektivní stránka (tj. úmysl zkrátit věřitele a vědomí o něm).

Přímo ze zákona (§ 15 zákona o konkursu a vyrovnání) tak byly považovány za neúčinné tyto taxativně určené právní úkony, kterými dlužník:

- a) se podílí na založení právnické osoby anebo ji sám zakládá,
- b) nabývá majetkovou účast v obchodní společnosti či družstvu, popřípadě na podnikání jiné osoby,
- c) převádí věci ze svého majetku na jiné osoby bezplatně nebo za nápadně nevýhodných podmínek s výjimkou přiměřeného daru osobám blízkým k obvyklým příležitostem,
- d) na sebe přejímá svému majetku nepřiměřené závazky,
- e) odmítá dědictví nebo dar, aniž k tomu měl závažný důvod, který nespočívá v jeho majetkové situaci,
- f) uzavírá smlouvy o nájmu nebo o výpůjčce svého majetku nebo k tomuto majetku zřizuje věcné břemeno za nápadně nevýhodných podmínek,⁸⁴

⁸³ Podle § 14 odst. 1 písm. a) zákona o konkursu a vyrovnání ve znění před novelou provedenou zákonem č. 94/1996 Sb. nastupovala automaticky neúčinnost v případě, že úpadce činil úkony, které se týkaly majetku náležejícího do konkursní podstaty poté, co byl prohlášen konkurs na majetek úpadce.

⁸⁴ § 15 odst. 1 písm. f) zákona o konkursu a vyrovnání nebyl zaveden novelou č. 94/1996 Sb., ale až jednou z dalších novel.

a to pokud byly provedené v posledních šesti měsících před podáním návrhu na prohlášení konkursu anebo po podání tohoto návrhu na prohlášení konkursu, tedy v poměrně krátké době před podáním návrhu na konkurs anebo po podání tohoto návrhu.

Pokud jde o neúčinnost přímo ze zákona, tak je rovněž pro úplnost třeba zmínit, že zákon č. 23/1948 Sb., o výkonu trestů postihujících majetek, uložených trestními soudy, v rámci regulace zajištění výkonu konfiskace jmění, v ustanovení § 13 odst. 3 prohlašoval za právně bezúčinná veškerá právní jednání obviněného týkající se zabaveného majetku, vyjímajíc právní jednání směřující k odvrácení bezprostředně hrozící škody.

2 Pojem právního úkonu a právního jednání

Předmětem práce je neúčinnost právních úkonů, a proto je třeba nejdříve objasnit, co se vůbec rozumí pod pojmem právní úkon, neboť předmětem odpůrčího práva je právě právní úkon. S ohledem na skutečnost, že zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále též jen OZ 2012) má ke dni 1. 1. 2014 nahradit OZ (1964), je třeba vzít v úvahu i pojem právního jednání, který v úpravě OZ (2012) nahrazuje pojem právního úkonu.

Podle V. Knappa:⁸⁵ „Právní úkon je celkem případně legálně definován v § 34 OZ (1964), kde se praví, že právní úkon je projev vůle směřující zejména ke vzniku, změně nebo zániku těch práv nebo povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují.“ Tuto zákonnou definici kritizuje K. Eliáš⁸⁶ s tím, že výraz „zejména“ implikuje existenci takových právních úkonů, které vznik, změnu nebo zánik práv nebo povinností nezpůsobují, aniž by však bylo zřejmé, jak takové neuzavřené a „nedefinující“ (nevymezující) definici rozumět a jak ji prakticky uplatňovat. Autoři R. Ruban a P. Koukal⁸⁷ ke slovu „zejména“ použitému v definici právního úkonu uvádějí, že: „...zajišťuje pouze to, že pokud by se vyskytl právem garantovaný projev vůle, který by ke vzniku, změně nebo zániku povinností nevedl (bez ohledu na to, zda je tato situace vůbec možná), bylo by jej za právní úkon možné označit a také s ním tak zacházet.“ Domnívám se, že význam výrazu „zejména“ nejlépe objasnil V. Knapp,⁸⁸ když uvádí: „Právní úkon ovšem může být i něčím jiným než pramenem autonomního práva /srov. slovo „zejména“ v § 34 OZ (1964)/. Zejména může být právní úkon výkonem práva, tzn. že subjektivní právo může někdy být vykonáno /realizováno, uskutečněno/ právním úkonem. V takovém případě tedy subjektivní právo nebylo autonomně vytvořeno, nýbrž existující již

⁸⁵ Knapp, V. *Teorie práva*, 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1995, s. 142.

⁸⁶ Srov. Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol. *Kurs obchodního práva. Obchodní závazky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 52.

⁸⁷ Srov. Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu, *Právní rozhledy*. 2011, č. 23, s. 858.

⁸⁸ Knapp, V. *Teorie práva*, 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1995, s. 142.

subjektivní právo bylo právním úkonem vykonáno. Příkladem toho je podání žaloby a zaplacení dluhu. Podáním žaloby žalobce nevytváří své právo na žalobu, ale vykonává (realizuje) je. Právním úkonem může být i splnění povinnosti. Tak např. zaplacení dluhu působí jako svůj právní následek zánik závazku, samo ale je právním úkonem, jímž je plnění povinnosti. Zaplacením dluhu dlužník plní svou povinnost.“

V. Knapp⁸⁹ právní úkon vymezuje tak, že: „...právním úkonem není každé chování podle práva, nýbrž jen takové, které se uskutečňuje s vůlí způsobit právní následky, tj. určitou změnu právního vztahu, anebo které přinejmenším k způsobení právního následku objektivně směřuje.“ Zároveň uvádí, že nelze zcela spolehlivě a uspokojivě vždy rozlišit právní úkon od prostého dovoleného chování s tím, že je intuitivně jasné, že veškeré chování podle práva (např. čtení knihy, pití piva v hospodě atd.) není právním úkonem.⁹⁰

V souvislosti s vymezením právního úkonu je třeba poukázat na to, že soudní praxe⁹¹ dospěla k závěru, že právním úkonem není faktická činnost, byť se jí právní úkon provádí. Za takovou faktickou činnost je podle soudu nutno považovat i výplatu peněžních částek provedenou dlužníkem, jak je patrné z údajů v pokladním deníku dlužníka pod označenou položkou. Soud žalobci, který se domáhal určení, že vůči němu jsou neúčinné úkony, kterými byly vyplaceny žalovaným uvedené částky na základě údajů v pokladním deníku dlužníka, vytkl, že jeho žaloba neobsahovala údaje o konkrétních odporovatelných právních úkonech dlužníka, včetně okolností, za nichž byly učiněny a v jakých časových souvislostech. Domnívám se, že se závěrem soudu lze souhlasit v tom, že správně vytkl žalobci neurčité označení právních úkonů. Jinak je ovšem třeba poukázat na to, že právním úkonem může být i splnění povinnosti, když (jak již bylo shora uvedeno) podle V. Knappa:⁹² „...např. zaplacení dluhu působí jako svůj právní

⁸⁹ Knapp, V.: op. cit., s. 143.

⁹⁰ Srov. Knapp, V.: op. cit., s. 143.

⁹¹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 3. 2004, sp. zn. 30 Cdo 531/2003.

⁹² Knapp, V. *Teorie práva*, 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1995, s. 142.

následek zánik závazku, samo ale je právním úkonem, jímž je plněna povinnost. Zaplacením dluhu dlužník plní svou povinnost.“

OZ (2012) opouští dosavadní pojetí právního úkonu. Podle důvodové zprávy⁹³ se OZ (2012): „...vrací k tradičnímu českému právníckému pojmosloví a v rámci toho také k pojmu „právní jednání“, když obnovený výraz lépe vyhovuje po jazykové stránce (srov. „právně jedná“ a proti tomu „činí právní úkon“).“ Důvodová zpráva⁹⁴ rovněž poukazuje na to, že se: „Zároveň mění i koncepce úpravy: v první řadě v tom směru, že osnova – rozdílně od § 34 současného zákoníku – neaspiruje na definici právního úkonu. Navrhuje se jen stanovit, jaké má právní jednání právní následky, přičemž z vazby tohoto ustanovení k § 551 plyne, že právně jedná – tedy způsobem právem aprobovaným – jedná osoba projevující vůli konáním nebo opomenutím, a to, jak je zřejmé z § 551 a násl., nejen vážně a svobodně, ale také dostatečně určitě a srozumitelně.“

Teorie⁹⁵ OZ (2012) vytýká, že používá namísto již vžitého pojmu právní úkon pojem právní jednání s odůvodněním, že zbytečně opouští půdu soukromoprávní kontinuity, zejména kontinuity se soukromoprávním vývojem nastoleným již po roce 1989, když k terminologickým změnám pojmů a vůbec ke změně formulací by mělo v kodexu, jaký představuje občanský zákoník, docházet u již vžitých dlouhodobě užívaných a všeobecně přijímaných pojmů jen tam, kde je to z teoretického či praktického hlediska závažným způsobem odůvodněno. V opačném případě hrozí nebezpečí, že v důsledku nově navrhovaných terminologických změn a formulací dojde k určité ztrátě právních souvislostí a v souvislosti s tím i ke ztrátě potřebných právních jistot subjektů soukromého práva. Vzniká určité riziko, že tento stav by mohl určitým způsobem zatížit a zkomplikovat soukromoprávní styk, zejména nepříznivě ovlivnit plynulost vyřizování sporů v právní praxi, a tím koneckonců ztížit vymahatelnost soukromého práva.

⁹³ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 250.

⁹⁴ Eliáš, K. a kol.: op. cit., s. 250-251.

⁹⁵ Srov. Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. Díl první. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 67-68, 123.

Proti dobře odůvodněné kritice lze poukázat na to, že podle P. Bezoušky: ⁹⁶ „Právní jednání není přesně totéž co právní úkon. ...Právní jednání podle § 545 nového občanského zákoníku má však širší následky: především ty, které jsou v něm vyjádřeny (čímž se opět klade důraz na vůli stran), a též ty, které plynou ze zákona, dobrých mravů, zvyklostí a zavedené praxe stran. To, že nový občanský zákoník uvádí širší následky vyvolané právním jednáním, však neznamena, že by tyto následky nebyly spojeny již dnes s právním úkonem. Jen to bylo tu opomíjeno, tu přijímáno jako samozřejmé.“ Ustanovení § 545 OZ (2012) jako právní označuje výslovně nejen projevy vůle, s nimiž právní následky spojuje norma práva, nýbrž i ty volní projevy, jejichž právní následky vyplývají z dobrých mravů, zvyklostí a zavedené praxe stran. Jako příklad⁹⁷ je možné uvést přenocování vodáka v tábořišti. Je obvyklé, že si před další cestou nejen zabalí stan a všechny ostatní věci, ale že po sobě též uklidí všechny odpadky a místo zanechá ve stavu, v jakém si je na noc pronajal. Byť to nebylo výslovně sjednáno, jde o následek, který vyplývá ze zvyklostí a může být vlastníkem tábořiště vynucen.

Uvedený závěr o širších následcích právního jednání připouští rovněž autoři R. Ruban a P. Koukal,⁹⁸ když uvádějí, že vymezení právního jednání se zdá být v OZ (2012) oproti současnému stavu v OZ (1964) výrazně širší. Uvedenému vymezení vytýkají, že sice napomáhá správnému výkladu obsahu projevu vůle, ale zásadním způsobem rozmazává doposud celkem jednoznačnou hranici mezi tím, co právním jednáním je, a co jím již naopak není.

Mám za to, že k obsahu pojmů „právní úkon“ a „právní jednání“ se nejvýstižněji vyjádřila M. Zuklínová,⁹⁹ když uvedla: „Pojmy „právní jednání“ a „právní úkon“ sice nelze ztotožnit, ale svou podstatou jsou si

⁹⁶ Bezouška, P. Jednáme spíše platně, ale s riziky. In: Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 58-59.

⁹⁷ Srov. Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 59.

⁹⁸ Srov. Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu, *Právní rozhledy*. 2011, č. 23, s. 862.

⁹⁹ Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 156.

velmi blízké, takže při práci s právními předpisy a v aplikační praxi je lze zásadně zaměňovat. ...Takto lze uzavřít: abychom mohli mluvit o právním jednání, je zapotřebí vůle, navenek projevená (prohlášená), která má (vyvolává) právní následky.“

Lze shrnout, že se právním jednáním v OZ (2012), stejně jako právním úkonem v OZ (1964), rozumí projev vůle osoby, subjektu práva, spočívající v jednotě vůle a jejího projevu, který je podle ustanovení objektivního práva schopen vyvolat právní následky. Domnívám se, že jednoznačné rozlišení právního jednání, které vyvolává právní následky a jednání, které právně relevantní není, nebylo zcela spolehlivě možné ani podle OZ (1964), který v § 34 obsahoval legální definici právního úkonu, a proto nepovažuji za chybu, že OZ (2012) legální definici právního jednání neobsahuje.

S ohledem na to, že práce je zaměřena na relativní neúčinnost právního úkonu/právního jednání, zaměřím nyní pozornost na to, zda zákonodárce omezuje možnost odporovat jakémukoliv právnímu úkonu/právnímu jednání. Úprava odporovatelnosti v ustanovení § 42a OZ (1964), stejně jako úprava neúčinnosti v ustanoveních § 235 - 243 IZ, případně úprava relativní neúčinnosti v ustanovení § 589 odst. 1 OZ (2012), hovoří obecně o právních úkonech/právních jednáních, nijak je neomezuje. Uvedené úpravy tak mají na mysli jakýkoliv právní úkon/právní jednání. V. Knapp¹⁰⁰ si klade otázku, zda to znamená, že neúčinným podle § 42a OZ (1964) skutečně může být právní úkon jakýkoli? A konstatuje, že to není bez pochybnosti a bez problémů. Za nepochybné považuje, že odporovat nelze úkonům veřejnoprávním. Spíše se přiklání k závěru, že není možné odporovat závěti, což zdůvodňuje tím, že ze závěti samé za života zůstavitelova nikdo nenabývá prospěch ve smyslu § 42a OZ (1964) ani zůstaviteli nevzniká žádný závazek. Zůstavitelův věřitel tedy závěti svého dlužníka nemůže být za jeho života zkrácen. Odporovatelnost závěti však nepřichází v úvahu ani po zůstavitelově smrti, neboť jeho dluhy přecházejí na dědice. Zůstavitel tedy nemá možnost, aby závěti zkrátil uspokojení

¹⁰⁰ Srov. Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*, 1992, č. 7, s. 379-380.

pohledávky svého věřitele. Naopak odporovat lze podle něho odmítnutí dědictví. Opačný názor zaujímá k tomu, jestliže někdo in fraudem creditoris za podmínek § 42a OZ (1964) akceptuje směnku, když uvádí, že pak sotva může zkrácený věřitel proti směnečnému věřiteli uplatnit podle § 42a OZ (1964) neúčinnost akceptace směnky.

Komentářová literatura¹⁰¹ uvádí, že ustanovení § 42a OZ (1964) se vztahuje na všechna právní jednání bez rozdílu jejich druhu. Mohou být bezplatná, úplatná i smíšená; nezáleží na tom, zda jimi dlužník práv pozbývá (například odmítnutí dědictví, prominutí dluhu), nebo jimi třetí osoby proti dlužníkovi práv nabývají, anebo se jimi dříve nabytá práva třetích osob zajišťují (například zřízení zástavního práva). Též opomenutí může být právním jednáním – zejména opomenutí nějakého činu, jehož je třeba k zachování nároku (například neuplatnění námitky promlčení). Opomenutím není jakákoliv nečinnost. Opomenutí je právně relevantní, představuje-li negaci určitého předpokládaného aktivního konání – například právně jedná ten, kdo neakceptuje (opomene podepsat) předložený návrh smlouvy, kdo vědomě nevznese námitku promlčení, kdo vědomě nenamítne relativní neplatnost právního jednání, kdo neoznámí vady díla v záruční době a zbaví se tak možnosti domoci se úspěšně u soudu práv z vad vůči zhotoviteli apod.

Zajímavá je v této souvislosti otázka, zda je možné odporovat procesnímu úkonu. Pod pojmem procesního úkonu účastníka občanskoprávního řízení se rozumí projev vůle adresovaný soudu, který směřuje k uplatnění procesních práv, ke splnění procesních povinností nebo k jiným procesním následkům, které s takovým projevem právní předpisy spojují (§ 41 a násl. o.s.ř.). Soudní praxe¹⁰² zaujala stanovisko, že za odporovatelný úkon může být považován i procesní úkon s argumentací, že obecně lze připustit, že některé procesní úkony mohou mít nejen procesní účinky, ale i hmotněprávní účinky, a z tohoto hlediska je lze považovat i za právní úkony ve smyslu ustanovení § 34 OZ (1964). Jinak řečeno pokud má

¹⁰¹ Srov. Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník*. Komentář. I. díl. 1. vydání Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 251, 179-180

¹⁰² Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 10. 2009, sp. zn. 30 Cdo 2585/2007.

procesní úkon jen procesní účinky, tak proti takovému úkonu odpůřčí žaloba nemůže být úspěšná. Uvedený závěr podporuje i skutečnost, že podle zákona č. 64/1931 Sb. z. a n., kterým byly vydány řády konkursní, vyrovnací a odpůřčí, bylo právním jednáním procesním, jako soudní smír, uznání a vzdání se žalobního nároku, vzdání se opravných prostředků, možno odporovat.¹⁰³

Domnívám se, že za právní úkon podle současné právní úpravy a za právní jednání podle OZ (2012), je třeba považovat nejen konání (jednání pozitivní), nýbrž i opomenutí.¹⁰⁴ Uvedenému závěru odpovídá i znění druhé věty ustanovení § 235 odst. 1 insolvenčního zákona, kde se uvádí, že se za právní úkon považuje též dlužníkovu opomenutí. Za jednání způsobilá být předmětem odporu je tak třeba považovat, stejně jako to činil Voskův prvorepublikový komentář k zákonu č. 64/1931 Sb. z. a n., kterým byly vydány řády konkursní, vyrovnací a odpůřčí,¹⁰⁵ jednání smluvní: smlouvy kupní, nájemní, směnné, darovací, rukojemské, prominutí dluhu; dále jednání procesní, jako soudní smír, uznání a vzdání se žalobního nároku, vzdání se opravných prostředků; a rovněž opomenutí: nenastoupení dědictví, promlčení nastalé nepodáním žaloby, neuplatnění námitky promlčení, zmeškání ve sporu, nepodání opravných prostředků.

Lze shrnout, že odporovat je možné jen takovým úkonům/jednáním, která především splňují pojmové znaky¹⁰⁶ právního úkonu/právního jednání, neboť jinak by vlastně o právní úkony/právní jednání vůbec nešlo. Zároveň je třeba si uvědomit, že vznik právního úkonu automaticky neznamená i jeho platnost a účinnost. Platnými jsou totiž jen takové právní úkony/právní jednání, které mají všechny zákonem stanovené náležitosti.¹⁰⁷ Problematice platnosti právního úkonu/právního jednání a otázky, zda je možno odporovat

¹⁰³ Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha. Právnické knihkupectví a nakladatelství 1931 s. 591, 170.

¹⁰⁴ Srov. Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*, 1992, č. 7, s. 379, kde se uvádí, že § 42a obč. zák. má na mysli jakýkoliv právní úkon, tedy komisivní i omisivní atd.

¹⁰⁵ Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha. Právnické knihkupectví a nakladatelství 1931 s. 591, 170.

¹⁰⁶ Srov. Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. Díl první. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 118-123.

¹⁰⁷ Srov. Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. Díl první. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 130-137.

i neplatnému právnímu úkonu/právnímu jednání, se věnuji v dalších částech této práce.

3 Pojem právní neúčinnosti

Poté co jsem se pokusil vymezit pojem právního úkonu/právního jednání, pousím se rovněž objasnit pojem „právní neúčinnosti“. Uvedený pojem, jak dále uvedu, je používán v různých významech.

V nejširším významu je pojem neúčinnosti používán jako tzv. střešový pojem pro označení všech případů vadnosti právních úkonů/právních jednání, kterými jsou nicotnost (zdánlivost), absolutní a relativní neplatnost, relativní neúčinnost, odstoupení, výpověď, zrušení právního úkonu/právního jednání atd.¹⁰⁸ V uvedeném smyslu je třeba vadnost chápat velmi široce, když zahrnuje případ zdánlivého právního jednání, které neexistuje, a proto nemůže mít vady, neboť nic nemůže být vadné.

Pojem neúčinnosti zákonodárce použil i v případě neúčinného upisování akcií podle § 167 odst. 1, 2 zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku¹⁰⁹ (dále též jen obch. zák.). K tomu K. Eliáš,¹¹⁰ dle mého názoru

¹⁰⁸ V tomto významu použil pojem neúčinnosti prof. JUDr. Luboš Tichý, CSc. při jeho přednášce nazvané „Vady právních úkonů a jejich následky“ pořádané Centrem právní komparatistiky na Právnické fakultě Univerzity Karlovy dne 15. 12. 2011.

¹⁰⁹ Úplné znění zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, jak vyplývá ze změn provedených zákonem č. 264/1992 Sb., zákonem č. 591/1992 Sb., zákonem č. 600/1992 Sb., zákonem č. 286/1993 Sb., zákonem č. 156/1994 Sb., zákonem č. 84/1995 Sb., zákonem č. 94/1996 Sb., zákonem č. 142/1996 Sb., zákonem č. 77/1997 Sb., zákonem č. 15/1998 Sb., zákonem č. 165/1998 Sb., zákonem č. 356/1999 Sb., zákonem č. 27/2000 Sb., zákonem č. 29/2000 Sb., zákonem č. 30/2000 Sb., zákonem č. 105/2000 Sb., zákonem č. 367/2000 Sb. a zákonem č. 370/2000 Sb., ve znění pozdějších změn provedených zákonem č. 120/2001 Sb., zákonem č. 239/2001 Sb., zákonem č. 501/2001 Sb., zákonem č. 353/2001 Sb., zákonem č. 15/2002 Sb., zákonem č. 126/2002 Sb., zákonem č. 308/2002 Sb., zákonem č. 125/2002 Sb., zákonem č. 151/2002 Sb., zákonem č. 312/2002 Sb., nálezem Ústavního soudu č. 87/2003 Sb., zákonem č. 437/2003 Sb., zákonem č. 88/2003 Sb., zákonem č. 85/2004 Sb., zákonem č. 257/2004 Sb., zákonem č. 360/2004 Sb., zákonem č. 484/2004 Sb., zákonem č. 499/2004 Sb., zákonem č. 554/2004 Sb., zákonem č. 179/2005 Sb., zákonem č. 216/2005 Sb., zákonem č. 377/2005 Sb., zákonem č. 56/2006 Sb., zákonem č. 79/2006 Sb., zákonem č. 81/2006 Sb., zákonem č. 57/2006 Sb., zákonem č. 308/2006 Sb., zákonem č. 269/2007 Sb., zákonem č. 296/2007 Sb., zákonem č. 36/2008 Sb., zákonem č. 344/2007 Sb., zákonem č. 104/2008 Sb., zákonem č. 126/2008 Sb., zákonem č. 230/2008 Sb., zákonem č. 215/2009 Sb., zákonem č. 217/2009 Sb., zákonem č. 230/2009 Sb., zákonem č. 285/2009 Sb., zákonem č. 420/2009 Sb., zákonem č. 227/2009 Sb., zákonem č. 152/2010 Sb., zákonem č. 409/2010 Sb., zákonem č. 427/2010 Sb., zákonem č. 188/2011 Sb., zákonem č. 351/2011 Sb., zákonem č. 355/2011 Sb., zákonem č. 420/2011 Sb., zákonem č. 167/2012 Sb., zákonem č. 202/2012 Sb., zákonem č. 428/2011 Sb., zákonem č. 396/2012 Sb., zákonem č. 503/2012 Sb., sdělením Ústavního soudu č. 132/2013 Sb., zákonem č. 134/2013 Sb. a zákonem č. 179/2013 Sb.

výstižně, uvedl, že: „...obchodní zákoník používá ve své terminologii pojmu neúčinnost nejen v tradičním (§ 478 obch. zák.), ale také v posunutém slova smyslu (srov. § 167 odst. 2 obch. zák.), což ovšem samo o sobě příliš neprospívá srozumitelnosti zákonného textu“.

Běžně je pojem neúčinnosti právního úkonu rovněž používán ve smyslu stavu, kdy ještě nenastaly právní účinky, které s projevem vůle spojuje právní řád. Jde o případy, kdy vedlejší ustanovení v právním úkonu mají vliv na účinnost (právní následky) právního úkonu, a to ve smyslu, že neúčinná ustanovení nemohou zakládat práva a povinnosti stran. Jde zejména o podmínky či stanovení doby. Při odkládací podmínce účinnost jinak platného právního úkonu nastane, až se splní podmínka, a při podmínce rozvazovací nastoupí účinnost právního úkonu hned, avšak splnili se podmínky, účinnost právního úkonu již nastalá zanikne. Stanovení doby se sice podobá podmínce, ale rozdíl spočívá v tom, že u podmínky není jasné, kdy nastane, popřípadě ani to, zda vůbec nastane, a u stanovení doby je naopak jisté, kdy stanovená doba nastane, i to, zda nastane. Je tedy na účastnících smlouvy, aby rozhodli, od kterého okamžiku založí účinnost právního úkonu. Tak je tomu nesporně v případech, kdy smlouva má podle výslovného projevu vůle účastníků vstoupit do účinnosti po datu uzavření smlouvy. Je ovšem třeba konstatovat, že nelze ani vyloučit, aby účastníci založili účinnost smlouvy i přede dnem jejího uzavření. Jde o tzv. smluvní retroaktivitu (zpětnou účinnost), která je v oblasti občanského práva nejen známá, ale i přípustná, a to jako důsledek plynoucí ze zásady smluvní autonomie.¹¹¹

Dalším příkladem neúčinnosti (opět ve smyslu stavu, kdy ještě nenastaly právní účinky, které s projevem vůle spojuje právní řád) právního úkonu je situace, kdy zákon (např. § 193 nebo § 196a obch. zák.) vyžaduje k určitému právnímu úkonu akciové společnosti souhlas dalšího orgánu této

¹¹⁰ Eliáš, K. Neúčinnost dlužnickovy účasti na založení společnosti. *Právní rozhledy*. 1999, č. 4, s. 182, poznámka č. 2 k textu článku.

¹¹¹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 8. 2007, sp. zn. 28 Cdo 3033/2005. Glatzová, V. Krátká obhajoba přípustnosti zpětné účinnosti smluv. *Právní rozhledy*. 2006, č. 14, s. 518.

společnosti (dozorčí rady, valné hromady). Ustálená judikatura¹¹² dovozuje, že bez potřebného souhlasu je právní úkon neúčinný, postačí-li i souhlas následný, popřípadě neplatný, je-li zákonem vyžadován souhlas předchozí. Judikatura¹¹³ ovšem překvapivě dospěla rovněž k závěru, že v určitých případech není na místě dovozovat, že uzavřená smlouva nevyvolává, pro absenci zákonem vyžadovaného souhlasu, žádné právní účinky, neboť by to bylo v rozporu s principem právní jistoty a odporovalo by to rozumnému uspořádání vztahů. Vztaheno na konkrétní situaci, absence souhlasu dozorčí rady, popř. i valné hromady, se smlouvou podléhající ustanovení § 193 odst. 2 obch. zák. neplatnost či neúčinnost smlouvy o převodu majetku nezpůsobuje.

Za neúčinnou (opět ve smyslu stavu, kdy ještě nenastaly právní účinky, které s projevem vůle spojuje právní řád) je třeba považovat i platně uzavřenou smlouvu podle § 24a odst. 1 písm. a) zákona o rodině, kterou manželé upravují pro dobu po rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost, pokud nedošlo k rozvodu manželství, o kterém bylo rozhodnuto podle § 24a zákona o rodině, neboť jen ve spojení s rozvodem založeném právě na dohodě manželů je zákonem dovolena.¹¹⁴

Pojem právní neúčinnosti definoval V. Knapp,¹¹⁵ když uvedl, že: „Pojem právní neúčinnosti lze nejsnáze definovat negací právní účinnosti“ přičemž „účinností právního úkonu se rozumí to, že se právní úkon stal perfektní, tj. působí právní následky, k nimž směřoval, resp. které s ním

¹¹² Srov. ustanovení § 196a odst. 1 obch. zák. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. května 2003, sp. zn. 29 Odo 430/2002, uveřejněný v časopise Soudní judikatura, číslo 6, ročník 2003, pod číslem 103. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2009, sp. zn. 29 Cdo 1780/2008, uveřejněný v časopise Soudní judikatura, číslo 8, ročník 2009, pod číslem 118. Ustanovení § 196a odst. 3 obch. zák. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. října 2004, sp. zn. 29 Odo 1137/2003.

Ustanovení § 66 odst. 2, § 187 odst. 1 písm. g) obch. zák. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. dubna 2004, sp. zn. 29 Odo 414/2003, uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 6, ročník 2004, pod číslem 120. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2009, sp. zn. 29 Cdo 3009/2007, uveřejněné v časopise Soudní judikatura číslo 11, ročník 2009, pod číslem 169.

¹¹³ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2012, sp. zn. 29 Cdo 3223/2010.

¹¹⁴ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2012, sp. zn. 22 Cdo 20/2007. Nález Ústavního soudu ze dne 23. 3. 2005, sp.zn. I. ÚS 572/2004, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu pod č. 62, svazek č. 36.

¹¹⁵ Srov. Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*, 1992, č. 7, s. 378.

spojuje právní předpis (§ 34)“. Z toho V. Knapp „negací (a contrario) odvodil, že neúčinný je právní úkon, který sice má definiční znaky právního úkonu, ale z nějakého důvodu, resp. vůči někomu, právní účinky nemá“.

Podle V. Knappa: „Z občanského zákoníku lze i vyčíst, že neúčinnost je jednak absolutní, tj. taková, která působí vůči každému (jako např. neúčinnost smlouvy, která nebyla registrována podle § 47,¹¹⁶ ač registrována být měla), a neúčinnost relativní, jako je neúčinnost právního úkonu odporovatelného.“ K zmíněnému příkladu absolutní neúčinnosti smlouvy v ustanovení § 47 OZ (1964) je třeba konstatovat, že panuje obecná shoda,¹¹⁷ že za současného právního stavu nelze najít ani jeden případ, na který by se ustanovení § 47 OZ (1964) vztahovalo. Ustanovení je tak matoucí, ve skutečnosti obsoletní a nic neupravuje. Pod právní režim § 47 OZ (1964), tak nespádají ani např. případy, kdy k nabytí vlastnického práva je třeba rozhodnutí katastrálního úřadu o zápisu – vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí. Ve prospěch uvedeného závěru lze argumentovat tím, že v případech, kdy se rozhoduje o vkladu vlastnického práva k nemovitosti do katastru nemovitostí, jde o založení věcněprávních účinků smlouvy, nikoliv o její závazkověprávní účinky. K absolutní neúčinnosti Z. Krčmář¹¹⁸ uvádí, že kdybychom řekli, že určité jednání je právně neúčinné absolutně (proti všem), ve skutečnosti by to znamenalo, že jde o absolutně neplatný právní úkon.

Konečně se dostávám k neúčinnosti právního úkonu/právního jednání ve smyslu relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání. Podstata relativní neúčinnosti právního úkonu spočívá v tom, že právní úkon ve stanovených případech ztrácí účinnost pouze vůči věřiteli. Jde o stav, kdy je právní úkon účinný v tom smyslu, že již nastaly jeho právní účinky, ale

¹¹⁶ Ustanovení § 47 odst. 1 OZ (1964) zní: Jestliže zákon stanoví, že ke smlouvě je třeba rozhodnutí příslušného orgánu, je smlouva účinná tímto rozhodnutím.

¹¹⁷ Srov. David, O. In: FIALA, J., KINDL, M., et al. *Občanský zákoník*. Komentář. I. díl. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 273. Švestka, J. In: Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 – 459*. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 384-387.

¹¹⁸ Srov. Krčmář, Z. Konkursy (zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“, 2. část). *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 252.

vůči někomu právní účinky nemá. Podle K. Eliáše¹¹⁹ lze neúčinnost v tradičním slova smyslu „nejjednodušeji charakterizovat jako takovou vlastnost platného právního úkonu, která způsobuje, že jeho normální důsledky jsou zákonem omezeny tak, že zákon určité osobě nebo osobám poskytuje výsadu ignorovat právní stav neúčinným úkonem nastolený a dovoluje jim na neúčinný právní úkon hledět, jako by se vůbec nestal. Neúčinnost právního úkonu tedy není jeho absolutní právní následek, ale jen následek relativní: to proto, že působí jen proti některým subjektům.“

Lze shrnout, že neúčinnost v tradičním slova smyslu je vždy neúčinností relativní, která působí vždy jen ve prospěch určitého okruhu osob, v jejichž prospěch (na jejichž ochranu) ta která skutková podstata působí, a právě proto je označována jako neúčinnost relativní. Tam, kde zákon okruh subjektů, v jejichž prospěch se neúčinnost prosazuje, nepojmenovává výslovně, je nutno tyto subjekty určit podle povahy chráněného práva či vztahu (práva nebo vztahu, v jehož prospěch uplatněný odpůří nárok nebo zákonná neúčinnost působí).¹²⁰

¹¹⁹ Eliáš, K. Neúčinnost dlužníkovy účasti na založení společnosti. *Právní rozhledy*. 1999, č. 4, s. 176.

¹²⁰ Srov. Krčmář, Z. Konkursy (zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“, 2. část). *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 252.

4 Institut odpůrčího práva

4.1 *Problematika pojmenování institutu odpůrčího práva*

V platném českém právu je institut odpůrčího práva na základě odporovatelnosti upraven na několika místech a vždy pod jiným označením, a to v § 42a OZ (1964) jako odporovatelnost, pro insolvenční poměry v ustanoveních § 235-243 IZ, pod rubrikou označenou jako „Neúčinnost právních úkonů“ a v OZ (2012) je institut odpůrčího práva na základě odporovatelnosti upraven v ustanoveních § 589 - 599 pod rubrikou označenou jako „Relativní neúčinnost“. Uvedenou různost při označení institutu odpůrčího práva považuji za nešťastnou, neboť takový postup způsobuje nepřehlednost právního řádu.

Domnívám se, že pro zavedení určitého řádu do označení institutu odpůrčího práva je třeba si uvědomit, že přímým účelem institutu odpůrčího práva je subjektivní právo věřitele na uspokojení z toho, co z dlužníkovy majetku ušlo jeho exekuci, a relativní neúčinnost je pouze právním následkem existence odporovatelného právního jednání. Z uvedeného se podává, že podstatu a účel odpůrčího práva nejlépe vystihuje označení „odpůrčí právo“, když relativní neúčinnost označuje „jen“ následek, který má systematický význam v uspořádání vad právních úkonů/právních jednání, a pojem odporovatelnost označuje vlastnost právního úkonu/právního jednání.¹²¹ Z. Pulkrábek¹²² má za to, že se „nejeví jako šťastné, že nový občanský zákoník z tohoto pojmu (rozuměj relativní neúčinnosti) učinil hlavní pojem celého institutu odpůrčího práva a institut po něm nazval“. V této souvislosti považuje relativní neúčinnost za „...poněkud zastaralou zkratku pro vyjádření subjektivního odpůrčího práva...“.

K možné námitce, že označení „odpůrčí právo“ je pojmem procesního práva, konstatuji, že souhlasím se Z. Pulkrábkem, který uvádí:

¹²¹ Srov. Pulkrábek, Z. Vyhledky odpůrčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*. 2013, č. 11, s. 387-388.

¹²² Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 387-388.

„Nelze souhlasit s názorem některých autorů, že „odporovatelnost je institutem práva procesního, zatímco neúčinnost institutem práva hmotného.“ Kritizovaný názor zastává důvodová zpráva k OZ (2012), ale je třeba uvést, že ho v zásadě zastával i V. Knapp,¹²³ když uvedl, že: „Odporovatelnost je ve své podstatě institut procesní. Znamená věřitelovo právo domáhat se na soudu právní neúčinnosti právního úkonu. Hmotněprávní stránkou odporovatelnosti je tedy právní neúčinnost, či spíše odporovatelnost je procesním reflexem neúčinnosti.“ Důvodová zpráva k OZ (2012)¹²⁴ uvádí, že se OZ (2012): „Vrací k institutu relativní neúčinnosti právních jednání, a opouští tak pojem odporovatelnosti (§ 42a stávajícího obč. zák.). Důvodem této změny je fakt, že odporovatelnost je institutem práva procesního, zatímco neúčinnost institutem práva hmotného.“

Ve prospěch uvedeného závěru Z. Pulkrábek¹²⁵ výstižně argumentuje tím, že: „Má-li hmotněprávní povahu relativní neúčinnost jakožto právní následek, má ji i jednání věřitele k tomuto následku směřující (odpor, odpůřčí žaloba) a stejně tak tomu odpovídající vlastnost právního jednání (odporovatelnost). To, že se odpor uplatňuje žalobou, z něj procesní pojem nečiní. Odpor není totéž co žaloba, kterou se uplatňuje, není druhem žaloby, tak jako jím nejsou např. reivindikace, žaloba o přivolení k výpovědi z nájmu bytu či žaloba, aby bylo manželství prohlášeno za neplatné. Jsou to pojmy, které nevypovídají o procesu, nýbrž o realizaci hmotného práva.“ Dalším argumentem je skutečnost, že německý odpůřčí zákon upravující mimoinsolvenční odpůřčí právo (Anfechtungsgesetz) používá výrazu odpůřčí právo (Anfechtungsrecht),¹²⁶ a jak uvádí Z. Pulkrábek:¹²⁷ „...těžko se domnívat, že by Němci, považující institut za hmotněprávní, nepochopili „procesní podstatu odporu“.“ Ostatně i zákon č.

¹²³ Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*, 1992, č. 7, s. 378.

¹²⁴ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 263.

¹²⁵ Pulkrábek, Z. Vyhledky odpůřčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*. 2013, č. 11, s. 388.

¹²⁶ Srov. Gesetz über die Anfechtung von Rechtshandlungen eines Schuldners außerhalb des Insolvenzverfahrens [online]. [citováno 06. 07. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.gesetze-im-internet.de/anfg_1999/index.html.

¹²⁷ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 388.

64/1931 Sb. z. a n., kterým byly vydány řády konkursní, vyrovnací a odpůrčí, upravoval konkursní odpůrčí právo pod rubrikou označenou jako „První díl. Konkursní právo hmotné“, z čehož je zřejmé, že prvorepublikový zákonodárce považoval odpůrčí právo za hmotněprávní institut, byť jej upravoval v zákonu označeném jako řád, což je typické označení pro procesněprávní úpravu.

K názoru, že odporovatelnost (neúčinnost, relativní neúčinnost) je ve své podstatě procesní institut, může snad svádět právní úprava odpůrčího práva (v případě úpravy odporovatelnosti v § 42a její výklad), která pro její úspěšné uplatnění vyžaduje, aby žalobce disponoval vykonatelnou pohledávkou. V této souvislosti považuji za velmi zajímavý názor T. Richtera,¹²⁸ který uvádí, že: „...žádný z pohledů neodůvodňuje závěr, že odpůrčí právo má chránit pouze hodnotu vykonatelných pohledávek, a nikoli pohledávek ostatních věřitelů.“ T. Richter¹²⁹ poukazuje na skutečnost, že v poměrech korporačního práva jsou: „...věřitelé investory do dlužníkovy podniku – tedy zmocniteli (ve smyslu principal), vystavenými ve vztahu k jejich zmocněnci (ve smyslu agent), tedy dlužníku, dobře známým problémům zmocnění. Odpůrčí právo není ničím jiným než nástrojem k tlumení těchto problémů.“ K odpůrčímu právu T. Richter¹³⁰ dále uvádí, že: „Ve své podstatě má málo společného s exekucním právem, jak se nesprávně domnívá NS (viz. odůvodnění rozsudku NS sp. zn. 30 Cdo 64/2006: „Institut odporovatelnosti právních úkonů, jak vyplývá z uvedeného, slouží účelu řízení o výkon rozhodnutí) – je institutem hmotného práva, což plyne již z jeho systematického umístění v hlavě čtvrté ObčZ (Právní úkony) a jeho účelem je (v kontextu korporačního financování) chránit věřitelovu investici do dlužníkovy podniku před morálním hazardem na straně dlužníka. Říci, že odpůrčí právo chrání pouze věřitele vykonatelných pohledávek, se s trochou licence podobá právnímu pravidlu korporačního práva, podle kterého by management společnosti byl

¹²⁸ Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 326-327.

¹²⁹ Richter, T.: op. cit., s. 327.

¹³⁰ Richter, T.: op. cit., s. 327.

zavázán povinností loajality pouze vůči těm akcionářům, kteří disponují vykonatelným rozhodnutím ohledně povinnosti společnosti vyplatit jim dividendu. Obě pravidla jsou stejně neudržitelná, to první je však dnes v tuzemsku bohužel ustáleným soudcovským právem.“ Uvedenou argumentaci je možné podpořit i zněním amerického § 1(3) Uniform Fraudulent Transfer Act¹³¹ z roku 1984, který práva věřitelů nedospělých pohledávek výslovně chrání, což potvrzuje i T. Richter, který odkazuje na § 10 Uniform Fraudulent Conveyance Act z roku 1918, který je předchůdcem Uniform Fraudulent Transfer Act.

4.2 Účel odpůrčího práva

Účelem institutu odpůrčího práva (odporovatelnosti) je podle J. Švestky:¹³² „Jednak preventivně pod hrozbou sankce odrazovat dlužníka od neoprávněného zkracování možnosti věřitelova uspokojování z dlužníkovy majetku, jednak – a to zejména – zajistit občanskoprávní ochranu věřitele před právními úkony jeho dlužníka (fyzické či právnické osoby) v případě, že ke zkrácení věřitele těmito právními úkony dlužníka dojde.“ Konkrétní úprava odpůrčího práva může mít různé podoby, zpravidla postihuje úmyslná jednání dlužníka, kterými zkracuje věřitele, může však zahrnout i neúmyslná jednání, při nichž se dlužník zbavuje majetku za neadekvátní protiplnění. Odpůrčí právo zároveň obvykle zahrnuje též pravidla, jež mají za cíl chránit dlužníkovu protistranu před nepřiměřenými účinky právní úpravy. Je třeba si uvědomit, že se účel odpůrčího práva střetává s principy, které směřují ke stabilitě smluvních a vlastnických vztahů, jako jsou princip pacta sunt servanda či princip ochrany dobré víry. Zákonodárce tak musí pečlivě vážit zájem na ochraně uspokojení věřitelů dlužníka (v poměrech insolvenčního řízení principů kolektivního a poměrného uspokojení věřitelů insolventního dlužníka) oproti zájmu na právní jistotě a stabilitě právních vztahů.

¹³¹ Srov. Uniform Fraudulent Transfer Act [online]. [citováno 10. 06. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.stcl.edu/faculty_pages/faculty_folders/rosin/ufta84.pdf (dále jen UFTA).

¹³² J. Švestka. In Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1 - 459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 359.

Ekonomický účel odpůrčího práva velmi dobře vystihuje T. Richter,¹³³ když cituje americké autory (Epstein, Nickles a White¹³⁴): „...účel odpůrčího práva, ať je jeho podoba jakákoli, je jednoduchý: chránit dlužníkovy nezajištěné věřitele před nelegitimním úbytkem dlužníkovu majetku, jenž má obecně sloužit k uspokojení jejich pohledávek. V důsledku existence této ochrany nemusejí věřitelé monitorovat své dlužníky tak podrobně, jako by museli bez ní, a úspora těchto nákladů na monitorování zvyšuje produktivitu podnikání.“ Z uvedené citace stojí za povšimnutí, že odpůrčí právo má chránit především nezajištěné, a nikoliv zajištěné věřitele.

Morální základ odpůrčího práva opět velmi dobře vystihl T. Richter,¹³⁵ když cituje R. C. Clarka: „Povinnosti (dlužníka), z nichž vyplývá odpůrčí právo, označuji za povinnosti morální povahy z několika důvodů... Vztah mezi dlužníky a věřiteli je starý jako civilizace sama, je jen o něco méně významný než vztahy mezi rodinnými příslušníky, společenskými třídami nebo rasami, vždy zaměstnával významné procento zdrojů právního systému a v komerčním kontextu byl vždy regulován postoji a pocity, jež mají výrazně morální povahu...“. Podle tohoto pohledu existuje několik prostých, ale silných morálních principů řídících chování dlužníků vůči jejich věřitelům. R. C. Clark¹³⁶ je označuje jako principy pravdy, priority, nestrannosti a nepřekážení.

Z principu pravdivosti plyne povinnost dlužníka neskrývat svůj majetek před věřiteli ani jinak je nemáť ohledně jeho množství nebo hodnoty. Jinak řečeno v souvislosti s převodem majetkových práv na jiné se dlužníkovi zakazuje říkat svým věřitelům lži vedoucí k neuspokojení jejich pohledávek. Princip priority je možné vyjádřit větou: „Buď nejprve spravedlivý, potom teprve štědrý.“ Dlužník má při převodu svého majetku morální povinnost dát přednost takzvaným zákonným povinnostem. To jsou obvykle zákonné, konvenční pohledávky ze standardních smluv a

¹³³ Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 321.

¹³⁴ Epstein, D. G., Nickles, S. H., White, J. J. *Bankruptcy*, Hornbook Series. St. Paul: West Publishing, 1993, s. 366.

¹³⁵ Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 321-322.

¹³⁶ Clark, R. C. *Firemní právo*. Praha: Victoria Publishing, 1992, s. 80-86.

pohledávky poškozených v důsledku deliktů. Jsou přednostní na rozdíl od zájmů dlužníka a jeho rodiny, přátel, akcionářů a vlastní zlé manželky nebo ještě silnějších vypočítavých stran.

Z principu nestrannosti plyne povinnost neupřednostňovat některé věřitele před jinými v situaci, kdy dlužníkův majetek nestačí k uspokojení všech věřitelů. Zákaz upřednostnit jednoho věřitele před jinými věřiteli je v českém právu tradičně¹³⁷ spojován pouze s insolvenčním řízením s tím, že mimo formální insolvenční řízení nemá své místo. V literatuře¹³⁸ se objevuje názor, že pravidla o odporovatelnosti zvýhodňujícím právním úkonům učiněným dlužníkem by měla být použitelná i mimo insolvenční řízení s argumentem, že umožňují věřitelům dosáhnout férové distribuce dlužníkova majetku, aniž by bylo třeba zahajovat formální insolvenční řízení. Tento názor podporuje i skutečnost, že tzv. Twynův případ,¹³⁹ který je obecně považován za zdroj moderního angloamerického práva o podvodných převodech a podle toho, jak se prezentuje, neobsahoval nic více než preferenci.¹⁴⁰ Poukazováno je i na skutečnost, že zatímco zvýhodňujícím úkonům dlužníka nelze mimo insolvenční řízení civilněprávně odporovat, může se jejich provedením dlužník, který není schopen plnit své splatné závazky, dopustit trestného činu zvýhodňování věřitele. Z principu nepřekážení plyne povinnost dlužníka neztěžovat uspokojení věřitelů z jeho majetku, například opatřeními, která snižují likviditu jeho majetku, což vede k tomu, že dlužník nemá majetek lehce dostupný věřitelům. Angloamerické právo uvedené principy vyjadřuje tak, že odporovatelná jsou jednání dlužníka uskutečněná v úmyslu bránit věřiteli, zdržovat věřitele nebo podvést věřitele.¹⁴¹

¹³⁷ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrcí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 178.

¹³⁸ Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 323-324.

¹³⁹ Jde o precedent *Twyne's Case*, citace: (1601) 3 Coke 80; (1601) 76 ER 809.

¹⁴⁰ Srov. Clark, R. C. *Firemní právo*. Praha: Victoria Publishing, 1992, s. 88.

¹⁴¹ V angličtině "... with actual intent to hinder, delay or defraud any creditor of the debtor ... " – srov. § 4(a)(1) UFTA.

4.3 Dvě formy odpůrčího práva

Odpůrčí právo se v českém právu vyskytuje ve dvou formách. Jednak ve formě tzv. neúčinnosti na základě odporovatelnosti a jednak ve formě tzv. zákonné (automatické) neúčinnosti, někdy rovněž označované jako institucionalizované odporovatelnosti.¹⁴² Mezi obojím je podstatný rozdíl, a to nejen pokud jde o vznik relativní neúčinnosti, ale i o důsledky, které z toho vyplývají. Uvedené formy neúčinnosti se liší tím, že neúčinnost na základě odporovatelnosti se zakládá až soudním rozhodnutím, kdežto neúčinnost na základě zákona se zjišťuje, deklaruje.¹⁴³

Odlišné důsledky obou forem relativní neúčinnosti jsou zjevné v poměrech insolvenčního řízení, kdy plnění z právních úkonů neúčinných ze zákona (jde o neúčinnost podle ustanovení § 111 odst. 3, § 246 odst. 2, § 248 odst. 2, 3 IZ) zahrne správce bez dalšího do soupisu majetkové podstaty a bránit se tomu lze jen vylučovací žalobou. Tento závěr formuloval již Nejvyšší soud¹⁴⁴ pro poměry zákona o konkursu a vyrovnání, který je, podle mého názoru, využitelný i v režimu insolvenčního zákona, když uvedl: „Rozhodovací praxe soudů je ustálena v závěru, podle kterého tam, kde zákon o konkursu a vyrovnání prohlašuje určité právní úkony dlužníka (úpadce) za neúčinné ze zákona, uplatňuje správce konkursní podstaty tuto neúčinnost tím, že sepíše majetek, který v důsledku takového úkonu ušel z konkursní podstaty, do konkursní podstaty (mimo případy, v nichž se domáhá navrácení peněžitého plnění nebo náhrady ve formě peněžitého plnění). Spory o to, že šlo o neúčinný právní úkon, se v takovém případě vedou v řízení o vylučovací žalobě.“ Naproti tomu při neúčinnosti na základě odporovatelnosti (podle § 235 – 243) lze příslušný majetek zahrnout do majetkové podstaty (vzhledem ke konstitutivní povaze tohoto

¹⁴² Srov. Krčmář, Z. Konkursy (zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“, 2. část). *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 251-252.

¹⁴³ Srov. Eliáš, K. Neúčinnost dlužníkovy účasti na založení společnosti. *Právní rozhledy*. 1999, č. 4, s. 176.

¹⁴⁴ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 01. 2009, sp. zn. 29 Odo 820/2005. Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13. června 2007, Opjn 8/2006, uveřejněné pod číslem 74/2007 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, str. 459 (739).

rozhodnutí) jednoznačně až po právní moci rozhodnutí o neúčinnosti (§ 235 odst. 2 IZ).

Relativní neúčinnost na základě zákona nastává automaticky, přímo ze zákona bez toho, že by podmínky neúčinnosti musely být zjišťovány v soudním řízení. Zákonnou neúčinností se tak má na mysli situace, kdy k tomu, aby pro určitý okruh osob, jichž se dotýká, ten který právní úkon neplatil (k tomu, aby se na něj pohlíželo tak, jako by se nestal), není zapotřebí tzv. odporové žaloby. Jinak řečeno, jsou to jednání, která jsou při naplnění hypotéz formulovaných ve skutkových podstatách příslušných ustanovení zákona prohlašována ze zákona vůči některým (rozhodně nikoliv všem) osobám za právně neúčinná. Skutkové podstaty, které prohlašují určitá jednání za právně neúčinná, jsou-li splněny tam popsané podmínky, typově vymezují jednání, jež lze charakterizovat jako jednání na úkor osoby, v jejíž prospěch je tato ochrana zakotvena. Proto též není třeba nic dalšího dokazovat z hlediska vědomosti smluvních stran právního úkonu o tom, zda takovým úkonem zkracují uspokojení chráněné osoby.¹⁴⁵ V této souvislosti je třeba zdůraznit, že koncepce zákonné neúčinnosti vyžaduje velmi dokonalé a důsledné normativní vyjádření ohledně hypotéz formulovaných ve skutkových podstatách zákonných ustanovení, neboť opak vede k právnímu chaosu a nestabilnímu právnímu prostředí.¹⁴⁶

Forma relativní neúčinnosti na základě zákona byla využita měrou vrchovatou v novele zákona o konkursu a vyrovnání provedené zákonem č. 94/1996 Sb., kterým byl § 15 zákona o konkursu a vyrovnání s účinností k 1. červnu 1996 novelizován. Podstatou novelizace byla změna z režimu odporovatelnosti úmyslně zkracujícím úkonům na automatickou neúčinnost určitých objektivně popsaných a konkursní podstatu poškozujících úkonů dlužníka, a to bez ohledu na subjektivní motivaci dlužníka či jeho protistrany. Tato neúčinnost zasahovala úkony provedené ve lhůtě šesti měsíců před podáním návrhu na konkurs nebo po podání tohoto návrhu,

¹⁴⁵ Srov. Krčmář, Z. Konkursy (zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“, 2. část). *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 251-252.

¹⁴⁶ Srov. Eliáš, K. Neúčinnost dlužníkovy účasti na založení společnosti. *Právní rozhledy*. 1999, č. 4, s. 181.

příčemž skutečnost, zda byl podán návrh, nebylo možno spolehlivě zjistit. K účelu této úpravy F. Zoulík¹⁴⁷ uvedl: „Zákonná neúčinnost podle § 5 KV byla zavedena ... proto, že neúčinnost na základě odporovatelnosti ... neposkytovala věřitelům dostatečnou ochranu proti úpadcovým jednáním, která je zkracovala. Nedostatečnost (resp. komplikovanost a ztížená uplatnitelnost) ochrany prostřednictvím odporovatelnosti spočívala v tom, že předpokladem pro její uplatnění je ve většině případů prokázání subjektivní stránky u jednajících osob (tj. úmysl zkrátit věřitele u úpadce a vědomí o tom u jeho smluvního partnera). Pro náročnost důkazu o těchto skutečnostech byla odporovatelnost jen zřídka úspěšně uplatnitelná, a pokud se důkaz podařil, bylo nutné, aby proběhlo poměrně složité a zdlouhavé řízení jako incidenční spor.“

Insolvenční zákon, který zrušil zákon o konkursu a vyrovnání, opustil dosavadní koncepci zákonné (automatické) neúčinnosti, lépe řečeno relativní neúčinnost na základě zákona výrazně zredukoval, když tuto úpravu ponechal pouze v ustanoveních § 111 odst. 3, § 246 odst. 2, § 248 odst. 2, 3 IZ. Jde o úpravu dopadající na právní úkony, které nastaly po zveřejnění počátku insolvenčního řízení, což znamená, že se třetí osoby mohou dozvědět o zahájení insolvenčního řízení z insolvenčního rejstříku. Stojí za povšimnutí, že důvodová zpráva¹⁴⁸ k ustanovením § 235 - 243 IZ sice uváděla, že chce zachovat dosavadní koncepci institutu neúčinnosti právních úkonů, tedy rozlišit neúčinnost ze zákona a neúčinnost na základě odporovatelnosti, ale v průběhu legislativního procesu došlo k tomu, že koncepce automatické neúčinnosti byla nahrazena koncepcí neúčinnosti na základě odporovatelnosti. K uvedené změně došlo přesto, že důvodová zpráva k IZ výslovně odmítla řešení, podle kterého by insolvenční správce byl oprávněn plnění z neúčinného právního úkonu sepsat do majetkové podstaty vždy až po právní moci rozhodnutí o neúčinnosti; tím by se totiž, podle důvodové zprávy, ve skutečnosti dosavadní neúčinnost ze zákona

¹⁴⁷ Zoulík, F. *Zákon o konkursu a vyrovnání*. Komentář. C. H. Beck, Praha 1998, s. 113.

¹⁴⁸ Vláda ČR: Důvodová zpráva k návrhu zákona o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) (2. část), tisk 1120/0, 2005.

změnila (bez věcného opodstatnění takového kroku) v pouhou odporovatelnost.

Domnívám se, že k uvedené zásadní změně úpravy odpůřícího práva v insolvenčních poměrech došlo s ohledem na kritiku K. Eliáše,¹⁴⁹ který považuje prohlášení určitých právních úkonů za neúčinné přímo zákonem za řešení mimořádné (v určitých případech uvedené řešení ovšem nevylučuje a naopak ho považuje za funkční a žádoucí, když jako příklad takového použití uvádí zákonnou neúčinnost úkonů týkajících se konkursní podstaty, které učinil úpadce poté, co byl na jeho majetek prohlášen konkurs podle ustanovení §14 odst. 1 písm. a) zákona o konkursu a vyrovnání), závažně zasahující do práv nabytých osobami dotčenými takovým normativním opatřením. Poukazuje především na zájmy třetích osob, které ve své právní pozici stojí mimo vztah věřitele a dlužníka. Koncepti zákonné neúčinnosti nepovažuje obecně za dobrou, když vnáší nejistotu do majetkových poměrů řady osob, ohrožuje stabilitu jejich vlastnictví a v širokém, věcně neodůvodněném rozsahu zpochybňuje princip ochrany nabytých práv vůbec, zejména tím, že nebere žádný zřetel na hledisko dobré víry, resp. na to, zda určitá právní jednání byla podstoupena v dobré víře či nikoli. Konstatuje, že na jeho kritice zákonné neúčinnosti nic nemění ani praxi dostatečně známá nepoctivost a hospodářské chytračení dlužníka na úkor věřitelů, kterému je třeba učinit přítrž. Má za to, že nelze přehlédnout, že zákonných povinností a sankcí v tom směru je v českém právu nemálo, a to jak v civilním, tak i v trestním, a klade otázku, zda a do jaké míry jsou další normativní konstrukce, zasahující do majetkových poměrů i nezúčastněných osob, výslednicí nedostatečné aplikace nebo i nedostatečné efektivnosti normativních konstrukcí dosavadních. Závěr K. Eliáše sdílejí rovněž O. Řeháček a M. Vrba,¹⁵⁰ kteří uvádějí, že „zásadě právní jistoty nepochybně více vyhovuje odporovatelnost právního úkonu“.

¹⁴⁹ Srov. Eliáš, K. Neúčinnost dlužníkovy účasti na založení společnosti. *Právní rozhledy*. 1999, č. 4, s. 176.

¹⁵⁰ Řeháček O., Vrba, M. K některým otázkám spojeným s neúčinností právních úkonů dle insolvenčního zákona. *Právní rozhledy*. 2013, č. 9, s. 305.

Přestože OZ (1964) ani OZ (2012) neúčinnost ze zákona neupravuje, tak relativní neúčinnost na základě zákona není jen insolvenční fenomén, čehož důkazem je např. úprava výkonu rozhodnutí v zákonu č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen o. s. ř.), když ve vazbě na institut vyjevovací přísahy (prohlášení o majetku dle ustanovení § 260a a násl. o. s. ř.) jsou za účelem ochrany oprávněných prohlašovány za právně neúčinné úkony, jimiž povinný nakládá se svým majetkem poté, co je mu doručeno předvolání k vyjevovací přísaze (§ 260h o. s. ř.).¹⁵¹ Rovněž je možné poukázat na úpravu zákonné neúčinnosti v trestním řádu (§ 47 odst. 6). Z uvedeného ustanovení se podává, že pokud trvá zajištění, jsou neúčinné veškeré právní úkony obviněného, které se týkají zajištěného majetku, s výjimkou úkonů směřujících k odvrácení bezprostředně hrozící škody.

4.4 Odpůrčí žaloba

4.4.1 Povaha rozhodnutí o odpůrčí žalobě

Ohledně rozhodnutí o odpůrčí žalobě je třeba si především uvědomit, jakým způsobem je v právním řádu upraven okamžik vzniku relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání, neboť myslitelné jsou různé úpravy vzniku takového okamžiku. Podle F. Bilovského¹⁵² rozhodnutí soudu o odpůrčí žalobě, buď určuje právní stav, jaký vznikl určitým projevem vůle a netvoří nový právní stav, nebo naopak ustanovení právního řádu požaduje, aby byl o zániku účinnosti vydán soudcovský výrok, který příslušným způsobem vysloví zánik účinnosti, a tím je dovršena změna dosavadního právního stavu, výrok soudu pak má význam konstitutivní. Z uvedeného je zřejmé, že F. Bilovský, dle mého názoru správně, připouští, že je věcí zákonodárce, zda se rozhodne upravit rozhodnutí o odpůrčí žalobě jako konstitutivní či jako deklaratorní. Rozlišení rozhodnutí konstitutivního

¹⁵¹ Srov. Poledne, P. In: Drápal, L., Bureš, J. a kol. *Občanský soudní řád II. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009 s. 2151.

¹⁵² Srov. Bilovský, F. *Úvod do nauky o právních úkonech bezúčinných*. Praha: Orbis, 1936, s. 51.

a deklaratorního výstižně provedl F. Zoulík,¹⁵³ když uvedl: „Rozlišování rozhodnutí na konstitutivní a deklaratorní spočívá v tom, zda jde o rozhodnutí právotvorná (tj. rozhodnutí, která vytvářejí nový právní stav) anebo o rozhodnutí, pro které je určující stav předprocesní, který pouze zjišťují, aniž by jej jakkoli měnily. To znamená, že rozlišování konstitutivních a deklaratorních rozhodnutí je rozlišováním z toho hlediska, jak soudní rozhodnutí působí na sféru hmotněprávních vztahů: pokud do nich zasahuje, jde o rozhodnutí konstitutivní, pokud nikoli, jde o rozhodnutí deklaratorní. ...Podstatu konstitutivnosti tedy vidíme v působení rozsudku na hmotněprávní vztahy.“

Závěr, že je na zákonodárci, jak upraví okamžik vzniku relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání, se v zásadě podává i z toho, co k odpíratelnosti ve smyslu práva odpůrčího uvedl E. Tilsch,¹⁵⁴ a to s ohledem na to, že své závěry vázal právě na tehdy platnou právní úpravu: „Od neplatnosti liší se odpíratelnost ve smyslu práva odpůrčího podle zákona ze dne 10. prosince 1914 č. 337 ř. z. I. §§ 27-43, a III. ...Bezúčinnost jednání, jemuž bylo odpíráno dle tohoto zákona, shoduje se s neplatností relativní v tom, že jest třeba iniciativy určité osoby (správce konkursní podstaty nebo věřitele); s neplatností nepřímou v tom, že jest třeba soudního prohlášení; s neplatností vůbec, že působí ex tunc. Avšak liší se od neplatnosti v tom, že i když o ní již je rozhodnuto, působí přece jen ve prospěch konkursní podstaty a mimo konkurs jen ve prospěch věřitele, který odporoval, a jen v neprospěch těch osob, které byly žalovány (kdežto relativní neplatnost ve smyslu, když o ní již je rozhodnuto, působí již absolutně, pro všechny a proti všem).“ K rozlišení neplatnosti přímé a nepřímé E. Tilsch¹⁵⁵ uvedl, že „přímo neplatné jest jednání, není-li třeba, aby bylo úředně prohlášeno neplatným; nepřímo, je-li toho třeba“.

Pokud jde o relativní neúčinnost na základě zákona, tak ta nastává automaticky, přímo ze zákona, bez toho, že by podmínky neúčinnosti

¹⁵³ Zolík F. In: Winterová, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2011, s. 265-266.

¹⁵⁴ Tilsch, E. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 187.

¹⁵⁵ Tilsch, E.: op. cit., s. 185.

musely být zjišťovány v soudním řízení, a proto nemá smysl uvažovat o povaze odpůřčí žaloby. Pokud by žaloba na určení neúčinnosti právního úkonu/právního jednání byla přesto podána, tak by byla zřejmě zamítnuta pro nedostatek naléhavého právního zájmu ve smyslu § 80 písm. c) o. s. ř.

Jinak je tomu ovšem u neúčinnosti na základě odporovatelnosti, která se podle platné právní úpravy zakládá až rozhodnutím soudu. Základní otázkou potom je, jaká je povaha vyhovujícího rozhodnutí o odpůřčí žalobě? Odpověď na uvedenou otázku ohledně povahy rozhodnutí o odpůřčí žalobě není snadná, což se podává i z odlišných závěrů literatury ohledně povahy rozhodnutí soudu o odpůřčí žalobě podle § 42a OZ (1964), když část literatury považuje rozhodnutí soudu o odpůřčí žalobě za konstitutivní a část naopak za deklaratorní. Literaturu zastávající názor, že rozhodnutí soudu o odpůřčí žalobě má konstitutivní povahu, reprezentuje především V. Knapp,¹⁵⁶ který k povaze odpůřčí žaloby upravené v § 42a OZ (1964) uvedl: „Přestože podle § 42a odst. 1 soud určí neúčinnost právního úkonu, není odpor proti právnímu úkonu žalobou určovací podle § 80 o. s. ř. Žalobce tedy nemusí dokazovat naléhavý právní zájem na určení. Ve skutečnosti soud neurčuje existenci nebo neexistenci právního poměru, nýbrž rozhoduje konstitutivně. Prohlašuje platný právní úkon za relativně neúčinný. To znamená, že odporovatelný právní úkon není neúčinný per se, nýbrž teprve tím, že ho soud za neúčinný prohlásí.“

Naopak za deklaratorní považuje rozhodnutí o odpůřčí žalobě podle § 42a OZ (1964) J. Švestka,¹⁵⁷ který uvádí, že: „Rozhodnutí soudu neúčinnost právního úkonu prohlašuje (deklaruje) s působností ex tunc.“ Stejně M. Zuklínová¹⁵⁸ opakovaně zastává názor, že kladný rozsudek o odpůřčí žalobě podle § 42a OZ (1964): „...má povahu deklaratorní a dotýčný právní úkon postihuje ode dne jeho učinění, resp. ode dne, kdy

¹⁵⁶ Srov. Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*, 1992, č. 7, s. 386.

¹⁵⁷ Srov. J. Švestka. In: Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 360.

¹⁵⁸ M. Zuklínová. In: Eliáš, K. a kolektiv autorů. *Občanský zákoník, Velký akademický komentář*. 1. svazek § 1 – 487. Praha: Linde Praha a. s., 2008, s. 270. Zuklínová, M., *Právní úkony, § 34 - § 51 občanského zákoníku, podrobný komentář k jednotlivým ustanovením včetně vybrané judikatury a komentáře k právní úpravě této problematiky v tzv. novém občanském zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.)*, Praha: Linde Praha, a. s., 2012.

nastaly jeho právní účinky (ex tunc)“¹⁵⁹. K uvedeným závěrům literatury ohledně povahy odpůrčí žaloby upravené v § 42a OZ (1964) je ovšem třeba konstatovat, že alespoň v uvedených pramenech nejsou v zásadě nijak odůvodněny.

Při úvahách o povaze rozhodnutí o odpůrčí žalobě a okamžiku vzniku relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání, podle platné právní úpravy, je třeba určit, o jaký druh žaloby v případě odpůrčí žaloby jde. Nauka¹⁵⁹ vychází z třídění žalob, které má podklad v zákonné úpravě (§ 80 o. s. ř.), a tak žaloby třídí podle obsahu petitu (podle žalobního návrhu), a to na žaloby (návrhy) ve věcech osobního stavu, kterým se říká statusové, žaloby o splnění povinnosti, kterým se říká žaloby na plnění, žaloby o určení, zda tu právní vztah nebo právo je, či není, kterým se říká žaloby určovací, a žaloby o vznik, změnu či zrušení právního vztahu (zvané též žaloby právotvorné nebo konstitutivní) s tím, že tento výčet je pouze demonstrativní. Neuzavřenost výčtu je naukou přiléhavě zdůvodňována tím, že je-li žaloba obecným, univerzálním právním nástrojem ochrany práv, je třeba vždy ponechat dvířka možnosti, byť nepatrné, že se při mnohosti soukromoprávních vztahů objeví ještě i jiný druh žaloby.

Domnívám se, že pokud vyjdeme z nauky¹⁶⁰ pojednávající o druzích žalob, dospějeme k závěru, že odpůrčí žaloba jednoznačně není žalobou statusovou, když nesměřuje k autoritativní úpravě osobního stavu fyzické osoby.¹⁶¹ Odpůrčí žaloba není ani žalobou určovací ve smyslu § 80 písm. c) o. s. ř., když nelze rozhodovat o relativní neúčinnosti právního úkonu na návrh kohokoli, kdo osvědčí právní zájem na vyslovení relativní neúčinnosti právního úkonu. Uvedený závěr se rovněž podává z toho, že zákonnou podmínkou úspěšnosti určovací žaloby podle § 80 písm. c) o. s. ř. je naléhavý právní zájem na požadovaném určení, který ovšem žalobce u odpůrčí žaloby nemusí tvrdit ani prokazovat, což potvrzuje pro úpravu odporovatelnosti v § 42a OZ (1964) J. Švestka, když uvádí: „Ustanovení §

¹⁵⁹ Winterová, A. In: Winterová, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2011, s. 205-206.

¹⁶⁰ Winterová, A.: op. cit., s. 204-211.

¹⁶¹ Winterová, A.: op. cit., s. 206.

42a odst. 1 stanoví, že se věřitel může domáhat u soudu určení [nejde však o určovací žalobu podle § 80 písm. c) o. s. ř.], že dlužníkovy právní úkony...“. Rovněž L. Drápal¹⁶² potvrzuje, že žalobce u odpůřčí žaloby podle § 42a OZ (1964) nemusí tvrdit ani prokazovat svůj naléhavý právní zájem na výroku, ale odpůřčí žalobu zřejmě přesto považuje za žalobu určovací, když uvádí: „Tato žaloba je pojmově žalobou určovací a závěr soudu o tom, že právní úkon je odporovatelný, se proto vyjadřuje formou, že se jeho právní neúčinnost vůči žalobci určuje.“

Mám za to, že odpůřčí žaloba není ani žalobou na plnění. Souhlasím s judikaturou,¹⁶³ která nepřipouští výrok rozsudku vyhovující odpůřčí žalobě, který by zněl na plnění, a to v podobě, že žalovaný je povinen strpět (trpění je třeba považovat za plnění) exekuci na věc, kterou nabyt od dlužníka. Tento závěr je, dle mého názoru, přiléhavě zdůvodněn tím, že z ustanovení § 42a OZ (1964) nevyplývá právo žalobce domáhat se vůči žalovanému uložení povinnosti strpět výkon rozhodnutí prodejem věcí, které byly předmětem odporovaného právního úkonu. S tímto závěrem judikatury ohledně výroku rozsudku vyhovujícího odpůřčí žalobě zajímavě polemizuje Z. Pulkrábek,¹⁶⁴ když poukazuje na to, že výrok určující (prohlašující) neúčinnost právního jednání je problematický především v tom, že: „...podle § 251 o. s. ř. má exekuční titul povinnému ukládat povinnost. Má-li tedy věřitel vést exekuci nikoli proti dlužníku, nýbrž proti druhé straně (protože je vlastníkem věci, na niž má být vedena exekuce), měl by proti ní mít exekuční titul, který ji odsuzuje k plnění (jímž je i strpění). Rozsudek prohlašující neúčinnost takovým titulem není, a to ani tehdy, je-li spojen s exekučním titulem, jehož obsahem je povinnost dlužníka. Prohlášení neúčinnosti lze považovat za dostatečné, když druhá strana nenabyla dlužníkovu věc, typicky když dlužník věc ve prospěch druhé strany pouze zatížil, nebo třeba tehdy, když prominul druhé straně

¹⁶² Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 239.

¹⁶³ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 1999, sp. zn. 2 Cdon 1703/96, uveřejněný pod č. 26/2000 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

¹⁶⁴ Pulkrábek, Z. Vyhledky odpůřčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*. 2013, č. 11, s. 387.

dluh. V takovém případě by měl věřitel vést exekuci přímo proti dlužníkovi (jakožto vlastníkov) a rozsudek prohlašující neúčinnost by bránil druhé straně, aby v exekuci uplatňovala postavení, které nabyla odporovaným právním jednáním. Např. aby se v exekuci prodejem dlužníkovy nemovitosti dovolávala svého věcného břemene. ...Rozsudek prohlašující neúčinnost věc označit může, ale někdy těžko. Co však nevyjádří nikdy, je právo věřitele uspokojit se i z užitků držby věci, které mu zakládá § 595 odst. 2 NobčZ.”

Domnívám se, že uvedená argumentace Z. Pulkrábka nic nemění na již uvedeném závěru, že z ustanovení § 42a OZ (1964) nevyplývá právo žalobce domáhat se vůči žalovanému uložení povinnosti strpět výkon rozhodnutí prodejem věcí, které byly předmětem odporovaného právního úkonu. Navíc mám za to, že “určení neúčinnosti” je jak v IZ, tak v ustanovení § 589 odst. 2 OZ (2012) pojato zjevně konstitutivně (srov. slova “se zakládá rozhodnutím soudu”), a proto není/nebude možné vyhovět odpůřčí žalobě žalobou na plnění, když rozsudek vyhovující žalobě na plnění má deklaratorní povahu.¹⁶⁵ Domnívám se, že úvahy o tom, že odpůřčí žaloba je žalobou na plnění, mají svůj původ, a to je třeba zdůraznit, ve znění ustanovení § 13 odpůřčího řádu,¹⁶⁶ které žalobu určovací přímo vylučovalo.¹⁶⁷ Dobová judikatura,¹⁶⁸ vycházející z uvedené dikce právní úpravy, uváděla: “Odpůřčí žaloba je žalobou o plnění, nikoli určovací. Nepřípustna je žaloba domáhající se jen prohlášení bezúčinnosti opomenutí odpůřcova...”. Podle J. Sedláčka¹⁶⁹ byla relativní bezúčinnost právního

¹⁶⁵ Srov. Winterová, A. In: Winterová, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2011, s. 207.

¹⁶⁶ Pravidlo znělo:

„Odpůřčí žaloba

§ 13. Odporuje-li se žalobou, buď v ní udáno, v jakém rozsahu a jakým způsobem má žalovaný pro uspokojení věřitele něco plniti nebo trpěti.“

¹⁶⁷ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 611-612.

¹⁶⁸ Srov. rozh. z 3. října 1929, Rv II 515/29, Sb. nejv. s. 9230. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 612.

¹⁶⁹ Srov. Sedláček, J. *Obligační právo*. 1. - 3. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 301.

jednání v režimu odpůrčího řádu založena až úspěšně provedenou žalobou odpůrčí.

Nedomnívám se, že odpůrčí žaloba je zcela specifickým druhem žaloby, a proto se přikláním k závěru, že odpůrčí žalobu je možné podřadit pod tzv. žalobu pravotvornou či konstitutivní. Pro pravotvorné žaloby je charakteristické, že se vždy opírají o výslovné ustanovení zákona, když soud může zakládat, měnit a rušit právní poměry pouze tam, kde to zákon výslovně stanoví, a že rozsudky o nich vydané působí zásadně ex nunc, není-li výjimečně zákonem výslovně stanovena působnost ex tunc (jako je tomu např. u rozsudku, kterým se prohlašuje manželství za neplatné).¹⁷⁰ Odpůrčí žaloba by tak měla účinky ex nunc, když zákon působnost ex tunc v ustanoveních § 42a OZ (1964), § 589 odst. 2 OZ (2012) nebo § 235 odst. 2 IZ, nestanoví.

Připouštím, že uvedený závěr o konstitutivních účincích kladného rozhodnutí o odpůrčí žalobě je ve vztahu k úpravě obsažené v 42a OZ (1964) v literatuře menšinový, když ho sdílí v zásadě jen V. Knapp a O. Řeháček a M. Vrba.¹⁷¹ Pro úplnost uvádím, že starší judikatura,¹⁷² která vycházela ze znění ustanovení § 46 OZ (1950), rovněž považovala rozhodnutí soudu o odpůrčí žalobě za deklaratorní a působící ex tunc. Na druhou stranu judikatura¹⁷³ dospěla k závěru, že dohoda uzavřená mezi věřitelem a osobou, s níž nebo v jejíž prospěch byl právní úkon učiněn, ve které by si její účastníci sjednali, že je takový právní úkon vůči věřiteli neúčinný, by nevedla k nastolení relativní neúčinnosti tohoto právního úkonu. Domnívám se, že takový závěr judikatury v zásadě připouští, že rozhodnutí o odpůrčí žalobě má konstitutivní povahu.

S ohledem na to, že považuji rozhodnutí o odpůrčí žalobě za konstitutivní a nikoliv deklaratorní, tak mám za nesprávný názor

¹⁷⁰ Winterová, A. In: Winterová, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2011, s. 211.

¹⁷¹ Řeháček O., Vrba, M. K některým otázkám spojeným s neúčinností právních úkonů dle insolvenčního zákona, *Právní rozhledy*. 2013, č. 9, s. 305-311.

¹⁷² R 1/1956. Rozhodnutí vycházelo ze znění první věty ustanovení § 46 OZ (1950): Věřitel se může domáhat, aby bylo soudem prohlášeno, že vůči němu nemají právních následků dlužníkovy právní úkony, pokud zkracují uspokojení věřitelovy vymahatelné pohledávky.

¹⁷³ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 10. 2009, sp. zn. 30 Cdo 2666/2007.

literatury,¹⁷⁴ která v poměrech § 42a OZ (1964) připouští, že odpůřčí žaloba může mít i podobu žaloby na plnění, a to tehdy, jestliže třetí osoba, která získala odporovatelným právním úkonem majetek od dlužníka, tento majetek již nevlastní, a je proto povinna vydat náhradu ve výši prospěchu, který odporovatelným právním úkonem získala. Uvedený závěr je podporován i judikaturou,¹⁷⁵ ze které se podává, že: „V případech, kdy žalovaný získal z odporovatelných právních úkonů dlužníka majetkový prospěch, může (měla by) mít odpůřčí žaloba jen podobu žaloby na plnění, směřující k vydání poskytnutého peněžitého plnění nebo k vydání peněžité náhrady ve výši prospěchu získaného odporovatelným právním úkonem. Posouzení případné neúčinnosti odporovatelných právních úkonů je v těchto situacích řešením právní otázky toliko předběžné povahy.” V teorii¹⁷⁶ se dovozuje, že: “...nikdy nelze prejudiciálně posuzovat takové otázky, o nichž soud rozhoduje s konstitutivním účinkem. Prejudiciální posouzení nemůže mít nikdy konstitutivní účinky, proto je vlastně v takovém případě pojmově nemožné.” Z uvedeného lze dovodit, že relativní neúčinnost právního úkonu/právního jednání musí být vždy vyslovena samostaným výrokem soudu, když nemůže být řešena jako předběžná otázka.

Domnívám se, že pokud zákon nepřiznává rozhodnutí o odpůřčí žalobě účinnost ex tunc, tak jediný správný postup věřitele/insolvenčního správce v případě, že se domáhá neúčinnosti na základě odporovatelnosti, spočívá v nutnosti nejprve se domoci prohlášení neúčinnosti právního úkonu. Při úvaze o povaze rozhodnutí o odpůřčí žalobě je třeba mít na paměti, že institut odpůřčího práva zasahuje i do věcných práv, a tudíž práv absolutní povahy třetích osob, tj. osob odlišných od dlužníka a věřitele. S ohledem na to, že právo vlastnit majetek je Listinou základních práv a

¹⁷⁴ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 239.

¹⁷⁵ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 2. 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009, uveřejněný pod č. 68/2011 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

¹⁷⁶ Srov. Winterová, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2011, s. 236.

svobod¹⁷⁷ (dále jen Listina) zaručeným právem (čl. 11 odst. 1 Listiny), tak je třeba právní úpravu odpůrčího práva vykládat velmi uvážlivě a spíše restriktivně. I z tohoto důvodu se přikláním k závěru, že rozhodnutí o odpůrčí žalobě má povahu konstitutivní s účinky ex nunc, a nikoliv deklaratorní, když konstitutivní povaha rozhodnutí více odpovídá principu právní jistoty a snaze co nejméně zasahovat do nabytých práv třetích osob, která vychází z ústavním pořádkem zaručené ochrany vlastnického práva.¹⁷⁸

4.4.2 Petit odpůrčí žaloby

Pokud jde o uplatnění neúčinnosti právního úkonu na základě odporovatelnosti, tak žalobní petit žaloby na určení neúčinnosti by mohl v mimoinsolvenčních poměrech vypadat následovně:

Určuje se, že kupní smlouva uzavřená dne 1. 1. 2011 mezi Janem Novákem (jako prodávajícím) a žalovanou (jako kupující), jejímž předmětem je nemovitost (přesné označení věci), je vůči žalobci relativně neúčinná, a to ve vztahu¹⁷⁹ k (přesně označené) pohledávce žalobce za Janem Novákem (prodávajícím, dlužníkem žalobce).

A žalobní petit v rámci vykonávacího řízení by mohl mít následující znění:

Na majetek povinné se nařizuje exekuce podle vykonatelného platebního rozkazu (přesné označení platebního rozkazu) ve spojení s rozsudkem, kterým bylo rozhodnuto o relativní neúčinnosti (přesné označení rozsudku), a to k uspokojení pohledávky oprávněného ve výši 1.000.000,- Kč s tím, že

¹⁷⁷ Usnesení č. 2/1993Sb. předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992, o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky ve znění zákona č. 162/1998 Sb.

¹⁷⁸ Srov. Hulva, T. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 178.

¹⁷⁹ Uvedení pohledávky věřitele v petitu považuji za vhodné, když se odporovatelnost musí vázat ke konkrétní pohledávce. Jen u konkrétní pohledávky má totiž smysl uvažovat o tom, zda byla zkrácena. Neúčinnost odporovaného úkonu se tak může týkat jen pohledávky, o níž bylo soudem shledáno, že byla skutečně v důsledku odporovaného úkonu zkrácena.

k uspokojení této pohledávky je oprávněný oprávněn domáhat se pouze výtěžku z prodeje nemovitosti.¹⁸⁰

V insolvenčních poměrech by mohl žalobní petit žaloby na určení neúčinnosti vypadat následovně:

Určuje se, že kupní smlouva uzavřená dne 1. 1. 2011 mezi dlužníkem (jako prodávajícím) a žalovanou (jako kupující), jejímž předmětem je movitá věc (přesné označení věci), je vůči insolvenčnímu správci relativně neúčinná.

Důsledkem úspěchu insolvenčního správce v odpůřím řízení je relativní neúčinnost odporovaného dlužníkovy úkonu, jejímž projevem je to, že plnění, které na základě odporovaného úkonu dlužník poskytl, náleží právní mocí kladného rozhodnutí o odpůřčí žalobě do majetkové podstaty. Pokud dlužníkovy protistrana sama podle odporovaného úkonu dlužníkovi plnila, je oprávněna požadovat po správci vydání takového plnění. Není-li však její plnění v majetkové podstatě rozpoznatelné (typicky v případě peněz) nebo pokud se v ní již nenachází, zachází se s tímto nárokem dlužníkovy protistrany jako s přihlášenou pohledávkou a bude uspokojen ve stejném pořadí jako ostatní přihlášené pohledávky, tj. pohledávky obecných věřitelů. V případě zvýhodňujících úkonů některého věřitele, např. při zřízení zajištění ohledně v minulosti poskytnutého úvěru (§ 241 odst. 3 písm. d) IZ), bude neúčinnost spočívat v tom, že na předmět zajištění se bude v insolvenčním řízení pohlížet, od právní moci kladného rozhodnutí o odpůřčí žalobě, jako by na něm zajišťovací právo nevázlo.

Pro insolvenční poměry je třeba upozornit na to, že insolvenční správce se nejdříve musí v rámci incidenčního sporu (§ 159 odst. 1 písm. d) IZ) domoci prohlášení neúčinnosti právního úkonu. Po právní moci rozhodnutí insolvenčního soudu zahrnout plnění z neúčinného právního úkonu do soupisu majetkové podstaty, a pokud osoba, v jejíž prospěch byl neúčinný právní úkon učiněn, plnění dobrovolně nevydá, tak se následně

¹⁸⁰ Srov. Hulva, T. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 190.

žalobou na plnění domáhat vydání majetkového prospěchu, který na základě daného právního úkonu ušel z majetkové podstaty. Insolvenční správce je tak nucen podstoupit dva soudní spory, jeden u insolvenčního soudu, druhý u obecného soudu osoby, v jejíž prospěch byl neúčinný právní úkon učiněn.

Je zřejmé, že uvedený postup insolvenčního správce je časově náročný, a tedy nevhodný, ale domnívám se, že insolvenční správce nemůže postupovat tak, že by žaloval u insolvenčního soudu zároveň prohlášení relativní neúčinnosti a vydání majetkového prospěchu, který na základě daného právního úkonu ušel z majetkové podstaty. Jinak řečeno, nelze považovat za správný (byť hospodárný) postup insolvenčního správce, který svojí žalobou uplatní zároveň následující nároky:

I. Určuje se, že kupní smlouva uzavřená dne 1. 1. 2011 mezi dlužníkem (jako prodávajícím) a žalovanou (jako kupující), jejímž předmětem je movitá věc (přesné označení věci), je vůči insolvenčnímu správci relativně neúčinná.

II. Žalovaný je povinen vydat movitou věc (přesné označení věci) do majetkové podstaty eventuelně zaplatit částku ... (např. pokud věc již nemá).

III. Žalovaný je povinen zaplatit do majetkové podstaty dlužníka částku ... (jde o užitky, které žalovaný získal užíváním věci nabyté relativně neúčinným úkonem).

Nesprávnost takového, byť hospodárného, postupu spatřuji v tom, že je zřejmě v rozporu s pravidly určování příslušnosti soudu, když o incidenčním sporu (určení neúčinnosti) rozhoduje insolvenční soud (§ 9 odst. 4 o. s. ř. ve spojení s § 160 odst. 1 IZ) a o vydání věci soud určený podle obecných pravidel určování věcné příslušnosti. Pro úplnost konstatuji, že s ohledem na znění ustanovení § 235 odst. 2 IZ, které výslovně uvádí, že neúčinnost dlužníkových právních úkonů se zakládá rozhodnutím insolvenčního soudu, není možné uvažovat tak, že by odpůřící žaloba v insolvenčních poměrech mohla mít podobu žaloby na plnění, a proto je nezbytné, aby soud

samostatným výrokem rozhodl o relativní neúčinnosti právního úkonu dlužníka. Zároveň je ovšem třeba poukázat na to, že soudní praxe s odvoláním na judikaturu¹⁸¹ rovněž připouští možnost spojení žaloby na určení se žalobou na plnění s tím, že obě žaloby projedná insolvenční soud, když poukazuje na to, že jde v zásadě o projednání jednoho skutku.

V literatuře¹⁸² je rovněž diskutována praktická otázka, jak se odpůří právo staví k tomu, kdo nese újmu/přínos ze zhodnocení/znehodnocení majetku, který z dlužníkovy majetku ušel a ke kterému došlo v období mezi uskutečněním neúčinného právního úkonu a vítězstvím věřitele/insolvenčního správce ve sporu o neúčinnost. Autoři J. Backa a J. Vavřina¹⁸³ uvedenou problematiku přibližují v insolvenčních poměrech na následujícím příkladu: „...dlužník vlastnil osobní automobil, avšak v době, kdy již byl v úpadku, bezprostředně před zahájením insolvenčního řízení jej bezúplatně převedl do vlastnictví třetí osoby. Insolvenční správce podá ve smyslu ustanovení § 239 IZ odpůří žalobu. V praxi délka incidenčního sporu spolu s odvolacím řízením trvá i několik let. Vlastník automobilu jej dle IZ může, a tedy bude dále používat. Automobil se bude i při řádné údržbě opotřebovávat. Hodnota automobilu se tak do právní moci rozsudku deklarujícího neúčinnost jeho převodu výrazně sníží. IZ nijak nezohledňuje nepeněžitě užitky plynoucí vlastníkovu automobilu z toho, že automobil získaný neúčinným právním úkonem užívá. Za užívání automobilu proto vlastník automobilu neposkytne do majetkové podstaty žádnou protihodnotu. Po právní moci rozsudku pak vlastník automobilu odevzdá automobil správci, který jej zapsal do soupisu majetkové podstaty a k tomuto okamžiku také ocenil. Výsledná hodnota ocenění tak může být, a

¹⁸¹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 2. 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009, uveřejněné pod č. 68/2011 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek. Právní věta zní: Mohlo-li by odlišné právní posouzení téhož skutku vést k určení jiného věcně příslušného soudu, nezakládá to odlišnost věcí ve smyslu ustanovení § 83 o. s. ř. (jen proto nejde o odlišný předmět sporu).

¹⁸² Srov. Turnaround Management Association Česká republika, o. s. *Podněty k revizi právní úpravy insolvenčního řízení* [online]. [citováno 25. 08. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.turnaround.cz/dokumenty/TMA-podnety_k_revizi_pravni_upravy_InsR_cerven_2011.pdf.

¹⁸³ Backa, J., Vavřina, J. Oceňování plnění z neúčinného právního úkonu. *Konkursní noviny*. 2013, č. 2.

dozajista i bude výrazně nižší než hodnota plnění v době neúčinného převodu. Dle názoru autorů nelze od vlastníka automobilu dle současné právní úpravy IZ vymáhat částku, o kterou klesla hodnota automobilu od doby jeho převodu neúčinným právním úkonem.“

Autoři J. Backa a J. Vavřina¹⁸⁴ navrhuji situaci řešit legislativně, když uvádějí: „Za vhodné považujeme výslovně legislativně určit den rozhodný pro určení hodnoty plnění poskytnutého na základě odporovatelného úkonu. Rozhodným dnem, ke kterému má být plnění z neúčinného právního úkonu oceněno, navrhuje stanovit den, ke kterému došlo k plnění na základě neúčinného úkonu nebo předpokládaný den plnění, pokud není přesný den známý. IZ by měl zakotvit pravomoc insolvenčního správce provést ocenění plnění ušlého z majetku dlužníka na základě právního úkonu, o němž má insolvenční správce za to, že je neúčinný. Oprávnění správce by měla v IZ odpovídat též povinnost osoby, která plnění přijala, umožnit provést jeho ocenění. Pokud by osoba, která má příslušnou věc v držení, ocenění mařila, soud by měl mít možnost udělit jí pořádkovou pokutu. Na základě ocenění by se pak osoba, která má plnění z neúčinného právního úkonu u sebe, mohla rozhodnout, zda uzná, že úkon, kterým majetek nabyla, byl neúčinný a doplatí do majetkové podstaty rozdíl mezi hodnotou plnění smlouvenou s dlužníkem a hodnotou plnění určenou oceněním, čímž neúčinnost zhojí, anebo zda spor o neúčinnost bude řešen před insolvenčním soudem na základě žaloby insolvenčního správce ve smyslu ust. § 235 IZ. Insolvenční správce by měl mít obdobně právo požádat o součinnost také všechny další osoby, na které bylo plnění z neúčinného právního úkonu dlužníka později převedeno. Bylo by tak zajištěno, že plnění z neúčinného právního úkonu bude vždy možné ocenit jak k okamžiku poskytnutí plnění na základě neúčinného právního úkonu, tak k okamžiku právní moci rozhodnutí o neúčinnosti daného právního úkonu.“

Domnívám se, že uvedený závěr autorů není možné akceptovat, neboť by tak v určitých případech došlo k vyprázdnění účelu odpůrčího

¹⁸⁴ Backa, J., Vavřina, J.: op. cit.

práva, což jistě nebylo úmyslem zákonodárce. Tento závěr potvrzuje i F. Kučera,¹⁸⁵ když uvádí, že: „Při absenci výslovné úpravy je asi možné dovodit, že by měl platit obdobný režim jako v případě vydání bezdůvodného obohacení podle § 458 obč. zák., tedy s předmětem bezdůvodného obohacení musí být vydány i užitky z něho, pokud ten, kdo obohacení získal, nejednal v dobré víře, a že ten, kdo dlužníkovu plnění vydává, má právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil.“ V této souvislosti je třeba pokázat na to, že OZ (2012) na uvedený problém, na rozdíl od IZ, pamatuje v § 595 odst. 2, 3, a to tak, že ten, kdo je závázán plnit z neúčinného právního jednání, je až na výjimky ze zákona považován za nepoctivého držitele.

4.5 Střet mimoinsolvenčního a insolvenčního odpůrčího práva

Střet mimoinsolvenčního a insolvenčního odpůrčího práva a způsob jeho řešení výstižně popsal T. Richter,¹⁸⁶ když uvádí: „Je-li v době zahájení insolvenčního řízení vedeno řízení o mimoinsolvenční odpůrčí žalobě, tak v něm nelze až do skončení insolvenčního řízení pokračovat (§ 239 odst. 1 in fine). Bylo-li však v takovém řízení před zahájením insolvenčního řízení pravomocně rozhodnuto ve prospěch odporujícího věřitele, vytváří IZ pro takového věřitele zvláštní pořadí uspokojení v tom smyslu, že jeho pohledávka může být přednostně uspokojena z dlužníkovu plnění z úkonu, jemuž věřitel úspěšně odporoval (§ 243 IZ).“ Střet mimoinsolvenčního a insolvenčního odpůrčího práva je tak v zásadě řešen ve prospěch insolvenčního práva, což odpovídá kolektivnímu systému uspokojení, který v insolvenci vychází ze zásady „par conditio creditorum“ (rovné podmínky pro věřitele). Na druhou stranu insolvenční zákon správně pamatuje na bdělého věřitele, který si svá práva střeží a domůže se pravomocně zjištění neúčinnosti právního úkonu ještě před právní mocí rozhodnutí o úpadku. Takový věřitel dlužníka má právo, aby mu do výše jeho pohledávky bylo

¹⁸⁵ Kučera F. In: Maršíková, J. a kol.: *Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy*. Praha: Leges, 2011, s. 372.

¹⁸⁶ Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 339.

vydáno plnění z neúčinného právního úkonu, přičemž toto plnění nemusí předat do majetkové podstaty a dělit se tak o ně s ostatními věřiteli v rámci insolvenčního řízení.

4.6 Časová působnost právní úpravy odpůrčího práva

Zajímavou otázkou je časová působnost právní úpravy odpůrčího práva, a to v tom smyslu, zda ustanovení OZ (2012) o odpůrčím právu lze uplatnit retroaktivně, tedy na dlužníkovy právní úkony učiněné před 1. 1. 2013, případně v insolvenčních poměrech na dlužníkovy právní úkony učiněné před 1. 1. 2008 (tedy časově před nabytím očekávané účinnosti OZ 2012 ke dni 1. 1. 2013, resp. ke dni 1. 1. 2008 v případě IZ).

Pro insolvenční poměry nabízí Z. Krčmář¹⁸⁷ čtyři varianty řešení:

„1/ Právním úkonům dlužníka učiněným před 1. lednem 2008 nelze odporovat vůbec.

2/ Právním úkonům dlužníka učiněným před 1. lednem 2008 lze odporovat, jen byly-li učiněny v době od publikace insolvenčního zákona ve Sbírce zákonů, tj. od 9. května 2006.

3/ Právním úkonům dlužníka učiněným před 1. lednem 2008 lze odporovat neomezeně způsobem uvedeným v insolvenčním zákoně.

4/ Právním úkonům dlužníka učiněným před 1. lednem 2008 lze odporovat neomezeně způsobem uvedeným v insolvenčním zákoně, za předpokladu, že důvod odporovatelnosti trval i po účinnosti insolvenčního zákona.“

Domnívám se, že za správné řešení je třeba považovat řešení nabídnuté ve čtvrté variantě, když toto řešení bere v úvahu skutečnost, že se jak osoby, které odporovatelný právní úkon činily, tak třetí osoby mohly s následky takového jednání seznámit v době vzniku jejich právního jednání. T. Richter¹⁸⁸ zastává řešení uvedené ve druhé variantě, tedy že úpravu odpůrčího práva v IZ lze uplatnit retroaktivně, a to již pro období po 9. květnu 2006, kdy byl IZ vyhlášen a kdy se s úpravou neúčinnosti

¹⁸⁷ Krčmář, Z. *Neúčinnost a odporovatelnost právních úkonů v insolvenci*, s. 26. [online]. [citováno 03. 09. 2013]. Dostupné z WWW: www.kjt.cz/cs/_data/news/64_cs_.

¹⁸⁸ Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 339-340.

právních úkonů v IZ mohl každý seznámit. Mám za to, že slabinou tohoto názoru je skutečnost, že není možné na každém spravedlivě požadovat, aby se seznamoval se zákony ještě před jejich účinností s tím, že pokud tak neučiní, tak z toho budou dovozovány zásadní zásahy do jeho majetkové sféry.

Mám za to, že řešení nabídnuté ve čtvrté variantě je i v souladu s judikaturou Ústavního soudu (srov. nálezy jeho pléna ze dne 4. února 1997, sp. zn. Pl. ÚS 21/96, uveřejněný pod č. 63/1997 Sb.), z níž vychází i Nejvyšší soud (srov. např. důvody rozsudku Nejvyššího soudu uveřejněného pod číslem 35/2006 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek), v případech časového střetu staré a nové právní normy platí obecně nepravá retroaktivita (nepravá zpětná účinnost). To znamená, že od účinnosti nové právní normy se i právní vztahy vzniklé podle zrušené právní normy řídí právní normou novou. Vznik právních vztahů existujících před nabytím účinnosti nové právní normy, právní nároky, které z těchto vztahů vznikly, jakož i vykonané právní úkony se řídí zrušenou právní normou (důsledkem opačné interpretace střetu právních norem by byla pravá retroaktivita). Aplikuje se tu princip ochrany minulých právních skutečností, zejména právních konání.

Domnívám se, že obdobný závěr je třeba použít i ve vztahu úpravy relativní neúčinnosti v OZ (2012) a odporovatelnosti v OZ (1964), když přechodné ustanovení § 3028 (OZ 2012) je s ohledem na konstitutivní povahu rozhodnutí o odpůrčí žalobě diskuzní.

5 Relativní neúčinnost v systému následků vad právních úkonů/právních jednání

Relativní neúčinnost je označením následku právního úkonu/právního jednání, které trpí vadou spočívající v tom, že je odporovatelný. Podle V. Plecitého¹⁸⁹ je „odporovatelnost v nauce občanského práva pojata jako jeden z následků vadnosti právního úkonu vedle neplatnosti a možnosti jednostranného odstoupení od smlouvy“. Právní úkony/právní jednání tak mohou trpět i jinými vadami než jen relativní neúčinností. Jde zejména o vady, které mají za následek absolutní či relativní neplatnost, odstoupení od smlouvy atd. Mnohost vad právních úkonů/právních jednání a jejich následků je třeba pro snadnější orientaci uspořádat např. podle závažnosti vad právních úkonů/právních jednání do systému, zjistit, které případy vadnosti zákonodárce postihuje (co vůbec za vady považuje), jak označuje následky takových vad právních úkonů/právních jednání, případně zda zákonodárce dává prostor pro zachování vůle stran tím, že umožní zachovat vadný (případně i nicotný) právní úkon/právní jednání, a to zejména cestou konvalidace (odpadnutím vady projevu vůle), ratihabice (dodatečným schválením) či konverze (přeměnou vadného právního úkonu/právního jednání na jiný platný právní úkon/právní jednání).

Domnívám se, že je na místě učinit terminologickou poznámku ohledně rozlišení slov následek a důsledek, když používání těchto slov v právnické literatuře může svádět k závěru, že jde o slova v zásadě stejného významu.¹⁹⁰ Slovo následek vyjadřuje, co následuje po předcházející příčině (např. následek úrazu) a slovo důsledek vyjadřuje, co z něčeho logicky vyplývá (např. v důsledku poruchy topení je zavřeno nebo otec se uzdravil, jeho nemoc tedy nebyla nevyléčitelná).¹⁹¹ Slovo důsledek vzniklo z potřeby

¹⁸⁹ Hurdík, Jan et al. *Občanské právo hmotné. Obecná část. Absolutní majetková práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 183.

¹⁹⁰ Srov. Hulva, T. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. VIII, 106.

¹⁹¹ Srov. Akademie věd České republiky. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2010, s. 73, 206.

logického názvosloví na označení soudu, jehož platnost vyplývá přímo ze soudu jiného.¹⁹² Na základě uvedeného se domnívám, že je správnější používat např. vyjádření, že následkem (nikoliv důsledkem) odporovatelného právního úkonu/právního jednání je relativní neúčinnost. Další terminologická poznámka se týká použití pojmu „sankce“ k označení následku vad právních úkonů/právních jednání, a to např. sankce relativní neúčinnosti, sankce neplatnosti atd. Podle V. Knappa:¹⁹³ „Rozsah pojmu sankce úplně jasný není. Je jí nepochybně trest, nepochybně jí je povinnost nahradit způsobenou škodu, může jí být i odvolání z funkce, někteří autoři za ni považují i neplatnost smlouvy odporující zákonu atd.“ S ohledem na uvedený závěr V. Knappa mám za to, že je možné použít pojem sankce i v naznačeném širším pojetí.

5.1 Nicotnost

Úvodem pojednání o nicotnosti (podle OZ 2012 tzv. zdánlivosti právního jednání) konstatuji, že souhlasím s názorem R. Rubana a P. Koukala,¹⁹⁴ že: „Nicotnost není a nemůže být následkem vady úkonu (projevu vůle) jednoduše proto, že nelze provést vadně něco, co provedeno nebylo; resp. provedeno být mohlo (např. mimovolní lidské chování), avšak ne jako projev vůle subjektu, jemuž mají být následky tohoto „kvazijednání“ přičítány. Jinak řečeno, pokud subjekt vůli neměl, pak ji nemohl projevit, a už vůbec při tomto „projevu“ nemohlo dojít k vadám.“ Z této logické argumentace se podává, že není správné považovat nicotnost za následek (sankci) vady právního úkonu/právního jednání, ale za termín označující faktický stav absence vůle či projevu vůle. S ohledem na pokus vytvořit přehled „vad“ právních úkonů/jednání, jsem nicotnost mezi „vady“ zařadil. Na obranu zařazení nicotnosti mezi vady právních úkonů/právních jednání

¹⁹² Srov. Ústav pro jazyk český Akademie věd, ČR Naše řeč [online]. [citováno 29. 08. 2013]. Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=923>.

¹⁹³ Knapp, V. *Teorie práva*, 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1995, s. 200.

¹⁹⁴ Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu, *Právní rozhledy*. 2011, č. 23, s. 859.

z důvodů systematiky lze odkázat např. na M. Seluckou,¹⁹⁵ která mezi následky vadnosti právních úkonů/právního jednání, které byly v průběhu let na našem území uplatňovány, řadí rovněž nicotnost.

Občanskoprávní teorie¹⁹⁶ ke zdánlivým právním úkonům uvádí: „...zdánlivé právní úkony jsou takové projevy vůle, které nemají náležitosti právních úkonů, tzn. takové, kterým chybí některý z pojmových znaků právního úkonu. Jde o takové chování, které je sice právnímu úkonu podobné neboli dělá zdání, že jde o právní úkon, či za jiných okolností by se právním úkonem stalo, ale ve skutečnosti pro své základní vady právním úkonem vůbec není. Praxe soudů však z praktických důvodů posuzuje i zdánlivé právní úkony jako absolutně neplatné, tj. jako takové, které nepůsobí právní následky.“ Literatura¹⁹⁷ termínem nicotnost (případně se lze v totožném významu setkat se souslovím zdánlivý úkon) označuje faktický stav absence vůle či projevu vůle. Jako nicotné se tak chápe takové jednání či nekonání, které subjekt samotný coby projev své vůle nečiní, a to i přesto, že se to vnějšímu pozorovateli v některých případech může jevit opačně. Jde tedy o takové situace, v nichž subjekt vůli navenek neprojevil: ať už proto, že žádnou vůli neměl, anebo proto, že ji jednoduše projevit nechtěl.

Rovněž souhlasím s názorem R. Rubana a P. Koukala,¹⁹⁸ že: „...nelze souhlasit s názorem, podle něhož stávající občanský zákoník nicotnost nezná. Legální definici toho, co se non negotiem rozumí, bychom v platném právním řádu hledali skutečně marně. Text občanského zákoníku však poměrně jasně vymezuje to, co úkonem je. Argumentem opaku jsme pak schopni relativně bezproblémově ohraničit zbytkovou množinu, která je v projevu vůle v kontrapozici. Přestože tedy definici nicotnosti v textu občanského zákoníku *expressis verbis* nenacházíme, je tento institut součástí

¹⁹⁵ Selucká, M. Následky vadnosti právních úkonů (právního jednání). In: Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. *Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva*. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 248.

¹⁹⁶ Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. Díl první. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 140.

¹⁹⁷ Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu, *Právní rozhledy*. 2011, č. 23, s. 859.

¹⁹⁸ Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu, *Právní rozhledy*. 2011, č. 23, s. 859-860.

platného právního řádu a mělo by s ním také tak být zacházeno. Této jednoduché a logické konstrukci navíc odpovídá i stavba některých procesních institutů.“ R. Ruban a P. Koukal mají na mysli ustanovení § 200e odst. 5 o. s. ř. ve znění novely provedené zákonem č. 420/2009 Sb., která nabyla účinnosti dne 1. prosince 2009. Uvedené ustanovení výslovně upravuje způsob vypořádání vztahu mezi navrhovatelem a společností v situaci, kdy soud shledá, že usnesení valné hromady, jehož platnost byla napadena, je nicotné. Jinak řečeno v případě, že napadené usnesení valné hromady společnosti nebo členské schůze družstva je nicotné (jelikož nespadá do působnosti valné hromady), je soud povinen vyslovit jeho nicotnost, i když projednává návrh na vyslovení neplatnosti usnesení valné hromady.¹⁹⁹

OZ (2012) v souladu s doktrínou zejména v ustanoveních § 551 – 554 výslovně zakotvuje zdánlivost právního jednání. Upozornit je třeba na skutečnost, že podle § 553 odst. 1 OZ (2012) není právním jednáním, jestliže vůle byla projevena neurčitým nebo nesrozumitelným způsobem, a to tak, že její obsah není možné zjistit ani výkladem. Důvodová zpráva²⁰⁰ k OZ (2012) poukazuje na to, že Rozdílně od současného pojetí, které v § 37 odst. 1 nynějšího občanského zákoníku spojuje nedostatek vůle, vážnosti, určitosti a srozumitelnosti projevu vůle s absolutní neplatností právního úkonu, vychází nová úprava z pojetí, že v takových případech se o projev vůle vůbec nejedná. Např. tam, kde není vážná vůle, není vůle vůbec, a nemůže být tedy ani relevantně projevena tak, aby vyvolala následky stanovené v § 545. Shodně s doktrínou (srov. Knappová, M. – Švestka, J. a kol., Občanské právo hmotné, sv. I., Codex, Praha 1995, str. 99-100) nový občanský zákoník sleduje i tu koncepci, že také tam, kde není určitost a srozumitelnost projevu vůle, nemůže právní jednání existovat.“

OZ (2012) při vytvoření kategorie zdánlivého právního jednání vychází z pojetí, které za zdánlivá, resp. nicotná, považuje všechna právní jednání, u nichž tak zákonný text stanoví. Striktní následek neexistence zdánlivého

¹⁹⁹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2012, sp. zn. 29 Cdo 3397/2010.

²⁰⁰ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 251.

právního jednání je zmírněn zavedením právní fikce existence právního jednání *ex tunc*, vyjasní-li strany dodatečně jeho neurčitý nebo nesrozumitelný obsah (§ 553 odst. 2 OZ 2012). Uvedenou konstrukci fikce existence právního jednání s účinky *ex tunc* pro případ, že dojde k odstranění neurčitosti či nesrozumitelnosti právního jednání, kritizuje M. Selucká,²⁰¹ a to z hlediska zásady právní jistoty, ochrany práv třetích osob, ochrany dobré víry apod. Projeví-li jednající subjekt vůli a projev vůle bude neurčitý a nesrozumitelný a poté za deset let dojde k odstranění neurčitosti a nesrozumitelnosti tím, že si to smluvní strany vysvětlí s účinky *ex tunc*, může to zásadně ovlivnit práva třetích osob. Institut vyjasnění neurčitého či nesrozumitelného právního jednání tak považuje za snadno zneužitelný za účelem obcházení zákona, neboť ochrana třetích osob v OZ (2012) v tomto případě absentuje. Domnívá se, že vyjasnění neurčitosti právního jednání by bylo akceptovatelné jen v případě, že by fikce vzniku právního jednání měla účinky *ex nunc*, tj. od okamžiku vyjasnění právního jednání.

Lze shrnout, že pojetí OZ (2012), které výslovně zakotvuje nicotnost právního jednání, jednoznačně lépe odpovídá civilistické doktríně a lze s ním souhlasit. Důsledkem takového pojetí je správné striktní rozlišení mezi nicotností (právní jednání se „nestane skutkem“, nevznikne) a neplatností (právní úkon vznikne). U nicotnosti není možná konvalidace, ani *ratihabice*, ani konverze, tedy institutů, které právním úkonům/právním jednáním původně nevyvolávajícím právní následky „právní váhu“ za určitých podmínek právní následky přiznávají. Uvedený závěr se podává z toho, že u zdánlivých právních jednání chybí vůle či její projev, nemůže dojít k dodatečnému schválení (není co schválit), zhojení vad (projev vůle nebyl učiněn, natož aby byl učiněn vadně, není tedy co zhojit), ba dokonce ani ke konverzi v úkon vyvolávající právní následky (projev vůle zde nebyl, a proto jej v projev vůle nelze přeměnit; slovy aristotelovské logiky „nic“ nelze přeměnit v „něco“).²⁰² Z uvedeného lze ve vztahu k odpůřcímu právu

²⁰¹ Selucká, M. Následky vadnosti právních úkonů (právního jednání). In: Švestka, J. Dvořák, J., Tichý, L. *Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva*. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 258.

²⁰² Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu, *Právní rozhledy*. 2011, č. 23, s. 861.

dovodit, že striktně vzato není možné vyslovit relativní neúčinnost právního úkonu/právního jednání, které vůbec nevzniklo (k diskuzní možnosti odporovat i nicotnému právnímu jednání srovnej kapitolu: Vztah relativní neúčinnosti a neplatnosti, nicotnosti). Souhlasím s M. Seluckou, že konstrukce fikce existence právního úkonu (jednání) s účinky *ex tunc* pro případ, že dojde k odstranění neurčitosti či nesrozumitelnosti právního jednání, je z hlediska zásady občanskoprávního styku diskutabilní. Na jednu stranu se správně snaží zachovat vůli stran právního vztahu. Na druhou stranu může být uvedená konstrukce zneužita, když si lze např. představit situaci, kdy dlužník sdělí věřiteli, že cenné věci již několik let nevlastní, protože je převedl na třetí osobu, a to právním jednáním, které sice bylo až dosud z důvodu neurčitosti jen zdánlivé (lépe řečeno neexistovalo), ale protože došlo mezi stranami k dodatečnému vyjasnění smlouvy, tak se na právní jednání hledí podle § 553 odst. 2 OZ (2012), jako by tu toto právní jednání bylo od počátku, a tak věřitel již nemůže aplikovat institut odpůřícího práva, protože došlo k uplynutí lhůt.

5.2 Neplatnost

Vznik právního úkonu/právního jednání (jeho existence) ještě neznamená jeho platnost. Neplatné jsou právní úkony/právní jednání, jimž se nedostává některé náležitosti, kterou zákon pod sankcí neplatnosti požaduje. Neplatnost právních úkonů/právních jednání tak nastává v situacích, kdy právní úkon/právní jednání, na rozdíl od právního úkonu/právního jednání zdánlivého, vznikne, vykazuje všechny jeho znaky, avšak nesplňuje všechny zákonné náležitosti, které by v případě splnění vedly ke vzniku platného právního úkonu/právního jednání. Neplatnost má dva stupně, a to neplatnost absolutní a relativní.²⁰³

²⁰³ Srov. Pohl, T. in Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. Díl první. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 140-143.

5.2.1 Absolutní neplatnost

Pro absolutní neplatnost je typické,²⁰⁴ že je stanovena ve veřejném zájmu, a proto působí (vzniká) přímo (automaticky) ze zákona (ex lege), a to od počátku (ex tunc) a zároveň bez ohledu na to, zda se absolutní neplatnosti někdo dovolal. Právní účinky, tj. subjektivní občanská práva a občanskoprávní povinnosti, z absolutně neplatného právního úkonu nevzniknou (soudního výroku určujícího neplatnost právního úkonu není třeba a otázku absolutní neplatnosti je tak možné řešit jako otázku předběžnou). Absolutní neplatnosti se může s úspěchem dovolat každá osoba, která na tom má právní zájem. Takovou osobou s právním zájmem je nejen povinný ze smlouvy, nýbrž i třetí osoba, která není smluvní stranou, je však právním úkonem, zejména smlouvou, ve svých právech dotčena. Tomu je třeba podle J. Švestky²⁰⁵ „...rozumět tak, že absolutní neplatnosti právního úkonu se může s úspěchem dovolat jen taková třetí osoba, jejíž hmotněprávní postavení (jmenovitě její majetková práva) může být – objektivně posuzováno – neplatností právního úkonu v době jeho učinění (nikoliv však snad v budoucnu) dotčena“. K absolutní neplatnosti soud přihlíží i bez návrhu, tj. z úřední povinnosti, což ovšem platí za předpokladu, že skutečnosti, které jsou s absolutní neplatností právního úkonu spojeny, vyjdou v řízení najevo.

Absolutní neplatnost právního úkonu/právního jednání nelze podle OZ (1964)²⁰⁶ ani podle OZ (2012) zpětně zhojit dodatečným schválením (tzv. ratihabací), neboť následky absolutní neplatnosti nastupují ihned, bez ohledu na to, zda se jich dotčená osoba dovolá, a protože právní úkon nevyvolává právní následky byt' na jediný okamžik, není v tomto případě možná ani konvalidace právního úkonu/právního jednání. V úvahu tak přichází pouze konverze na jiný platný právní úkon/právní jednání.²⁰⁷

²⁰⁴ Srov. Švestka, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 314-316.

²⁰⁵ Švestka, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 314-315.

²⁰⁶ Srov. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 315.

²⁰⁷ Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu, *Právní rozhledy*. 2011, č. 23, s. 861.

Tomuto závěru odpovídá i názor J. Švestky²⁰⁸ : „ Platnost smlouvy se vždy posuzuje ke dni jejího uzavření (proto dodatečně nastalé okolnosti nemají na její platnost vliv).“

OZ (1964) ani OZ (2012) nestanoví žádnou časovou mez, do kdy je třeba k absolutní neplatnosti právního úkonu přihlížet. Je tomu tak proto, že z absolutně neplatného právního úkonu nevznikne žádné právo, a tedy ani právo, které by se mohlo promlčet. Podle J. Švestky:²⁰⁹ „Tento právní stav však vytváří v právní praxi nežádoucí právní nejistotu. Proto některé právní řády s poukazem na prvořadost požadavku zajištění právní jistoty v občanskoprávních vztazích stanoví výslovně právo se i této neplatnosti právního úkonu do určité doby dovolat (nad podobným přístupem je nezbytné se zamýšlet i při tvorbě nového občanského zákoníku). Za současného právního stavu tak v těchto případech tvoří určitou – leč zcela nedostačující – časovou mez nepřímo pouze institut vydržení (§ 134 včetně možnosti započítat si oprávněnou držbu právního předchůdce).“ S názorem J. Švestky polemizuje M. Selucká,²¹⁰ která uvádí: „Pokud by absolutní neplatnost byla využívána tam, kde to má své opodstatnění (nemožnost plnění, nedovolené plnění, rozpor s kogentními ustanoveními zákona, rozpor s dobrými mravy), mám za to, že by bylo vhodnější zachovat koncepci v OZ, tj. žádná prekluzivní doba se na právo dovolávat se absolutní neplatnosti nevztahuje, resp. že soud k ní přihlíží ex officio, a to bez časového omezení. Argument, že absolutní neplatnost znejistňuje právní vztahy, protože může být soudem shledána v zásadě kdykoliv, není dostačující, neboť u určitých vad (nemožné plnění, dobrý mrav apod.) se během času na vadě vůbec nic nezmění a její přehlížení povede buď k nesmyslným závěrům (nemožnost plnění), nebo k nespravedlnosti (dobré mravy)...“

²⁰⁸ Švestka, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 316.

²⁰⁹ Švestka, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 315.

²¹⁰ Selucká, M. Následky vadnosti právních úkonů (právního jednání). In: Švestka, J. Dvořák, J., Tichý, L. *Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva.* Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 273.

Domnívám se, že zavedení časového omezení subjektivního práva domáhat se absolutní neplatnosti právního úkonu, např. zavedením obecné objektivní prekluzivní lhůty, je na místě jen v případě, kdy právní úprava postihuje absolutní neplatností velmi široké spektrum vad právních úkonů, jako je tomu podle OZ (1964), a nikoliv v případě, kdy právní úprava postihuje jen velmi omezený okruh vad právního jednání absolutní neplatností, jako je tomu v OZ (2012). V této souvislosti je třeba zmínit, že v OZ (1964) platí zásada, že neplatné právní úkony jsou neplatné absolutně, pokud je zákon výslovně a taxativně neprohlašuje za neplatné relativně (§ 40a OZ 1964). OZ (1964) stíhá sankcí absolutní neplatnosti následující vady právních úkonů: právní úkony, které nebyly učiněny svobodně, vážně, určitě, srozumitelně (§ 37 odst. 1 OZ 1964); právní úkony, jejichž předmětem je plnění nemožné (§ 37 odst. 2 OZ 1964); pokud ten, kdo právní úkon učinil, nemá způsobilost k právním úkonům nebo jde o právní úkon osoby jednající v duševní poruše, která ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou (§ 38 odst. 1, 2 OZ 1964); právní úkony, které svým obsahem nebo účelem odporují zákonu nebo jej obcházejí anebo se přiči dobrým mravům (§ 39 odst. 1 OZ 1964); nebyl-li právní úkon učiněn ve formě, kterou vyžaduje zákon (§ 40 odst. 1 OZ 1964).

OZ (2012) podle důvodové zprávy „...zachovává bipartici absolutní a relativní neplatnosti. Opouští však výčtovou metodu uplatněnou v dosavadním § 40a platného občanského zákoníku a volí se – po vzoru standardních občanských kodexů – kritérium obecné. Zároveň preferuje hledisko relativní neplatnosti před neplatností absolutní.“ OZ (2012) stíhá absolutní neplatností jen právní jednání, které se zjevně přiči dobrým mravům, anebo které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek; případně právní jednání, které zavazuje k plnění od počátku nemožnému (§ 588). Je třeba upozornit na to, že pro absolutní neplatnost právního jednání nestačí, že právní jednání je v rozporu s dobrými mravy, ale musí se zjevně přičit dobrým mravům, tedy nemravnost musí být viditelná (jde tak zřejmě o výjimečné situace, kdy např. dojde k zjevnému fyzickému poškození člověka, např. „urážnutí ucha“ atd.).

Rovněž je třeba rozlišovat pojem dobré mravy od pojmu veřejný pořádek, tedy etická pravidla od pravidel zachovávajících fungování státu, resp. sledujících ochranu společnosti coby společenského organismu. Domnívám se, že za absolutně neplatné bude možné podle § 588 OZ (2012) považovat např. právní jednání stížené korupcí, když takové jednání odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek. V zásadě negativně se k zavedení pojmu veřejný pořádek do OZ (2012) vyjádřila M. Selucká,²¹¹ když uvedla: „Pojem „veřejný pořádek“ užitý v NOZ by mohl korelovat s „obecným zájmem“ (občanský zákoník z roku 1950) či se „zájmem společnosti“ užívaným v občanském zákoníku z roku 1964 v původním znění, který byl však v OZ nahrazen dobrými mravy. Konfrontací obou pojmů (veřejný pořádek – dobré mravy) můžeme dojít k závěru, že oba dva pojmy splývají..., resp. že hranice mezi nimi se stírá. Vystává otázka, proč zavádět poměrně nový pojem „veřejný pořádek“, který je navíc již v soukromém právu využíván v jiném kontextu (mezinárodní právo soukromé), a ustanovovat ho jako základní měřítko hodnocení relativní a absolutní neplatnosti právního jednání; ke stejnému účelu by dost dobře mohl posloužit pojem dobré mravy, který je současnou civilistikou užíván, respektován a judikaturou vykládán.“ Domnívám se, že M. Selucká má pravdu v tom, že pojem veřejný pořádek bude skutečně působit zmatečně, a to nejméně tak dlouho, než judikatura pojem veřejný pořádek vyjasní. Rovněž je zde nebezpečí, že pojem veřejný pořádek může být zneužitý při politických otřesech.

5.2.2 Relativní neplatnost

Právní podstatu relativní neplatnosti výstižně popisuje J. Švestka,²¹² když uvádí: „Její právní podstata spočívá v tom, že právní úkon, u kterého je dán důvod relativní neplatnosti, vznikl, od počátku existuje a zároveň se považuje za platný, pokud se ten, na jehož ochranu je relativní neplatnost stanovena (oprávněný subjekt), neplatnosti právního úkonu nedovolal.

²¹¹ Selucká, M.: op. cit., s. 274-276.

²¹² Švestka, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 349.

Tímto právním subjektem může být nejen subjekt učiněného právního úkonu, pokud neplatnost sám nezpůsobil, nýbrž i třetí osoba, která se tohoto právního úkonu vůbec nezúčastnila, nicméně však je jím dotčena...Lze také říci, že v těchto případech jde o podmíněnou platnost právního úkonu v tom smyslu, že se ponechává na úvaze a iniciativě dotčeného subjektu, na jehož ochranu je relativní neplatnost stanovena, zda se chce neplatnosti právního úkonu dovolat, či nikoliv (je třeba dodat, že dovolat se neplatnosti právního úkonu lze i mimosoudně – srov. R 50/1985). Jestliže se však oprávněný subjekt podle svého uvážení naopak rozhodne relativní neplatnosti právního úkonu dovolat, pak z jeho dovolání jako výslovného projevu vůle musí být patrné, že jednak relativní neplatnost právního úkonu skutečně uplatňuje, jednak v čem konkrétní vadu právního úkonu, která má za následek neplatnost, spatřuje...Z toho je patrné, že nestačí, že si je oprávněný subjekt vady právního úkonu pouze vědom, popř. že na neplatnost právního úkonu v soudním řízení toliko upozorní. Relativní neplatnost právního úkonu bude v soudním řízení řešena zpravidla jako předběžná (prejudiciální) otázka za předpokladu, že se jí dotýčná oprávněná osoba dovolá.“

Ohledně dovolání se relativní neplatnosti právního úkonu je třeba si uvědomit, že jde o hmotněprávní úkon adresovaný účastníkovi, resp. účastníkům, právního úkonu. Je-li proto dovolání se neplatnosti právního úkonu uplatněno v řízení formou námítky, má toto dovolání právní účinky až od okamžiku, kdy dojde účastníkům (nepřítomným účastníkům je tudíž třeba dovolání neplatnosti právního úkonu doručit – oznámit). Pokud se oprávněný subjekt po právu dovolá relativní neplatnosti právního úkonu, tj. druhá strana tuto neplatnost uznala či tak bylo rozhodnuto soudem, je takový právní úkon neplatný od svého počátku (*ex tunc*). Relativní neplatnosti právního úkonu se však nemůže dovolávat ten, kdo tuto relativní neplatnost sám způsobil, resp. vyvolal; to platí i pro jeho právního nástupce. Právo dovolat se relativní neplatnosti se promlčuje, a proto byla – li po marném uplynutí promlčecí doby vznesena námitka promlčení, nelze se již s úspěchem neplatnosti právního úkonu dovolat. Tento závěr se v poměrech OZ (1964) dovozuje z ustanovení § 865 odst. 4 OZ (1964), které zní takto:

„Jde-li o právo dovolat se neplatnosti právního úkonu z důvodu uvedeného v ustanovení § 40a ve znění zákona č. 131/1982 Sb., k němuž došlo před 1. dubnem 1983, neskončí se promlčecí doba dříve než uplynutím tří let od tohoto dne.“ I když takový právní úkon trpí vadou i nadále, je na něj třeba hledět jako na definitivně platný právní úkon.²¹³

OZ (1964) případy relativní neplatnosti taxativně uvádí v § 40a, z čehož lze a contrario dovodit, že všechny ostatní případy neplatnosti právních úkonů tvoří případy absolutní neplatnosti. V této souvislosti je třeba upozornit, že se v případě obchodních závazkových vztahů uplatňuje § 267 obchodního zákoníku. Ten v těch případech, kde je neplatnost právního úkonu stanovena pouze na ochranu některého účastníka (relativní neplatnost za této podmínky nastupuje proto např. i v případě nedostatku svobody a vážnosti vůle), stanoví pro obchodní závazkové vztahy obecně účinky relativní neplatnosti právních úkonů; to ovšem neplatí pro smlouvy uzavřené podle části druhé obchodního zákoníku.

Relativní neplatnost právního úkonu/právního jednání lze podle OZ (1964) i podle OZ (2012), zpětně zhojit dodatečným schválením (tzv. ratihabací), konvalidací i konverzí (§ 41a odst. 1 OZ 1964, § 575 OZ 2012) právního úkonu/právního jednání.²¹⁴

OZ (2012) je správně založen na tezi, že na právní jednání je třeba spíše hledět jako na platné než jako na neplatné, a proto preferuje hledisko relativní neplatnosti před neplatností absolutní. Domnívám se, že jde o správný posun, neboť striktní stíhání vad absolutní neplatností nerespektuje skutečnou vůli jednajících osob. OZ (2012) se hlásí k zásadě, podle níž nemůže nikdo získat výhodu z vlastního protiprávního činu, proto se těm, kdo způsobili neplatnost právního jednání, zakazuje tuto neplatnost namítat nebo z ní těžit (§ 579 OZ 2012).

Za hlavní důvody relativní neplatnosti OZ (2012) považuje rozpor s dobrými mravy, rozpor se zákonem, počáteční nemožnost plnění,

²¹³ Srov. Švestka, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 349-352.

²¹⁴ Selucká, M. Následky vadnosti právních úkonů (právního jednání). In: Švestka, J. Dvořák, J., Tichý, L. *Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva.* Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 248.

nezpůsobilost nebo neschopnost právně jednat, nedostatek formy a omyl. Pokud jde o rozpor se zákonem, vyžaduje se, aby závěr o neplatnosti vyžadoval smysl a účel zákona. Smysl a účel zákona vyžaduje závěr o neplatnosti v případech, kdy jde o neplatnost sledující jako svůj hlavní cíl ochranu určité osoby. Smysl a účel zákona vyžaduje i to, aby ani projevy soukromé vůle nenarušovaly veřejný pořádek; bude-li rozpor s veřejným pořádkem zjevný, povede to k závěru o absolutní neplatnosti právního jednání (za předpokladu, že byl současně porušen i zákon). U nedostatku formy se podle § 582 odst. 1 OZ (2012) stranám umožňuje tuto vadu dodatečně zhojit, a to jak pokud jde o formu ujednanou stranami, tak stanovenou zákonem. Právní jednání učiněné pod hrozbou násilí OZ (2012) nesankcionizuje nicotností či absolutní neplatností, ale jen relativní neplatností, když vychází ze zásady „třebas donucen, přece jen to chtěl“, neboť donutit lze osobu i k tomu, aby jednala ke svému prospěchu nebo k užitku osoby sobě blízké apod. Je tak věcí donuceného, aby sám uvážil, chce-li zachovat platnost toho, co učinil pod donucením. Tím se dává přednost autonomii vůle před hlediskem zákonné šablony.²¹⁵ Omyl povede k relativní neplatnosti, jenom jestliže jej druhá strana vyvolá (§ 583 OZ 2012), oproti úpravě v OZ (1964), kdy stačí i vědomost o omylu druhé strany.

5.3 Odstoupení od smlouvy

Odstoupení od smlouvy není jen následkem vady právního úkonu, ale také důsledkem porušení povinností některou ze smluvních stran v rámci závazkového právního vztahu. Odstoupení od smlouvy ve smyslu následku vady právního úkonu je tak třeba odlišovat od způsobu ukončení závazkového právního vztahu na základě zákona či na základě dohody smluvních stran.

O odstoupení od smlouvy jako důsledku vady právního úkonu je možné hovořit v režimu OZ (1964) pouze ve smyslu ustanovení § 49 OZ (1964), tedy v případě, kdy jedna ze stran uzavřela smlouvu v tísní za nápadně

²¹⁵ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 257-261.

nevýhodných podmínek.²¹⁶ V obchodních závazkových vztazích ustanovení o tísní neplatí (§ 267 odst. 2 obchodního zákoníku), protože obchodní vztahy jsou běžně spojené s rizikem a připuštění této sankce by vedlo k nežádoucí právní nejistotě. Zvolení sankce odstoupení od smlouvy nepovažuje za vhodné J. Švestka,²¹⁷ když uvádí: „Tíseň umožňuje oprávněné osobě odstoupit od smlouvy (nejde tedy v tomto případě o tradiční relativní neplatnost, jak by mělo pro rozpor mezi skutečnou vůlí a jejím projevem z teoretického hlediska správně jít – srov. i R 22/2004) pouze za dalšího předpokladu, že smlouva byla zároveň uzavřena za nápadně nevýhodných podmínek (lze usuzovat, že tíseň by za předpokladu existence nápadně nevýhodných podmínek mohla najít uplatnění i u jednostranných právních úkonů).“ Možnost odstoupení od smlouvy při stíhání tísně považuje za diskutabilní sankci i M. Selucká.²¹⁸

Zřejmě pod vlivem uvedené kritiky stíhá OZ (2012) tzv. lichevní smlouvu nikoliv sankcí odstoupení od smlouvy, ale relativní neplatností, když za relativně neplatnou považuje smlouvu, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru (§ 1796 OZ 2012). Uvedené ustanovení nedopadá na podnikatele, který uzavřel smlouvu při svém podnikání, když se podle § 1797 OZ (2012) podnikatel nemůže dovolat neplatnosti smlouvy.

5.4 Zrušení smlouvy

OZ (2012) zakotvuje v § 1793 odst. 1 jako následek neúměrného zkrácení jedné ze smluvních stran, které se zavázaly k vzájemnému plnění, možnost zkrácené straně požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu, ledaže jí druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se

²¹⁶ Srov. Hulva, T. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 168-170.

²¹⁷ Švestka, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I*. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 399.

²¹⁸ Selucká, M. *Následky vadnosti právních úkonů (právního jednání)*. In: Švestka, J. Dvořák, J., Tichý, L. *Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva*. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 257.

zřetelem k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy. Nepoměr vzájemných plnění je vymezen nikoli jednou polovinou, nýbrž abstraktním pojmem „hrubý nepoměr“. Právě neurčitost rozhodného nepoměru vzájemných plnění považuje P. Grošpic,²¹⁹ za problém který bude muset vyřešit soudní judikatura. Zároveň poukazuje na to, že: „Dost možná přijde opět na zkoumání vždy konkrétně daných okolností, jako je tomu nyní, má-li soud učinit závěr, že výsledný nepoměr vzájemných plnění zakládá rozpor s dobrými mravy a tedy neplatnost právního jednání.“ V úpravě institutu neúměrného zkrácení (*laesio enormis*) se tak odráží zásada ekvivalence v tom smyslu, že plnění i protiplnění nemají být v příkrém rozporu a že mají odpovídat zásadám spravedlnosti.

Právo smluvní strany na zrušení smlouvy je zákonem výrazně limitováno, a to zejména tím, že právo na zrušení smlouvy zaniká, není-li uplatněno do jednoho roku od uzavření smlouvy (§ 1795 OZ 2012). Požadovat zrušení smlouvy není rovněž možné, pokud se nepoměr vzájemných plnění zakládá na skutečnosti, o které druhá strana nevěděla ani vědět nemusela. Požadovat zrušení smlouvy není možné ani v případě nabytí na komoditní burze, při obchodu s investičním nástrojem podle jiného zákona, v dražbě či způsobem postaveným veřejné dražbě na roveň, ani pro případ sázky nebo hry, anebo při narovnání nebo novaci, pokud byly poctivě učiněny. Právo na zrušení smlouvy nevzniká rovněž pokud důvod nepoměru vzájemných plnění vyplývá ze zvláštního vztahu mezi stranami, zejména pokud zkrácená strana měla úmysl plnit zčásti za úplatu a zčásti bezúplatně, nebo jestliže již nelze výši zkrácení zjistit. Dále toto právo nevzniká ani tehdy, vzdala-li se jej zkrácená strana výslovně a prohlásila-li, že plnění přijímá za mimořádnou cenu ze zvláštní obliby, anebo souhlasila-li s neúměrnou cenou, ač jí skutečná cena plnění byla nebo musela být známa. Rovněž v případě, že je stranou smlouvy podnikatel, u něhož se předpokládá profesionální chování, se pravidlo o neúměrném zkrácení v jeho prospěch neuplatní (§ 1797 OZ 2012).

²¹⁹ Srov. Grošpic, P. Návrat *laesio enormis* do českého práva. *Právní rozhledy*. 2013, č. 5, s. 184.

6 Vztah relativní neúčinnosti a neplatnosti, nicotnosti

Ke vztahu odpůrčího práva a relativní neplatnosti se jednoznačně vyjádřil již V. Knapp,²²⁰ když uvedl: „Z druhého konce ovšem platí, že neúčinným podle § 42a může být jen právní úkon platný. Platným úkonem se přitom rozumí i právní úkon relativně neplatný, byla-li jeho neúčinnost deklarována dříve, než byla uplatněna jeho neplatnost. Dojde-li k určení neúčinnosti relativně neplatného právního úkonu a poté k uplatnění jeho neplatnosti, dojde ke kolizi právních účinků neúčinnosti a neplatnosti, v níž patrně silnější budou právní důsledky neplatnosti.“

Stejný závěr zastává i J. Švestka,²²¹ když konstatuje: „Jde-li o neplatný právní úkon, ať absolutně či relativně, nelze mu s úspěchem odporovat, neboť z něho žádné právní účinky, tj. vznik práv a povinností, nenastaly. V důsledku toho nemohlo dojít ani ke zkrácení pohledávky věřitele za dlužníkem. Z toho je patrné, že neplatnost právního úkonu má přednost před jeho odporovatelností. Pokud by proto byla vzdor tomu v případech neplatnosti právního úkonu podána odpůrčí žaloba, musela by být soudem jako nedůvodná zamítnuta.“

Konečně i L. Drápal²²² uvedený závěr potvrzuje, když uvádí: „Ve vztahu odporovatelnosti a neplatnosti právních úkonů platí, že právní úkon, který je neplatný, nemůže být s úspěchem odporován. Neplatnost právního úkonu má před odporovatelností přednost, proto zjistí-li soud, že právní úkon je neplatný, musí být odpůrčí žaloba vždy zamítnuta. Východiskem pro pochopení tohoto vztahu je uvědomit si, co je to odporovatelnost. Odporovatelnost z hlediska hmotného práva je nastolení tzv. relativní neúčinnosti právního úkonu. Relativně neúčinný úkon je platný, nastávají podle něj všechny účinky právem spojované s platným úkonem, pouze ve

²²⁰ Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 379.

²²¹ Švestka, J. In: Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I*. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 360.

²²² Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 237.

vztahu mezi účastníky (tedy ve vztahu mezi věřitelem a osobou třetí, která od dlužníka nabyla majetek odporovaným právním úkonem) se na tento právní vztah hledí, jako by k onomu právnímu úkonu nedošlo.“

Pohled shora uvedené literatury spočívající v tom, že je-li právní úkon neplatný, nelze zkoumat jeho neúčinnost, zastává i ustálená judikatura.²²³

Lze shrnout, že jak literatura, tak judikatura vylučuje odporovatelnost neplatného právního úkonu. Lze mluvit o preferenci neplatnosti před odporovatelností, a to jak v mimoinsolvenčních, tak v insolvenčních poměrech. Tento závěr se opírá jednak o argument, že na základě neplatného právního úkonu z dlužníkovy majetku nic neušlo (jeho majetek se nezmenšil), a věřitel proto nemůže být zkrácen, a jednak o argument, že pokud je právní jednání neplatné, nemá žádné účinky, a tudíž je odporem nelze žádných účinků zbavovat.

Preferenci neplatnosti před odporovatelností kritizuje Z. Pulkrábek,²²⁴ když poukazuje na to, že: „V Rakousku ani Německu se preference neplatnosti před odporovatelností neuplatňuje a odporovat lze i jednání neplatnému; věřitel má na výběr mezi dovoláním se neplatnosti a odporem. Jeden z příkladů za všechny: v rozhodnutí z 28. 2. 1980, sp. zn. 7 Ob 513/80, se rakouský Nejvyšší soudní dvůr („OGH“) zabýval odporovatelností smlouvy, jejímž účelem bylo nabytí nemovitosti pro občany cizího státu a jejíž neplatnost přicházela v úvahu z důvodu rozporu se zákonným zákazem nebo obcházení zákona; podle OGH se neplatností nebylo třeba zabývat.“

Mohlo by se zdát, že odporovatelnost neplatných jednání tak rezignuje na zkrácení jako předpoklad odporovatelnosti, ale to Z. Pulkrábek²²⁵ podle mého názoru celkem přesvědčivě vyvrací, a to tím, jak chápe zkrácení, resp. jak ho široce ho chápe, když uvádí: “Odporovatelnost neplatných jednání neznamena rezignaci na zkrácení jako předpoklad odporovatelnosti.

²²³ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. května 2000, sp. zn. 31 Cdo 417/99, uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 10, ročník 2000, pod číslem 104. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. dubna 2001, sp. zn. 21 Cdo 1811/2000, uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 11, ročník 2001, pod číslem 134.

²²⁴ Pulkrábek, Z. Vyhledky odpůrčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*. 2013, č. 11, s. 383.

²²⁵ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 383-384.

Zkrácení ovšem podle obecného pohledu nespočívá jen ve zmaření věřitelova exekučního uspokojení, nýbrž i v jeho ztížení či oddálení. Je-li např. neplatný převod nemovitosti zapsán v katastru nemovitostí, nemůže věřitel na nemovitost bez dalšího vést exekuci (srov. § 335 odst. 1 OSŘ), a jeho exekuční uspokojení je tudíž ztíženo a oddáleno; proto má potřebu odporu.”

Z. Pulkrábek²²⁶ rovněž celkem přesvědčivě vyvrací i druhý argument, o němž se opírají zastánci preference neplatnosti, který vychází z toho, že pokud právní úkon nemá žádné účinky, tak ho odporem nelze žádných účinků zbavovat, když uvádí: “Preference neplatnosti nedoceňuje primární význam tohoto pravidla a místo toho se upíná k pojmu relativní neúčinnosti. Jenže ani tento pojem logicky odporovatelnost neplatného jednání nevyklučuje. Relativní neúčinnost totiž není s neplatností v logickém sporu; relativní neúčinnost není něčím jiným než neplatnost, nýbrž něčím méně. Nemá-li právní jednání žádné právní účinky, nemá je ani proti věřiteli.”

Promyšlenost kritiky preference neplatnosti před odporovatelností Z. Pulkrábka²²⁷ dokládá i to, že domyslel následně uvedenou situaci: “Odporovatelnosti neplatného jednání by neměl být na překážku sekundární problém: co když exekuci proti tomu, kdo od dlužníka nabyt, napadne dlužník excindační žalobou dovolávaje se neplatnosti? Na to lze odpovědět trojím. Za prvé, je zřejmé, že exekuce by měla být provedena, protože věřitel by ji v případě neplatnosti mohl vést i proti dlužníku; jde tedy o problém hlavně formální. Za druhé, formální potíže by neměly být překážkou stanovení žádoucího pravidla, jsou-li řešitelné. Za třetí, řešení je nejspíš v procesním nástupnictví na straně povinného. Uvažovat lze i o námitce zneužití práva.”

Domnívám se, že prolomení preference neplatnosti před odporovatelností by účelu odpůrcího práva, kterým je ulehčení postavení věřitele, velmi prospělo. Je si totiž třeba uvědomit, že jak výstižně poznamenává Z. Pulkrábek:²²⁸ “Pro věřitele preference neplatnosti znamená,

²²⁶ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 384.

²²⁷ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 384.

²²⁸ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 384.

že musí bedlivě zkoumat, zda kromě skutkové podstaty odporovatelnosti není naplněna ještě skutková podstata neplatnosti. Protože toho ale o záležitostech mezi dlužníkem a druhou stranou nemůže příliš vědět, přináší mu preference neplatnosti nejistotu. Dovolání se neplatnosti může být přitom pro něj obtížnější než odpor. Věřitele nezajímá, zda je jednání platné, nebo ne, nezajímá jej elegantní právnická sofistika poučující o tom, že neplatné jednání nemá žádné účinky, a tedy jich nemůže být zbaveno. Jediné, na čem věřiteli záleží, je, aby se domohl uspokojení své pohledávky z exekuce na určitý majetek, a právě to je cílem odpůrčího práva. Dosažení tohoto cíle není logicky ani právně závislé na platnosti smlouvy. Stačí k němu zvláštní pravidlo, že věřitel se může uspokojit „z toho, co ušlo z dlužníkovu majetku“, a jeho široký výklad (v tomto případě: z toho, co ušlo věřiteli jako prostředek rychlého a snadného uspokojení; srov. výše II. 4). S otázkou platnosti se pravidlo míjí.”

Názor Z. Pulkrábka lze podpořit i prvorepublikovou judikaturou,²²⁹ která pro insolvenční poměry připouštěla možnost odporu i proti absolutně neplatným právním jednáním, když právní věta soudního rozhodnutí zněla: “Odpůrčí žalobu lze podati nejen z odpůrčích důvodů §§ 28 až 31 (nyní 30 až 34) konk. řádu, nýbrž i pro naprostou (absolutní) neplatnost právního jednání.” Uvedené závěry ohledně vztahu relativní neúčinnosti a neplatnosti lze v zásadě vztáhnout i vztah relativní neúčinnosti a nicotnosti.

²²⁹ Rozh. z 3. října 1927, Rv II 217/27, Sb. nejv. s. 7380. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 168.

7 Obecná úprava odpůrčího práva v občanském zákoníku

V této kapitole se budu věnovat odpůrčímu právu na základě odporovatelnosti upravenému v OZ (1964) a v již platném OZ (2012). Pro přehlednost jsem převzal, dle mého názoru velmi zdařilou, strukturu analýzy úpravy odpůrčího práva podle věcné, osobní a časové působnosti pravidel od T. Richtera.²³⁰

7.1 Neúčinnost na základě odporovatelnosti v OZ (1964)

OZ (1964) v rámci ustanovení § 42a odst. 1 až 4 vymezuje institut odporovatelnosti právního úkonu.²³¹

7.1.1 Věcná působnost

Z věcného hlediska ustanovení § 42a odst. 2 OZ (1964) vymezuje podmínky, za nichž věřitel může právním úkonům dlužníka odporovat. Dlužníkem, jenž učinil odporovatelný právní úkon, může být z pohledu ustanovení § 42a OZ (1964) především osoba, která je zavázána splnit dluh,

²³⁰ Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 317-340.

²³¹ Pravidlo v platném znění zní:

„§ 42a

Odporovatelnost

(1) Věřitel se může domáhat, aby soud určil, že dlužníkovy právní úkony, pokud zkracují uspokojení jeho vymahatelné pohledávky, jsou vůči němu právně neúčinné. Toto právo má věřitel i tehdy, je-li nárok proti dlužníkovi z jeho odporovatelného úkonu již vymahatelný anebo byl-li již uspokojen.

(2) Odporovat je možné právním úkonům, které dlužník učinil v posledních třech letech v úmyslu zkrátit své věřitele, musel-li být tento úmysl druhé straně znám a právním úkonům, kterými byli věřitelé dlužníka zkráceni a k nimž došlo v posledních třech letech mezi dlužníkem a osobami jemu blízkými (§ 116, 117), nebo které dlužník učinil v uvedeném čase ve prospěch těchto osob, s výjimkou případu, když druhá strana tehdy dlužníkům úmysl zkrátit věřitele i při náležité pečlivosti nemohla poznat.

(3) Právo odporovat právním úkonům lze uplatnit vůči osobě, v jejíž prospěch byl právní úkon učiněn, nebo které vznikl z odporovatelného úkonu dlužníka prospěch.

(4) Právní úkon, kterému věřitel s úspěchem odporoval, je vůči němu neúčinný potud, že věřitel může požadovat uspokojení své pohledávky z toho, co odporovatelným právním úkonem ušlo z dlužníkovy majetku; není-li to dobře možné, má právo na náhradu vůči tomu, kdo měl z tohoto úkonu prospěch.“

tzv. hlavní dlužník. Soudní praxe²³² dovodila, že dlužníkem mohou být i osoby, které jsou z důvodu subsidiárních a akcesorických práv povinny uspokojit věřitele místo hlavního dlužníka, tedy zejména ručitelé (a to jak v případě ručení ze zákona, tak i ručení převzatého jednostranným prohlášením). Ustanovení § 42a odst. 2 OZ (1964) obsahuje dvě skutkové podstaty právních úkonů, kterým lze odporovat. Odporovat je tak možné právním úkonům, které dlužník učinil v úmyslu zkrátit své věřitele, musel-li být tento úmysl druhé straně znám (první skutková podstata), a právním úkonům, kterými byli věřitelé dlužníka zkráceni a k nimž došlo mezi dlužníkem a osobami jemu blízkými, nebo které dlužník učinil ve prospěch těchto osob, s výjimkou případu, kdy druhá strana tehdy dlužníkův úmysl zkrátit věřitele i při náležité pečlivosti nemohla poznat (druhá skutková podstata). S ohledem na uvedené vymezení skutkových podstat odporovatelnosti se v dalším textu této kapitoly budu zejména věnovat tomu, co se rozumí zkrácením uspokojení věřitele, dále úmyslu dlužníka zkrátit věřitele a vědomosti druhé strany o úmyslu dlužníka zkrátit věřitele.

Z uvedených skutkových podstat je zřejmé, že odporovatelný právní úkon dlužníka musí především zkracovat uspokojení věřitele. Podle V. Knappa:²³³ „Co se rozumí zkrácením věřitele je málo jasné. ...Na nejasnosti toho se značnou měrou podílí zákon sám, jenž ve dvou prvních odstavcích § 42a dokázal mluvit jinak v odstavci (1) a jinak v odstavci (2) a ani v samotném odstavci (2) není legální vyjádření zkrácení věřitele jednotné. V odst. (2) zákon mluví o zkrácení věřitelů jako o skutečnosti, která již nastala, a zároveň o úmyslu věřitele zkrátit. V odst. (1) volí složitou formulaci, podle níž jde o právní úkony, které „zkracují uspokojení pohledávky“ věřitele, přičemž bez jakékoliv pochybnosti míní totéž jako „zkrácení věřitele“ v odst. 2.“ Dochází k závěru, že zkrácením uspokojení věřitelovy pohledávky v § 42a odst. 1 obč. zák. se rozumí skutečnost, že nebyla zcela nebo zčásti uspokojena, nebo že její uspokojení bylo

²³² Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 10. 1999, sp. zn. 31 Cdo 870/99, uveřejněný pod č. 52/2000 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. 9. 2006, sp. zn. 30 Cdo 461/2006.

²³³ Srov. Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 381.

ohroženo.²³⁴ V. Knapp²³⁵ má za to, že stačí, bude-li uspokojení věřitelovy pohledávky ohroženo, to znamená, bude-li zjištěno, že v důsledku odporovatelného právního úkonu bylo dlužníkovu jmění zmenšeno, resp. ohroženo zmenšením tak, že nepostačí k uspokojení věřitelovy pohledávky. Ke zmenšení dlužníkovu majetku tedy dojde již tím, že dlužník na sebe vzal závazek, nikoli teprve tím, že jej splnil.

Podle L. Drápal²³⁶ zákonný požadavek na zkrácení uspokojení věřitele, který musí v řízení prokázat žalující věřitel, je splněn pouze při současném splnění dvou podmínek, a to když: „...1. majetek dlužníka má v důsledku odporovatelného právního úkonu objektivně menší hodnotu ve srovnání se stavem před tímto úkonem; 2. zmenšení majetku dlužníka má za následek, že věřitel se z tohoto majetku nemůže zcela uspokojit, ačkoliv nebýt odporovatelného právního úkonu, byl by se uspokojil.“

Úspěšně odporovat právnímu úkonu dlužníka je tak možné především tehdy, pokud se věřitel nemůže uspokojit z jiného majetku dlužníka, což musí věřitel prokázat, jinak jeho nárok u soudu neuspěje. Podle literatury²³⁷ i soudní praxe²³⁸ ke zkrácení pohledávky věřitele nemůže dojít, jestliže dlužník navzdory odporovatelnému úkonu a případným dalším dluhům vlastní majetek, který postačuje, aby se z něj věřitel uspokojil. Takovým majetkem je zejména movitý a nemovitý majetek a prostředky na účtu u peněžního ústavu, případně jiná práva majetkové povahy, na které by věřitel mohl s úspěchem vést výkon rozhodnutí (exekuci). Rovněž P. Vrch²³⁹ konstatuje, že „...ke zkrácení uspokojení vymahatelné pohledávky věřitele nemůže dojít, zmenší-li se sice majetek dlužníka, avšak vlastní-li dlužník navzdory odporovanému právnímu úkonu a dalším svým dluhům

²³⁴ Tamtéž, s. 381.

²³⁵ Tamtéž, s. 381.

²³⁶ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 240-241.

²³⁷ Srov. Pohl, T. In: Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. Díl první. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 143.

²³⁸ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. 11. 2004, sp. zn. 30 Cdo 2474/2003.

²³⁹ Srov. Vrch, P. *Odporovatelnost právního úkonu podle občanského zákoníku v judikatuře Nejvyššího soudu České republiky*. ASPI – Původní nebo upravené texty pro ASPI, 2012, s. 6. Identifikační číslo (ASPI ID): LIT42673CZ.

takový majetek, který sám o sobě postačuje k tomu, aby se z něho věřitel uspokojil“.

V souvislosti se zkrácením uspokojení věřitele je velmi zajímavá otázka odporovatelnosti tzv. ekvivalentních právních úkonů. Jde o to, zda lze odporovat takovým právním úkonům, kterými dochází ke změně skladby majetku dlužníka, aniž dochází ke snížení jeho celkové hodnoty. Jinak řečeno, zda lze považovat tzv. ekvivalentní úkony dlužníka za zkracující, či nikoliv. V. Knapp²⁴⁰ má za to, že nikoliv, když uvádí, že: „Odporovat ovšem nelze synalagmatickému právnímu úkonu dlužníkovu, jímž na sebe sice vzal závazek, ale získal za to plný ekvivalent, třeba v podobě dobyté vzájemné pohledávky. Takovým úkonem majetek dlužníkův nebyl zmenšen a taky tu sotva bude dán animus fraudandi.“

Stejný názor, tedy že odporovatelnými nemohou být nikdy tzv. ekvivalentní právní úkony, zastává i P. Vrchy²⁴¹ když uvádí: „V případě, že dlužníkův právní úkon neměl za následek zmenšení jeho majetku, neboť za převedené věci, práva nebo jiné majetkové hodnoty obdržel jejich obvyklou cenu nebo mu za ně byla jinak poskytnuta přiměřená (rovnocenná) náhrada, rovněž nemůže dojít ke zkrácení uspokojení věřitelovy pohledávky; i když má dluhy, nenastalo v důsledku tzv. ekvivalentního právního úkonu zmenšení dlužníkovy majetku a k uspokojení věřitelovy pohledávky může sloužit dlužníkův majetek – i když změnil podobu svých aktiv – ve stejné hodnotě (ceně), jako kdyby k těmto právním úkonům nedošlo.“ Za stěžejní je třeba považovat názor P. Vrchy,²⁴² že rozhodným okamžikem pro posouzení ekvivalentnosti převodu dlužníkových věcí, práv nebo jiných majetkových hodnot je jeho účinnost; u nemovitostí zapisovaných do katastru nemovitostí je jím den, k němuž nastaly účinky vkladu práva do katastru nemovitostí. Zdůrazňuje ovšem, že v řízení o odpůřčí žalobě musí být závěr, že napadený úkon je úkonem ekvivalentním, vždy bezpečně prokázán, a to nikoliv poukazem na jeho znění, ale zjištěním, že za plnění,

²⁴⁰ Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 381.

²⁴¹ Srov. Vrchy, P. Odporovatelnost právního úkonu podle občanského zákoníku v judikatuře Nejvyššího soudu České republiky. ASPI – Původní nebo upravené texty pro ASPI, 2012, s. 6. Identifikační číslo (ASPI ID): LIT42673CZ.

²⁴² Vrchy, P.: op. cit., s. 6.

které jím dlužník pozbyl, nabytí jiné plnění skutečně ekvivalentní povahy. Konečně i L. Drápal²⁴³ má za to, že „...odporovatelnými nikdy nemohou být tzv. ekvivalentní právní úkony, a to již proto, že při nich nedochází k objektivnímu zmenšení majetku dlužníka. Je však zapotřebí, aby šlo o reálně ekvivalentní právní úkony, a nikoliv o nejrozumnější fiktivní zápočty, vyrovnání apod., které mají zakrýt skutečný záměr, jímž je zmenšení majetku dlužníka, a tedy poškození jeho věřitele.“

Se shora uvedeným a opakovaně judikovaným závěrem,²⁴⁴ že úspěšně odporovat je možné jen neekvivalentním právním úkonům, vyslovil v odborné literatuře nesouhlas Z. Pulkrábek,²⁴⁵ když zdůraznil, že ke zhoršení věřitelova postavení může vést nejen zmenšení celkové hodnoty majetku dlužníka, nýbrž i změna jeho skladby. Uvedený autor argumentuje tím, že dlužníkův majetek se samotnou ekvivalentnostní směnou nezmenší. V důsledku směny a nějaké další skutečnosti – např. zašantročení nebo utracení peněz - se však může zmenšit ten dlužníkův majetek, který je věřiteli k dispozici při exekuci. Kupní či jiná úplatná smlouva s ekvivalentními plněními tak sama o sobě věřitele nezkracuje, ale zkrácení, dalo by se říci, pouze zakládá. Zkrácení je tak dokončeno až následným zašantročením či utracením peněz. Za důležité z hlediska účelu zákona Z. Pulkrábek považuje, že zkracující úmysl pokrývá nejen původní právní úkon, ale i zašantročení peněz. Jím je teprve úmysl naplněn a teprve ono, uskutečněné až po právním úkonu, ukáže, jaký význam právní úkon má.

K uvedenému názoru zaujal kritické stanovisko P. Vřcha,²⁴⁶ když poukázal na to, že nelze nepostřehnout, že právní konstrukce právního

²⁴³ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 241.

²⁴⁴ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 10. 2008, sp. zn. 30 Cdo 2432/2007. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. 3. 2008, sp. zn. 30 Cdo 2435/2006. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. 6. 2008, sp. zn. 21 Cdo 4333/2007, uveřejněný pod č. 30/2009 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek s právní větou: O zkracující právní úkon ve smyslu ustanovení § 42a obč. zák. se nejedná tehdy, obdržel-li dlužník za převedené věci, práva nebo jiné majetkové hodnoty od nabyvatele skutečně (reálně) jejich obvyklou cenu nebo mu za ně byla jinak poskytnuta přiměřená (rovnocenná) náhrada.

²⁴⁵ Pulkrábek, Z. Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů. *Právní rozhledy*. 2009, č. 21, s. 753.

²⁴⁶ Srov. Vřcha, P. *Odporovatelnost právního úkonu podle občanského zákoníku v judikatuře Nejvyššího soudu České republiky*. ASPI – Původní nebo upravené texty pro ASPI, 2012, s. 6. Identifikační číslo (ASPI ID): LIT42673CZ.

názoru Z. Pulkrábka je založena na presumpci „následného zašantročení nebo utracení peněz“, tedy si „vypomáhá“ s tím, co v budoucnu v poměrech dlužníka nastat může, ale také nemusí. Z hlediska rozhodování soudu o odpůřčí žalobě je ovšem podstatný stav v době, kdy odporovatelný právní úkon byl učiněn, nikoliv úvahy o možném stavu, který by in eventum v poměrech dlužníka nastat mohl a v takovém případě by mohl zkrátit uspokojení vymahatelné pohledávky věřitele. Podle P. Vrchy tak posledně zmíněné dává i právnímu laikovi tušit, proč judikatura Nejvyššího soudu setrvává na požadavku verifikovat ekvivalentnost dlužníkem učiněného právního úkonu z hlediska posouzení, zda jde o úkon odporovatelný ve smyslu § 42a odst. 1 OZ (1964), či nikoliv a nezaobírá se tím, co nenastalo a co by hypoteticky nastat mohlo. Závěr P. Vrchy dle mého názoru vyvrací Z. Pulkrábek,²⁴⁷ když poukazuje na to, že o žádné presumování nejde, když uvádí: „Jestliže v okamžiku právního jednání dlužník ekvivalentní protiplnění má a hlavně jestliže toto je přístupné věřitelově exekuci, ke zkrácení nedochází a právnímu jednání odporovat nelze. Jestliže se později situace změní a dojde např. k zašantročení nebo utracení protiplnění, věřitel bude zkrácen a bude moci právnímu jednání odporovat.“

Ohledně možnosti odporovat ekvivalentním právním úkonům se přikláním k závěru Z. Pulkrábka, tedy domnívám se, že těmto úkonům je možné odporovat. Musím přiznat, že konstrukce obhajující závěr o nemožnosti odporovat ekvivalentním úkonům působí slovy Z. Pulkrábka²⁴⁸ sice logicky uhlazeněji, je hezčí, ale úkolem interpretace práva přece není vytvářet konstrukce, které jsou nejhezčí, nýbrž takové, které mohou nejlépe sloužit účelu zákona. Lze shrnout, že vyloučení odporovatelnosti ekvivalentních právních úkonů se opírá o pojem zmenšení majetku a s tím úzce související předpoklad, že okamžikem rozhodným pro posouzení, zda nastalo zkrácení, je účinnost právního jednání. Jinak řečeno, jestliže v okamžiku účinnosti právního úkonu měl dlužník v dispozici ekvivalentní plnění, nezmenšil se jeho majetek, a věřitel tudíž nebyl zkrácen. Souhlasím

²⁴⁷ Pulkrábek, Z. Vyhledky odpůřícího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*. 2013, č. 11, s. 384-387.

²⁴⁸ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 387.

se Z. Pulkrábekem,²⁴⁹ který závěr o nemožnosti odporovat ekvivalentním úkonům vyvrací konstatováním, že: „Není logicky vadné ani neodporuje slovům zákona, řekne-li se, že jednání se stává vůči věřiteli neúčinným až v okamžiku, kdy dojde ke zkrácení tohoto věřitele, a že tento okamžik může nastat i po právním jednání.“

Závěr o nemožnosti odporovat ekvivalentním právním úkonům je zřejmě neudržitelný i s ohledem na další argument Z. Pulkrábka,²⁵⁰ když uvádí: „Pominout nelze ani rozpor kritizovaného názoru s výkladem trestního zákoníku. Ve velkém komentáři k trestnímu zákoníku se uvádí, že zcizení majetku ve smyslu § 222 odst. 1 písm. a) TrZ „spočívá v tom, že pachatel převede svůj majetek nebo jeho část na jinou osobu např. prodejem s následným utracením získaných peněz či darováním. Jde tedy o úkon (nebo několik na sebe navazujících úkonů), jímž dlužník v konečném důsledku za zcizenou majetkovou hodnotu neobdrží do svého majetku odpovídající protihodnotu vhodnou k uspokojení pohledávky věřitele. V judikatuře reprezentuje aplikaci tohoto názoru rozhodnutí KS v Českých Budějovicích ze 14. 3. 2001, sp. zn. 3 To 982/2000 (R 12/2002), které se zabývalo prodejem vlastního automobilu a použitím výtěžku z prodeje k leasingu jiného automobilu, který již ve vlastnictví dlužníka nebyl, takže jej nebylo možno použít k uspokojení věřitele. K tomu lze připomenout, že trestněprávní represe je ultima ratio, tudíž pokud je jednání dlužníka postižitelné trestním právem, musí být tím spíše postiženo právem občanským.“ Z. Pulkrábek²⁵¹ rovněž argumentuje tím, že možnost odporovat ekvivalentním právním jednáním bylo možné za první republiky a dodnes je tento názor zastáván v Rakousku i v Německu, vše doplňuje mnoha odkazy na literaturu i judikaturu. Opačný závěr, při vší úctě k jeho zastáncům, považuje za raritu s tím, že takový závěr výrazně omezuje uplatnění odpůrčího práva.

Domnívám se, že pokud je mezi právním úkonem a zkrácením příčinná souvislost, tak je na místě přijmout závěr, že je možné odporovat i

²⁴⁹ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 387.

²⁵⁰ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 387.

²⁵¹ Pulkrábek, Z.: op. cit., s. 384-385.

ekvivalentním právním úkonům dlužníka, neboť je neudržitelné, aby právo rezignovalo na vychytralé jednání dlužníka, kterým obchází právo věřitele odporovat jeho právnímu jednání tím, že své jmění svým jednáním sice nezmenšuje, ale záměrně ho činí méně přístupným nebo vůbec nepřístupným, když jeho jednání je od počátku vedeno úmyslem věřitele poškodit, a to např. zašantročením protiplnění.

Úspěšně odporovat ale není možné tzv. zvýhodňujícím úkonům. Souhlasím s názorem T. Richtera,²⁵² že těmito úkony nejsou věřitelé zkráceni, ale těmito úkony je „pouze“ dosaženo určité konkrétní distribuce dlužníkova majetku mezi ně. Tomuto závěru odpovídá i skutečnost, že za účinnosti konkursního a odpůrčího řádu právním jednáním označovaným jako tzv. nadržování, kterým se rozumí „veškerá placení a zajištění, kterými se porušuje zásada rovného nakládání s věřiteli“, bylo možno odporovat jen v konkursu, protože odpůrčímu právu mimokonkursnímu podobné důvody odporovatelnosti známy nebyly.²⁵³ Na druhou stranu V. Knapp zaujal názor, že odporovatelné může být zaplacení dosud nesplatného dluhu.²⁵⁴

Z věcného hlediska je rovněž velmi důležitý úmysl dlužníka. Odporovat podle ustanovení § 42a odst. 2 OZ (1964) je totiž možné jen právním úkonům, které dlužník učinil v úmyslu zkrátit své věřitele (a to podle L. Drápala²⁵⁵ jak v úmyslu přímém, tak v úmyslu nepřímém), jestliže „druhé straně“ musel být tento úmysl znám. Z uvedeného lze dovodit, že právním úkonům bez přiměřeného protiplnění, které nebyly vedeny úmyslem zkrátit věřitele podle § 42a OZ (1964) odporovat nelze, a to bez ohledu na výši rozdílu mezi hodnotou plnění a protiplnění.

Otázkou je, zda skutečně postačuje i úmysl nepřímý, když podle V. Knappa: „Úmyslem zkrátit věřitele § 42a obč. zák. nepochybně míní úmysl přímý (*dolus directus*), tj. zhruba řečeno vědomí dlužníkovo, že svým právním úkonem zkracuje věřitelovu pohledávku, a vůle tak učinit. Jinými

²⁵² Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 324.

²⁵³ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnícké nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 178.

²⁵⁴ Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 381.

²⁵⁵ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 241.

slovy to znamená, že se dlužník vědomě chce vyhnout své povinnosti věřitelovu pohledávku splnit.²⁵⁶ V. Knapp²⁵⁷ rovněž uvádí, že se patrně nepožaduje i vědomí dlužníkovy, že věřitelova pohledávka je vymahatelná (stačí objektivní fakt, že vymahatelná je). Domnívám se, že je třeba se přiklonit k názoru L. Drápala, že postačí i úmysl nepřímý. Argumentem pro to, aby se úmyslem na straně dlužníka jako předpokladem odporovatelnosti rozuměl i úmysl nepřímý (vědomí, že věřitel bude zkrácen, a srozumění s tím, že se tak stane), na nějž lze pohlížet jako na silnější podobu lhostejnosti, je postih druhé strany (spolukontrahenta dlužníka) již za pouhou nedbalost při právním úkonu. Jinak řečeno, může-li druhá strana (spolukontrahent dlužníka) „ztratit“ právní úkon už za to, že jednala nedbale, měl by jej tím spíš „ztratit“ dlužník za to, že jednal s nepřímým úmyslem.²⁵⁸ Názor L. Drápala podpořila i soudní praxe,²⁵⁹ když dovodila, že o úmysl zkrátit věřitele se jedná tehdy, jestliže dlužník právním úkonem chtěl zkrátit své věřitele nebo jestliže věděl, že právním úkonem může zkrátit své věřitele, a pro případ, že je skutečně zkrátí, s tím byl srozuměn. Lze tedy uzavřít, že postačí úmysl nepřímý.

Úmysl dlužníka zkrátit jeho věřitele nemusí směřovat vůči konkrétním osobám, které mají za ním pohledávku, a proto není správný názor, že odporovatelný je právní úkon dlužníka jen tehdy, jestliže ho dlužník učinil v úmyslu zkrátit právě věřitele, který podal odpůrčí žalobu. Ustanovení § 42a odst. 2 občanského zákoníku neváže odporovatelnost právního úkonu dlužníka na zkrácení uspokojení konkrétní vymahatelné pohledávky; je proto nerozhodné, zda úmysl dlužníka směřoval ke zkrácení všech jeho věřitelů nebo jen některých z nich, popřípadě zda dlužník činil právní úkon, aniž by jeho úmysl zkrátit své věřitele vůbec směřoval vůči konkrétním osobám, které proti němu mají pohledávku. Vychází se totiž z obecné zkušenosti, že dlužník často nerozlišuje, kterého věřitele chce

²⁵⁶ Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 382.

²⁵⁷ Knapp, V.: *op. cit.*, s. 382.

²⁵⁸ Srov. Pulkrábek, Z. *Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů. Právní rozhledy*. 2009, č. 21, s. 753, poznámka č. 28.

²⁵⁹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 1. 2002, sp. zn. 21 Cdo 549/2001, uveřejněný pod č. 64/2002 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

zkrátit, a zpravidla chce zkrátit věřitele všechny. Žalující věřitel tak nemusí tvrdit a prokazovat, že to byla zrovna jeho pohledávka, kterou chtěl dlužník odporovatelným právním úkonem zkrátit, případně že druhá strana věděla o konkrétních věřitelích dlužníka; postačí, bude-li tvrdit a prokáže-li, že druhá strana musela v době právního úkonu vědět, že dlužník má alespoň jednu nesplacenou pohledávku a že dlužník vůči ní učinil právní úkon v úmyslu zmařit její uspokojení (uspokojení svého věřitele).²⁶⁰ Jinak řečeno právo odporovat právnímu úkonu má i věřitel, na jehož pohledávku dlužník při právním úkonu nemyslel.

Na druhou stranu se, jak správně uvádí judikatura,²⁶¹ odporovatelnost musí vázat ke konkrétní pohledávce. Jen u konkrétní pohledávky má smysl uvažovat o tom, zda byla zkrácena. Neúčinnost odporovaného úkonu se tak může týkat jen pohledávky, o níž bylo soudem shledáno, že byla skutečně v důsledku odporovaného úkonu zkrácena. Jinak řečeno, pokud v rozsudku, jímž bylo odpůří žalobě vyhověno, nebylo např. vůbec uvažováno o pohledávce označené jako A (uvažováno bylo o pohledávce označené jako B), tak se uspokojení pohledávky A nelze domáhat z toho, co odporovatelným právním úkonem ušlo z majetku dlužníka. Logickým důsledkem této úvahy je skutečnost, že pokud právní úkon dlužníka zkrátí více pohledávek věřitele, může se věřitel domáhat odporovatelnosti ohledně každé pohledávky zvlášť. Právě jedinečnost pohledávky činí každý projednávaný případ samostatnou věcí ve smyslu § 83 odst. 1 a § 159a odst. 5 o. s. ř., přičemž věřitel by nemusel být nutně ve všech případech úspěšný. Jinak řečeno na relativní neúčinnost téhož právního úkonu lze žalovat ohledně každé pohledávky zvlášť.

Úmysl dlužníka zkrátit věřitele a vědomost druhé strany právního úkonu o úmyslu dlužníka zkrátit kteréhokoliv věřitele (tedy, že z okolností právního úkonu o něm vědět musela) musí tvrdit a prokázat věřitel. K prokazování úmyslu lze v obecné rovině konstatovat, že úmysl je

²⁶⁰ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 241. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 2. 2007, sp. zn. 30 Cdo 1135/2006. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. 4. 2012, sp. zn. 21 Cdo 2281/2011.

²⁶¹ Srov. usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 22. 5. 2012, sp. zn. 20 Co 211/2012.

psychickým stavem, který nemůže být sám o sobě předmětem dokazování, ale dokazovány mohou být jen takové skutečnosti, jejichž prostřednictvím se vnitřní přesvědčení či vnitřní záměry projevují navenek a z nichž lze usuzovat na existenci úmyslu. Věřitel tedy musí tvrdit a prokázat okolnosti, z nichž lze usuzovat na úmysl dlužníka a rovněž na to, že druhá strana tento úmysl musela znát. Při posuzování právně významné skutečnosti, zda byl druhé straně znám úmysl dlužníka zkrátit věřitele, je podle soudní praxe²⁶² v procesu dokazování zapotřebí zaměřit dokazování na zjištění informací týkajících se vztahu osoby dlužníka a druhé strany odporovatelného právního úkonu. Skutkový závěr o tom, zda mezi uvedenými subjekty existoval v předmětnou dobu vztah, a pokud ano, jakého byl obsahu (např. přátelský, kolegiální či nepřátelský), předznamenává zjištění celé řady dílčích skutkových zjištění vypovídajících o rozsahu, kvalitě a intenzitě či neexistenci sledovaného vztahu mezi danými subjekty. Za tím účelem musí být zaměřeno dokazování, jehož základní způsob provádění stanoví občanský soudní řád.

Je-li druhou stranou odporovatelného právního úkonu osoba dlužníkovi blízká, tak OZ (1964) s ohledem na to, že jde o právní úkon mezi dlužníkem a osobou mu blízkou, jak úmysl dlužníka zkrátit věřitele, tak i vědomost osoby blízké o existenci tohoto úmyslu dlužníka předpokládá (prezumuje), což lze dovodit z ustanovení § 42a odst. 2 OZ (1964).²⁶³ Dlužníkovi blízká osoba se tak ubrání odpůřčí žalobě, jen pokud v souladu s ustanovením § 42a odst. 2 OZ (1964) prokáže, že dlužníkův úmysl zkrátit věřitele odporovaným právním úkonem nemohla i při náležité pečlivosti poznat.²⁶⁴ Z uvedeného je zřejmé, že osoba blízká nemusí tvrdit ani prokazovat, že dlužník neměl v úmyslu zkrátit věřitele, ale „postačí“, pokud prokáže, že dlužníkův úmysl zkrátit věřitele odporovaným právním úkonem nemohla i při náležité pečlivosti poznat.

²⁶² Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 6. 2010, sp. zn. 30 Cdo 3210/2008.

²⁶³ Srov. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 363, kde J. Švestka dovozuje, že důkazní situace je opačná jak ohledně dlužníkova úmyslu zkrátit věřitele, tak vědomosti osoby blízké o tomto úmyslu.

²⁶⁴ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 9. 2005, sp. zn. 30 Cdo 749/2005.

Je tak na osobě blízké, aby dokázala nejen to, že o úmyslu zkrátit věřitele nevěděla, ale i to, že jí ani nelze vyčíst zavinění této její nevědomosti („při náležité pečlivosti nemohla vědět“). Blízká osoba tak musí tvrdit a prokazovat, že úmysl dlužníka krátit věřitele nemohla v době učinění odporovaného právního úkonu i při vyvinutí náležité pečlivosti rozpoznat. Z uvedeného je zřejmé, že zákon břemeno tvrzení a břemeno důkazní obrací, čímž klade na osoby blízké, které činí právní úkon s dlužníkem, vyšší nároky než na osoby cizí, neboť vychází z principu, že osoby blízké mezi sebou nemají tajnosti a že osobám blízkým je stav majetku dlužníka znám. I když zákon věřiteli neukládá povinnost tvrzení a povinnost důkazní, nelze mu v nich bránit. Prokáže-li věřitel, že osoba blízká věděla či musela vědět o úmyslu dlužníka, pak tato skutečnost vylučuje účinnou obranu osoby blízké, že tento úmysl nemohla poznat. Je tak na osobě blízké, aby tvrdila, že nevěděla o úmyslu dlužníka a ani o něm nemohla vědět, přestože vyvinula náležitou pečlivost, přiměřenou vztahu mezi ní a dlužníkem a povaze odporovatelného právního úkonu, aby jej mohla poznat. Náležitá pečlivost předpokládá aktivní jednání osoby blízké, které je třeba vždy individuálně posoudit. Soudní praxe²⁶⁵ dovodila, že pouhý dotaz učiněný blízkou osobou na rodiče stran jejich případných dluhů jako náležitá pečlivost neobstojí. J. Dohnal²⁶⁶ uvádí, že jestliže má být obrana osob blízkých úspěšná, je záhodno, aby předložily u soudu alespoň dobové písemné dotazy na veřejné instituce, soud apod. L. Drápal uvádí: „Typová obrana osob blízkých: „já jsem o podnikání svého manžela/manželky nic nevěděl/a, já jsem se o to nezajímal/a, on/a mi o tom nic neříkal/a, nijak mě neinformoval/a, neměl/a jsem o výsledcích jeho/jejího podnikání nejmenší tušení“ apod. je z pohledu ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. zcela nedostatečná a je vlastně doznáním osoby blízké, že nevyvinula žádnou pečlivost, natož pečlivost náležitou. Taková obrana nemůže mít z hlediska ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. úspěch.“²⁶⁷

²⁶⁵ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 2009, sp. zn. 30 Cdo 2798/2007.

²⁶⁶ Srov. Dohnal, J. Vybrané aktuální otázky odporovatelnosti v občanském zákoníku. *Právní rozhledy*. 2010, č. 24, s. 884.

²⁶⁷ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 242.

Vědomost, resp. nevědomost druhé strany o úmyslu dlužníka zkrátit věřitele musí být dána v době, kdy odporovatelný úkon byl učiněn. Dodatečná ztráta dobré víry nevadí, a to jak u osob blízkých, tak u osob ostatních. K právnímu významu dodatečného nedostatku dobré víry V. Knapp²⁶⁸ uvádí, že nebude-li zjištěno, že animus fraudandi druhé straně musel být znám, resp. bude-li zjištěno, že při veškeré pečlivosti jej nemohla poznat v okamžiku právního úkonu, ale musela, resp. mohla jej znát později, právní úkon odporovatelný nebude.

Na možnosti odporovat právnímu úkonu nemá vliv případný motiv, pohnutka dlužníka pro takový úkon či to, že tímto úkonem plní nějaký jiný svůj (dříve vzniklý) závazek. Rovněž v případě, že dlužník plní uzavřením smlouvy se třetí osobou svůj morální nebo právní závazek, může uzavřením smlouvy sledovat úmysl zkrátit své věřitele. Zákon proto po osobě dlužníkovi blízké i v takové situaci požaduje, aby vynaložila náležitou pečlivost a tímto způsobem se přesvědčila, že smlouva (právní úkon) nezkracuje věřitele dlužníka, neboť nemá povinnost, aby - představuje-li smlouva (právní úkon) skutečně naplnění úmyslu dlužníka zkrátit své věřitele - na splnění závazku ze strany dlužníka trvala a smlouvu s ním uzavřela.²⁶⁹

Zajímavá je otázka vymezení osob blízkých. Ohledně osob blízkých ustanovení § 42a odst. 2 OZ (1964) odkazuje na OZ (1964) upravené dvě kategorie těchto osob v ustanovení § 116 a dále na stupeň příbuzenství upravený v ustanovení § 117. Zákon vymezuje pojem osob blízkých pomocí dvou jejich kategorií. První kategorii osob blízkých tvoří příbuzní v řadě přímé, sourozenci bez zřetele k tomu, mají-li oba rodiče společné, či nikoliv, manžel, pokud manželství trvá, a partner, pokud partnerství trvá. Druhou kategorií osob blízkých²⁷⁰ tvoří jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž vzájemné vztahy jsou na takové úrovni, že by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. V rodinném poměru jsou další příbuzní v pobočné řadě (§ 117 OZ 1964), jako

²⁶⁸ Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 384.

²⁶⁹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 9. 2012, sp. zn. 21 Cdo 3654/2011.

²⁷⁰ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 1. 2013, sp. zn. 21 Cdo 808/2012.

jsou například strýc (teta) a synovec nebo neteř, bratřenci a sestřenice atd. Za vztah obdobný poměru rodinnému lze považovat zejména vztah švagrovský (tj. vztah manžela k příbuzným druhého manžela), vztah manžela k dítěti druhého manžela, jakož i vztah druha a družky. U druhé kategorie osob blízkých je však podmínkou, aby kvalita a intenzita skutečných vzájemných vztahů osob byla taková, že by újma vzniklá jedné z těchto osob byla druhou z nich důvodně pocíťována jako její vlastní újma; tento stav přitom musí být dán u obou osob navzájem (nestačí, pocíťuje-li důvodně újmu jedné z těchto osob druhá z nich jako újmu vlastní, aniž by tomu tak bylo i obráceně). Za splnění této podmínky mají jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném postavení osob sobě navzájem blízkých bez ohledu na to, zda žijí ve společné domácnosti. Jestliže je pro posouzení právního úkonu významné, zda k němu došlo mezi osobami blízkými (a tak je tomu i v případě odporovatelnosti právního úkonu podle ustanovení § 42a OZ 1964), je nutno vzájemný vztah účastníků právního úkonu posuzovat se zřetelem k okamžiku, kdy byl právní úkon učiněn. O právní úkon, k němuž došlo mezi dlužníkem a osobou jemu blízkou nebo který dlužník učinil ve prospěch této osoby ve smyslu ustanovení § 42a odst. 2 OZ (1964), jde proto tehdy, jestliže dlužník a druhá strana byli v postavení osob sobě navzájem blízkých v době, kdy byl právní úkon proveden.

Soudní praxe²⁷¹ dovodila, že pro potřeby odporovatelnosti je právnická osoba ve smyslu § 42a odst. 2 OZ (1964) osobou blízkou dlužníkovi, který je fyzickou osobou, je-li dlužník jejím statutárním orgánem (členem statutárního orgánu), jakož i tehdy, je-li dlužník společníkem, členem nebo zaměstnancem této právnické osoby (popřípadě má-li k ní jiný obdobný vztah) a současně, kdyby důvodně pocíťoval újmu, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní. Ohledně zdůvodnění uvedeného, dle mého správného, závěru se přikláním k názoru B. Havla,²⁷² že jádro pojmu „osobu blízká“ nelze ani s ohledem na současný stav jazykové konvence interpretovat mimo období rodinného vztahu, protože

²⁷¹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 11. 2005, sp. zn. 29 Odo 1061/2004.

²⁷² Srov. Havel, B. In: Lasák, J., Havel, B. *Kompendium korporálního práva*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 146.

tomu nenapovídá ani text zákona, ani účel § 116 OZ (1964). Rovněž L. Drápal²⁷³ konstatuje, že pozitivní právní úprava osoby blízké právníkům osobám neupravuje. Proto není možné dojít extenzivním výkladem k závěru, že právníká osoba je osobou blízkou dlužníkovi, neboť nejde o výklad § 116 OZ (1964), ale o „objevení“ mezery v zákoně.²⁷⁴ Podle B. Havla²⁷⁵ objevení mezery v zákoně, resp. jeho zdůvodnění dává soudu možnost dotváření práva prostřednictvím analogie (a hodnotovou úvahu). Závěr Nejvyššího soudu tedy nic neříká o obsahu pojmu osoby blízké a jeho závěry tak nemohou být ohledně tohoto pojmu paušální, protože takový výklad by byl mimo předpokládaný rámec pojmu osoba blízká. Nejvyšší soud tak pouze doplnil analogický případ ochrany při odporovatelnosti, když vyhodnotil, že absentuje dílčí ochrana věřitelů při odporovatelnosti. Samotná úvaha o tom, zda analogii využít, či nikoliv, je úvahou hodnotovou, a měla by se proto činit vždy znovu a znovu, před každou aplikací analogie s osobou blízkou, tedy vždy znovu zkoumat míru obdoby a případně citelnost újmy. Vzhledem k uvedenému nelze ve věci použití pojmu osoby blízké mluvit o ustálené judikatuře, protože analogie není věcí ustálení, ale aplikací zákonného postupu dle § 853 OZ (1964). B. Havel²⁷⁶ výstižně uvádí, že „...konstatování mezery v taxativním výčtu je popřením či nivelizací původního cíle zákonodárce, a proto pro ně musí být dány razantní důvody“.

7.1.2 Osobní působnost

Odporovatelnost je možné podle L. Drápala²⁷⁷ uplatnit u soudu jen žalobou (nikoliv např. námitkou proti žalobě, jak to připouštěl odpůrcí řád č. 64/1931 Sb. nebo OZ 1950). Ke stejnému závěru se přiklání i V. Knapp,²⁷⁸

²⁷³ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 241.

²⁷⁴ Srov. Melzer, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 211.

²⁷⁵ Srov. Havel, B. In: Lasák, J., Havel, B. *Kompendium korporálního práva*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 147.

²⁷⁶ Havel, B.: op. cit., s. 148.

²⁷⁷ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 239.

²⁷⁸ Srov. Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 386.

když věc demonstruje na dále uvedeném příkladu se závěrem, že nejde o procesní námitku, ale o žalobu navzájem (§ 97 o. s. ř.). Jde o tento příklad: „Dlužník in fraudem creditoris prodá věc osobě C, nechá ji však u sebe. Věřitel povede proti dlužníkovi exekuci, při níž bude dotyčná věc zabavena, a C podá na věřitele vylučovací žalobu podle § 267 odst. 1 o.s.ř. Věřitel se jistě ubrání „námitkou“ (rozuměj vzájemnou žalobou) neúčinnosti podle § 42a.“

K problematice vztahu odpůrcí žaloby a žaloby na vyloučení věci z výkonu rozhodnutí (exekuce) podle § 267 o. s. ř. (excindační žaloby) se podrobněji vyjádřil L. Drápal,²⁷⁹ když uvádí: „Jestliže má oprávněný za to, že osoba, která proti němu podala excindační žalobu, nabyla majetek od dlužníka odporovatelným právním úkonem, může se excindační žalobě bránit tím, že podá proti žalobci z excindační žaloby vzájemnou žalobu na určení právní neúčinnosti tohoto úkonu. Bude-li určena neúčinnost právního úkonu proti oprávněnému, nemůže být excindační žaloba důvodná.“ Dovozuje, že proto není správné v takovéto situaci projednávat excindační žalobu odděleně od žaloby odpůrcí. Jsou-li tyto žaloby odděleně projednávány (např. protože věřitel neuplatnil odpor žalobou vzájemnou, ale samostatnou a ani soud tyto dvě žaloby nespojil ke společnému řízení), pak musí být s rozhodnutím o excindační žalobě vyčkáno na výsledek řízení o neúčinnosti právního úkonu. Přitom platí, že vyhoví-li soud odpůrcí žalobě, nemůže mít úspěch žaloba excindační.

Aktivně legitimován k podání odpůrcí žaloby je věřitel, tzn. osoba, která má za dlužníkem pohledávku, a to splatnou, nesplatnou či pohledávku budoucí. L. Drápal²⁸⁰ uvádí, že tato pohledávka (alespoň ve formě pohledávky budoucí) musí existovat již v době, kdy k odporovanému právnímu úkonu došlo. Ten, kdo v době učinění úkonu vůči dlužníkovi pohledávku neměl, se nemůže odporovatelnosti úspěšně dovolávat, a to ani v případě, že dlužník v době učinění úkonu měl jiné věřitele. Ustanovení § 42a odst. 1 OZ (1964) vyžaduje, aby pohledávka věřitele byla vymahatelná,

²⁷⁹ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 239.

²⁸⁰ Drápal, L.: op. cit., s. 239-240.

a to nejpozději v době vyhlášení rozhodnutí soudu o odpůřčí žalobě, když zákon neváže požadavek vymahatelnosti pohledávky na žádný konkrétní časový úsek, tedy ani na dobu, kdy došlo k odporovatelnému právnímu úkonu, ani na dobu podání žaloby. Proto k aktivní věcné legitimaci žalujícího věřitele zcela postačuje, aby jeho pohledávka za dlužníkem byla vymahatelná alespoň v době rozhodnutí soudu o jím podané odpůřčí žalobě (§ 154 odst. 1 o. s. ř.). V souvislosti s aktivní legitimací věřitele soudní praxe²⁸¹ dospěla k závěru, že hmotněprávní úprava institutu odporovatelnosti podle ustanovení § 42a OZ (1964) umožňuje druhé straně založit svoji obranu proti odpůřčí žalobě na tvrzeních a důkazech, že vymahatelná pohledávka věřitele vůči dlužníkovi zanikla. Pokud by byla taková obrana žalovaného proti uplatněnému odporu úspěšná, soud by musel odpůřčí žalobu pro nedostatek aktivní věcné legitimace zamítnout.

Vymahatelností pohledávky se podle panující právní vědy²⁸² i soudní praxe²⁸³ překvapivě rozumí, že je kryta exekucním titulem, tj. vykonatelným rozhodnutím anebo jiným titulem pro nařízení výkonu rozhodnutí/exekuce (§ 274 písm. e) o. s. ř.). V. Knapp své stanovisko, že: „vymahatelností pohledávky se rozumí nejen její splatnost, ale to, že jí svědčí exekucní titul“, zdůvodnil jen odkazem na poznámku pod čarou, kde odkázal na práce Roberta Mayra a Jana Krčmáře.²⁸⁴ Obě díla, na která V. Knapp odkazuje, ovšem (jak správně poznamenal K. Eliáš)²⁸⁵ reagovala na tehdy platnou právní úpravu,²⁸⁶ která ovšem používala výrazu „vykonatelná“, a nikoliv „vymahatelná“, a proto je uvedený závěr nepřesvědčivý. Stejný závěr

²⁸¹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2012, sp. zn. 30 Cdo 1309/2012.

²⁸² Srov. Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 380. Švestka, J., Spáčil, J., Škárková, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I*. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 361.

²⁸³ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. 10. 2006, sp. zn. 30 Cdo 794/2006. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. 10. 2007, sp. zn. 30 Cdo 2684/2007.

²⁸⁴ Srov. Krčmář, J. *Právo občanské, III*, Praha 1936, s. 70 a Mayr R. *Lehrbuch des bürgerlichen Rechts*, sv. 3, Liberec 1922, s. 356 (dostupné i v českém překladu Mayr, R. *Soustava občanského práva. Kniha třetí. Právo obligační*, Palásek & Kraus, Brno 1928, s. 400).

²⁸⁵ Srov. Eliáš, K. *Zákon a profesori (Malé praktikum ze sociologie práva)*. *Právní rozhledy*. 1998, č. 6, s. 291.

²⁸⁶ Srov. § 8 odst. 1 odpůřčího řádu vydaného císařským nařízením ze dne 10. 12. 1914 (č. 337/1914 ř. z.) a § 9 odst. 1 zák. č. 64/1931 Sb., kterým se vydávají řády konkursní, vyrovnací a odpůřčí.

zastává i B. Dvořák,²⁸⁷ když uvádí, že „...předpokladem odporovatelnosti právního úkonu (§ 42a ObčZ) proti osobě, v jejíž prospěch byl právní úkon učiněn nebo které vznikl z odporovatelného úkonu dlužníka prospěch (§ 42a odst. 3 ObčZ), je existence pravomocného a vykonatelného rozhodnutí proti dlužníkovi...“ Především ovšem správně poukazuje na to, že: „...existence pravomocného rozhodnutí je znakem skutkové podstaty hmotněprávní normy, a tedy podmínkou (respektive jednou z podmínek) nastoupení určitého právního následku“.

Závěr, že pojem „vymahatelná“ pohledávka použitý v ustanovení § 42a odst. 1 OZ (1964) znamená totéž co „vykonatelná“ pohledávka, v odborné literatuře zpochybňují K. Eliáš²⁸⁸ a T. Richter.²⁸⁹ K. Eliáš argumentuje zjevnou růzností slovních označení vlastností uvedených pohledávek, různým smyslem přídavných jmen „vymahatelný“ a „vykonatelný“ a celkovým kontextem zákonné úpravy, když poukazuje na to, že si zákonodárce velmi dobře uvědomuje význam slov „vykonatelnost“ nebo „vykonatelný“, když např. v § 23 odst. 3 zákona o konkursu a vyrovnání použil pojem vykonatelná pohledávka, a mohl tedy toto adjektivum bez potíží použít i v § 42a OZ (1964). Poukazuje na to, že vymahatelná je pohledávka, kterou lze úspěšně vymáhat před soudem v nalézacím řízení. Vymahatelná je tedy pohledávka, která již dospěla, která co do své povahy není pohledávkou naturální a která ovšem ani nezanikla, ať již splněním, kompenzací, prekluzí, či z jiného právního důvodu. Vymahatelnou pohledávku můžeme tedy charakterizovat jako pohledávku žalovatelnou, pohledávku, které se lze domáhat u soudu, anebo – jak stanoví § 358 obch. zák. – kterou lze uplatnit u soudu. Rozdílně od toho je vykonatelnou taková pohledávka, kterou lze exekvovat, jejímuž majiteli tedy svědčí vykonatelné rozhodnutí soudu nebo jiný exekuční titul. K. Eliáš uvádí, že se zjednodušeně dá říci, že vymahatelnost pohledávky je pro soud

²⁸⁷ Dvořák, B. *Právní moc civilních soudních rozhodnutí. Procesní studie*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 79-80.

²⁸⁸ Srov. Eliáš, K. *Zákon a profesori* (Malé praktikum ze sociologie práva). *Právní rozhledy*. 1998, č. 6, s. 287-293.

²⁸⁹ Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 325-326.

zajímavá ve stadiu nalézacího řízení, zatímco vykonatelnost až ve stadiu soudního řízení o výkonu rozhodnutí. Rovněž T. Richter neshledává pro závěr, že vymahatelná pohledávka znamená totéž, co vykonatelná pohledávka, ani jazykové, tím méně jiné opodstatnění. Výraz vymahatelná pohledávka podle jeho soudu znamená v právní češtině totéž, co „existující, splatná a nepromlčená pohledávka“ – tedy taková, jejíž splnění lze vymáhat u soudu pořadem práva. Pro popis pohledávky, ohledně níž lze vést řízení o výkon rozhodnutí, právní čeština standardně používá adjektivum „vykonatelný“.

Soudní praxe²⁹⁰ dospěla k závěru, že v případě, že v době rozhodování soudu o odpůřčí žalobě není pohledávka věřitele za dlužníkem ještě vymahatelná a že se věřitel domáhá přiznání této pohledávky v jiném řízení (například u soudu), je zpravidla dán důvod k přerušení řízení o odpůřčí žalobě podle ustanovení § 109 odst. 2 písm. c) o. s. ř. V řízení, v němž se projednává přiznání pohledávky žalobce za jeho dlužníkem a v němž má být o něm rozhodnuto, je totiž nepochybně řešena otázka, která může mít význam pro rozhodnutí soudu o odpůřčí žalobě.

Podle ustanovení § 42a odst. 1 věty druhé OZ (1964) náleží právo odporovat právnímu úkonu věřiteli i tehdy, je-li nárok proti dlužníkovi z jeho odporovatelného úkonu již vymahatelný anebo byl-li již uspokojen. Podle L. Drápala²⁹¹ je třeba uvedenou větu interpretovat tak, že: „...věřitel může právnímu úkonu dlužníka odporovat i v případě, že se tento právní úkon stal předmětem soudního řízení mezi dlužníkem a osobou, která s ním tento úkon uzavřela („druhou stranou“ odporovatelného úkonu - nabyvatelem), nabyvateli z něho bylo přisouzeno plnění a toto plnění bylo

²⁹⁰ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 11. 2006, sp. zn. 30 Cdo 1214/2006. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 6. 2001, sp. zn. 21 Cdo 2285/2000, uveřejněný pod č. 12/2003 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek s právní větou: „Vymahatelnou pohledávkou se ve smyslu ustanovení § 42a odst. 1 obč. zák. rozumí taková pohledávka, která byla věřiteli přiznána vykonatelným rozhodnutím nebo jiným titulem, podle kterého lze nařídít výkon rozhodnutí (exekuci). Není-li v době rozhodování soudu o odpůřčí žalobě pohledávka žalobce za dlužníkem ještě vymahatelná a domáhá-li se žalobce této pohledávky v jiném řízení, které dosud nebylo pravomocně skončeno (například u soudu), je zpravidla dán důvod k přerušení řízení o odpůřčí žalobě podle ustanovení § 109 odst. 2 písm. c) o. s. ř.“

²⁹¹ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 240.

na dlužníkovi vymoženo exekučně. Okolnost, že odporovatelný právní úkon byl předmětem jiného řízení, že v tomto řízení bylo navrhovateli přisouzeno nějaké plnění z tohoto odporovatelného právního úkonu apod., totiž nemá na řízení o odpůrcí žalobě žádný vliv – s výjimkou případu, kdy by v takovém řízení byla konstatována neplatnost předmětného právního úkonu.“ Ke stejnému závěru dospěla i judikatura.²⁹²

Pokud jde o aktivní legitimaci k odpůrcí žalobě věcněprávně zajištěného věřitele, tak souhlasím s názorem T. Richtera,²⁹³ který uvádí: „...zajištěný věřitel by měl být oprávněn odporovat dlužníkovým úkonům jen tehdy, je-li podzajištěný, tzn. nestačí-li realizovatelná hodnota předmětu zajištění k uspokojení jeho pohledávky. V rozsahu rozdílu mezi výší zajištěné pohledávky a realizovatelnou hodnotou předmětu zajištění je tento věřitel de facto věřitelem nezajištěným a odporovatelným jednáním může být poškozen jako kterýkoli jiný nezajištěný věřitel.“ Uvedený závěr T. Richter správně dovozuje logicky již z toho, že zajištěný věřitel má výhradní a přednostní právo na uspokojení z předmětu zajištění, které působí nejen vůči původnímu zástavci, ale i každému dalšímu nabyvateli. Soudní praxe²⁹⁴ ovšem dospěla k opačnému závěru, když argumentuje tím, že možnost věřitele uspokojit svou pohledávku např. ze zástavního práva nemění nic na skutečnosti, že zcizením vlastnictví k nemovitosti je zmařeno, a tedy zkráceno uspokojení věřitelových práv výkonem rozhodnutí či exekucí z tohoto dlužníkovy majetku.

Ustanovení § 42a odst. 3, 4 OZ (1964) vymezuje pasivní legitimaci u odpůrcí žaloby. Podle § 42a odst. 3 OZ (1964) právo odporovat právním úkonům lze uplatnit vůči osobě, v jejíž prospěch byl právní úkon učiněn, nebo které vznikl z odporovatelného úkonu dlužníka prospěch. Podle soudní praxe²⁹⁵ pojem „prospěch“ užitý v ustanovení § 42a odst. 3 OZ (1964) nelze vykládat tak, že vylučuje z možnosti odporovat právní úkony úplatné

²⁹² Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2012, sp. zn. 30 Cdo 1309/2012.

²⁹³ Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 327-328.

²⁹⁴ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 10. 2006, sp. zn. 30 Cdo 64/2006.

²⁹⁵ Srovnej usnesení VS Praha, sp. zn. 11 Cmo 47/96 ze dne 13. 8. 1996, publikované v Právních rozhledech 1/1997 s. 39.

(například kupní smlouvu). Pasivně legitimována je tak zásadně osoba, která majetek odporovatelným úkonem získala, nikoliv dlužník věřitele, který může vystupovat ve sporu případně jako vedlejší účastník na straně žalovaného. Jestliže tato osoba získaný majetek dále převede nebo zemře, nelze se vůči dalšímu nabyvateli (singulárnímu či univerzálnímu sukcesorovi) práva odpůrčí žalobou domáhat (což neznámá, že řízení o odpůrčí žalobě nelze dokončit).²⁹⁶ U odpůrčí žaloby tak nemohou být pasivně legitimovány další osoby, na které byl majetek převeden od třetí osoby, která majetek odporovatelně získala od dlužníka věřitele. Jinak řečeno veškeré právní úkony týkající se dalšího převodu majetku nemohou být ve vztahu k původnímu věřiteli posuzovány jako odporovatelné, což ovšem neznámá, že se věřitel proti spolukontrahentovi dlužníka, případně i dalším osobám, které měly z odporovatelného úkonu prospěch, nemůže domáhat náhrady. V řízení o zaplacení uvedené náhrady opět není pasivně legitimován dlužník věřitele.

K možností řešení situace, kdy dlužník věřitele převede svůj majetek na jinou osobu odporovatelným právním úkonem dle § 42a OZ (1964) a následně tato třetí osoba ještě před podáním odpůrčí žaloby (první situace), nebo až po jejím podání (druhá situace) tento majetek převede na další osobu, se v odborné literatuře zabýval I. Pařízek,²⁹⁷ s jehož dále uvedenými závěry v zásadě souhlasím.

Základem pro řešení uvedené situace je znění ustanovení § 42a odst. 4 OZ (1964), podle něhož právní úkon, kterému věřitel s úspěchem odporoval, je vůči němu neúčinný potud, že věřitel může požadovat uspokojení své pohledávky z toho, co odporovatelným právním úkonem ušlo z dlužníkovy majetku; není-li to dobře možné, má právo na náhradu proti tomu, kdo měl z tohoto úkonu prospěch.

²⁹⁶ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 244. Švestka, J., Spáčil, J., Škárková, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I*. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 362.

²⁹⁷ Srov. Pařízek, I. Další převod majetku získaného odporovatelným právním úkonem. *Právní rozhledy*. 2008, č. 20, s. 744-747.

Z věty za středníkem I. Pařízek²⁹⁸ dovozuje, že „...pokud věřitel nemůže požadovat uspokojení své pohledávky z toho, co odporovatelným právním úkonem ušlo z dlužníkovra majetku, má právo na náhradu vůči tomu, kdo měl z tohoto úkonu prospěch. Takové právo má ovšem věřitel jen tehdy, pokud s úspěchem odporoval právnímu úkonu, kterým dlužník majetek převedl. Z toho je nutno dovodit, že věřitel musí nejprve svojí žalobou dosáhnout vyslovení odporovatelnosti právního úkonu dlužníka. Odporovatelnost právního úkonu může soud vyslovit jen výrokem svého rozsudku a jen v řízení vůči spolukontrahentovi dlužníka, který odporovatelným úkonem majetek od dlužníka získal, byť jej ještě před podáním odpůrcí žaloby k soudu nevlastnil z důvodu jeho dalšího převodu. ...Teprve pak se může věřitel obrátit svojí další žalobou na další osobu, která měla z odporovatelného úkonu prospěch. Touto osobou již nemusí být nutně jen osoba, která s dlužníkem učinila odporovatelný úkon (§ 42a odst. 3 obč. zák.), nýbrž i další osoby, které z tohoto úkonu měly prospěch (§ 42a odst. 4 obč. zák.). Mohou to být tedy i další osoby, na které třetí osoba odporovatelně získaný majetek dále převedla, pokud z tohoto převodu měly prospěch. Není proto vyloučeno, aby těchto osob bylo i několik (několik převodců, resp. nabyvatelů majetku v řadě), jestliže všechny z odporovatelného právního úkonu získaly nějaký prospěch (být v různé výši).“ Půjde o žalobu o poskytnutí náhrady dle § 42a odst. 4 věty za středníkem OZ (1964), tj. o žalobu o zaplacení peněžité částky, když jiný způsob náhrady nebude již připadat v potaz. Náhradou je třeba rozumět zvláštní nárok založený věřiteli citovaným ustanovením pro zvláštní případ v něm uvedený, tj. pro nemožnost věřitele dosáhnout uspokojení přímo z odporovatelně převedeného majetku. Nebude se proto jednat např. o nárok na náhradu škody apod. Promlčecí lhůta k podání žaloby o náhradu by se nejspíš odvíjela od právní moci rozsudku, kterým byla vyslovena odporovatelnost právního úkonu, a činila by tři roky podle obecného ustanovení § 101 obč. zák.

²⁹⁸ Pařízek, I.: op. cit., s. 745.

Uvedené shrnuje I. Pařízek²⁹⁹ tak, že je nezbytné, aby věřitel podal nejméně dvě žaloby. První odpůří žalobu, kterou se bude domáhat vyslovení odporovatelnosti právního úkonu vůči druhé osobě, která prvně získala majetek od dlužníka. Podle výsledku tohoto sporu pak věřitel může podat druhou žalobu, kterou se bude domáhat zaplacení náhrady, a to podle okolností případu nejen vůči třetí osobě, ale i dalším osobám, na které byl odporovatelně získaný majetek převeden druhou osobou. Přestože podání druhé žaloby je v zásadě závislé na úspěchu žaloby první, bylo by možno obě žaloby podat i současně a řízení o druhé žalobě přerušit podle § 109 odst. 2 písm. c) o. s. ř. do doby skončení řízení o první žalobě. Takový postup by měl praktický význam i v tom, že v rámci odpůří žaloby podané vůči osobě, která již není vlastníkem odporovatelně získaného majetku, by věřitel nemohl požadovat předběžným opatřením uložení zákazu s tímto majetkem nakládat, neboť současný vlastník tohoto majetku by nebyl účastníkem řízení o odpůří žalobě. Pokud by však současný vlastník majetku byl účastníkem řízení o zaplacení náhrady a byly by pro vydání předběžného opatření splněny zákonné podmínky, bylo by možno předběžným opatřením zakázat další převody majetku, který byl odporovatelně získán, a to až do doby skončení soudního řízení. Není ale ani vyloučeno podání obou žalob, resp. uplatnění obou žalobních nároků v rámci žaloby jediné, byť se některých žalovaných týkal jen některý žalobní nárok.

Jednoznačnost svého závěru ohledně nutnosti vyslovení neúčinnosti právního úkonu výrokem soudu I. Pařízek³⁰⁰ relativizuje, když zároveň uvádí, že si lze i dobře představit (zejména pro potřeby praktického života a jednoduchost soudního řízení), že by se otázka odporovatelnosti mohla řešit i jen jako otázka předběžná v rámci jediné žaloby o zaplacení náhrady podle § 42a odst. 4 věty za středníkem OZ (1964), podané jen vůči dalšímu nabyvateli, ale zároveň dodává, že tomu celkové znění čtvrtého odstavce spíše nenasvědčuje. Rovněž si správně klade otázku, zda § 42a odst. 4 OZ (1964) umožňuje a má za cíl „donekonečna“ dovozovat potenciální pasivní

²⁹⁹ Pařízek, I.: op. cit., s. 744-747.

³⁰⁰ Pařízek, I.: op. cit., s. 744-747.

legitimaci každé osoby, která měla jakýkoliv, byť třeba jen zcela nepatrný prospěch z dalších převodů odporovatelně získaného majetku.

Ohledně způsobu stanovení výše náhrady I. Pařízek³⁰¹ v zásadě uvádí, že je to problém, když § 42a odst. 4 věty za středníkem OZ (1964) výši náhrady nikterak neurčuje, ani nestanoví způsob jejího výpočtu. Zejména neříká, že by se výše náhrady měla automaticky rovnat výši prospěchu, který z odporovatelně převedeného majetku získala další osoba. Dospívá k závěru, že se výše náhrady bude v praxi odvíjet od okolností a povahy následujícího převodu odporovatelně získaného majetku, a to ve vztahu k povaze vlastního odporovatelného právního úkonu. Konstatuje, že se k takovému řešení přiklání i komentář k OZ (1964),³⁰² podle kterého se náhradou rozumí peněžitá náhrada, která nepodléhá režimu náhrady škody a je omezena výší získaného prospěchu.

Dále uvádí, že v praxi si lze představit situaci, kdy třetí osoba koupí např. nemovitost odporovatelným právním úkonem od dlužníka věřitele za výrazně nižší než tržní cenu a tuto nemovitost ještě před podáním odpůřčí žaloby daruje další osobě. Pak by výše náhrady škody činila tržní hodnotu nemovitosti získané obdarovaným. Věřitel by se tedy mohl domáhat zaplacení náhrady vůči další osobě (obdarovanému), nikoliv však vůči třetí osobě (dárce), která z odporovatelného právního úkonu žádný prospěch nezískala, neboť nemovitost jednak koupila a jednak následně darovala bez protiplnění. Vůči dárce by se věřitel musel jen domoci vyslovení odporovatelnosti kupní smlouvy uzavřené s dlužníkem věřitele. Pokud by nedošlo k následnému darování nemovitosti, nýbrž k opětovnému prodeji, tak by se věřitel mohl domáhat náhrady nejen vůči třetí osobě (prodávajícímu), ale i další osobě (kupujícímu). Vůči třetí osobě (prodávajícímu) by věřitel mohl požadovat zaplacení částky představující kladný rozdíl mezi nižší kupní cenou zaplacenou dlužníkovi za koupi nemovitosti (ve vyšší tržní hodnotě, než je kupní cena) a vyšší kupní cenu obdrženou od kupujícího za prodej nemovitosti. Vůči další osobě

³⁰¹ Pařízek, I.: op. cit., s. 744-747.

³⁰² Srov. Švestka, J. In Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník* I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 365.

(kupujícímu) by věřitel mohl požadovat zaplacení částky představující kladný rozdíl mezi vyšší tržní cenou nemovitosti k datu její koupě a zaplacenou nižší kupní cenou. Kdyby zde ale následující kupující zaplatil za koupi nemovitosti kupní cenu v tržní výši, nebylo by možno u něj dovozovat prospěch z majetku získaného původně odporovatelným právním úkonem. Prospěch by pak získala jen třetí osoba (prodávající), která majetek odporovatelně získala a poté jej dále prodala. Podle těchto úvah by výše náhrady byla závislá jen na výši získaného prospěchu a nebyla by stejná jako výše tržní hodnoty odporovatelně získaného majetku, který byl dále převeden.

V této souvislosti I. Pařízek³⁰³ dodává, že § 42a OZ (1964) výslovně neupravuje nároky mezi dlužníkem věřitele a dalšími osobami, na které byl majetek dlužníka odporovatelně převeden. Dochází k závěru, že pokud věřitel dosáhne jakéhokoli uspokojení z odporovatelně převedeného majetku či jiné náhrady, tak třetí osobě, které tento majetek patřil (a byl v exekuci prodán), či osobě, která plnila náhradu, vznikne vůči dlužníkovi právo na vydání bezdůvodného obohacení, neboť za dlužníka ze svého majetku plnila věřiteli to, co mu po právu měl plnit dlužník sám.

Nyní k situaci, kdy dlužník věřitele převede svůj majetek na třetí osobu odporovatelným právním úkonem a následně tato třetí osoba, ale až po podání odpůřčí žaloby tento majetek převede na další osobu. V literatuře L. Drápal³⁰⁴ formuloval závěr, který převzala i judikatura,³⁰⁵ podle nějž, převede-li žalovaný majetek získaný odporovatelným úkonem na další osobu až poté, co již proti němu byla podána odpůřčí žaloba, tedy zjevně v úmyslu zmařit dosažení účelu odpůřčí žaloby, jde o právní úkon neplatný. I. Pařízek³⁰⁶ z uvedeného názoru dovozuje, že pro neplatnost dalšího převodu odporovatelně získaného majetku v průběhu řízení o odpůřčí žalobě bez dalšího postačuje samotné zahájení řízení o odpůřčí žalobě. Není dále

³⁰³ Srov. Pařízek, I.: Další převod majetku získaného odporovatelným právním úkonem. *Právní rozhledy* 20/2008, s. 744-747.

³⁰⁴ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 244.

³⁰⁵ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 2008, sp. zn. 29 Odo 732/2006.

³⁰⁶ Srov. Pařízek, I. Další převod majetku získaného odporovatelným právním úkonem. *Právní rozhledy*. 2008, č. 20, s. 744-747.

vyžadováno tvrzení či prokázání úmyslu žalovaného tímto opětovným převodem žalobce (věřitele) poškodit. Tento závěr o neplatnosti se podle I. Pařízka³⁰⁷ uplatní i v případě, kdy bude nakonec rozhodnuto, že se o odporovatelný právní úkon nejednalo, tj. dojde k zamítnutí odpůrcí žaloby. Závěr I. Pařízka o neplatnosti považuji za nepřiměřený, když mám za to, že je příliš formalistický, když nebere v úvahu, že právní úkon nikdy relativně neúčinný nebyl.

7.1.3 Časová působnost

Právnímu úkonu je možné odporovat pouze v zákonem stanovené tříleté lhůtě, která je shodná pro osoby dlužníkovi blízké i pro osoby ostatní. Podle L. Drápal³⁰⁸ tato lhůta počíná běžet od okamžiku, kdy byl odporovaný právní úkon učiněn, což je okamžik, kdy právní úkon nabyl právní účinnosti, kdy nastaly jeho právní účinky. Uvedený závěr L. Drápal zdůvodňuje tím, že pokud právní účinky tohoto právního úkonu nenastaly, může se věřitel z majetku, jenž je jeho předmětem, stále uspokojit v exekuci. Věřitel tak může úspěšně odporovat až takovému právnímu úkonu, jímž se tento majetek dostal z dispozice dlužníka a unikl tak z exekuce.

Uplatnění odpůrcí žaloby v tříleté lhůtě od učinění odporovaného právního úkonu je nutnou hmotněprávní podmínkou úspěšnosti této žaloby. Ke splnění této podmínky soud přihlíží i bez námítky dlužníka. To znamená, že neuplatní-li věřitel své odpůrcí právo do tří let od doby, kdy je odporovaný právní úkon učiněn, jeho odpůrcí právo zanikne. Charakter této tříleté lhůty jako prekluzivní je třeba podle literatury³⁰⁹ dovodit výkladem, a to vzdor tomu, že ustanovení § 42a odst. 2 formulaci obvyklou pro institut prekluze („jinak právo zanikne“) nepoužívá. Výklad se opírá jednak o celkovou povahu věci, která by se jinak stala nepřehlednou, jednak – a to zejména - o úsilí vyřešit z hlediska zabezpečení právní jistoty definitivně ve

³⁰⁷ Pařízek, I.: op. cit., s. 744-747.

³⁰⁸ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 243.

³⁰⁹ Srov. Švestka, J. In: Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 362.

stanoveném časovém horizontu tří let základní otázku, zda dojde k úspěšnému uplatnění odporu, či nikoliv. Rovněž podle V. Knappa³¹⁰ z povahy tříleté rozhodné doby vyplývá, že je propadná a soud k ní přihlíží i bez námitky. V. Knapp dále uvádí, že na její začátek nemá vliv, zda jejím prvním dnem byla sobota, neděle nebo svátek, nestaví se, ani se nepřerušuje a ani ji nelze prodloužit.

Podle soudní praxe³¹¹ tříleté lhůty pro uplatnění práva odporovat právním úkonům dlužníka, podle nichž práva vznikají vkladem do katastru nemovitostí, počínají běžet dnem následujícím po dni, ke kterému vznikly účinky vkladu práva do katastru nemovitostí. Je tomu tak z toho důvodu, že teprve vkladem vlastnického práva do katastru nemovitostí se dovršuje proces nabytí vlastnictví k předmětné nemovitosti, když do té doby mezi stranami smlouvy existuje závazkově právní vztah.

Ohledně tříleté lhůty, v níž lze dlužníkovým jednáním odporovat, literatura³¹² uvádí, dle mého názoru správně, že se její délka v praxi jeví jako dostatečná, přestože prvorepublikový odpůrčí řád v ustanovení § 2, č. 1. pro úmyslná jednání, u nichž byl protistraně dlužníkův úmysl znám, stanovoval lhůtu desetiletou.

7.2 Neúčinnost na základě odporovatelnosti v OZ (2012)

7.2.1 Věcná působnost

Podle důvodové zprávy k OZ (2012):³¹³ „Osnova nesleduje rozmnožení stávajících skutkových podstat neúčinnosti. Respektuje se skutečnost, že relativní bezúčinnost právních jednání je právní institucí doplňkovou, vzhledem k základnímu významu úpravy platnosti a neplatnosti právních jednání. Návrh tedy usiluje spíše o prohloubení a propracování stávající úpravy. V té souvislosti se inspiroje zejména

³¹⁰ Srov. Knapp, V. *Odporovatelnost. Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 384.

³¹¹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 7. 2000, sp. zn. 31 Cdo 619/2000, uveřejněný pod č. 41/2001 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2010, sp. zn. 30 Cdo 531/2009.

³¹² Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 329.

³¹³ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 264.

odpůrčím řádem (čl. III. zák. č. 64/1931 Sb.), z něhož, ovšem s podstatnými redukcemi a deformacemi, vyšla jak úprava v občanském zákoníku z r. 1950, tak i úprava v občanském zákoníku dosavadním. Úprava relativní neúčinnosti právních jednání v občanském zákoníku bude využitelná jen mimo případy úpadkového řízení. Insolvenční právo má, a i nadále má mít, vlastní úpravu odporovatelnosti.“ S ohledem na to, že se zákonodárce, jak sám uvádí, inspiroval prvorepublikovým odpůrčím řádem, tak jsem při analýze úpravy v OZ (2012) vzal v úvahu komentáře J. Vosky a V. Karmána.³¹⁴

V ustanoveních § 590 a 591 OZ (2012) vymezuje tři kategorie právních jednání, jimž lze odporovat, přičemž je třeba mít na paměti, že podle ustanovení § 589 OZ (2012) odporovatelné právní jednání dlužníka musí zkracovat uspokojení jeho vykonatelné pohledávky, a to pro všechny tři kategorie právních jednání.

První kategorie jednání upravená v § 590 odst. 1 písm. a), b), c) OZ (2012) zahrnuje tři skutkové podstaty, u kterých zákon vždy vyžaduje dlužníkuv úmysl zkrátit věřitele. Věřitel se tak může dovolat neúčinnosti právního jednání, které dlužník učinil v úmyslu zkrátit své věřitele, byl-li takový úmysl druhé straně znám (§ 590 odst. 1 písm. a) OZ 2012). K dlužníkovu úmyslu zkrátit věřitele stačí, měl-li nebo musel-li mít, nikoliv však jen mohl-li mít vědomí, že zkracuje věřitele, a proto postačí eventuální úmysl dlužníka zkrátit věřitele.³¹⁵ Podle prvorepublikové judikatury³¹⁶ pouhé vědomí dlužníkovu o předluženosti nestačí k průkazu dlužníkovu úmyslu zkrátit věřitele. Úmysl poškodit odporujícího věřitele, či věřitele jiného anebo věřitele vůbec, třeba i budoucí, musí být druhé straně znám a odporující věřitel to musí prokázat.³¹⁷ Tato skutková podstata neobsahuje

³¹⁴ Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931. Karmán, J. *Řády konkursní, vyrovnací a odpůrčí*. Praha: Právnické vydavatelství adv. JUDra. V. Tomsy, 1931.

³¹⁵ Rozh. z 24. října 1923 Rv I 917/23, Sb. nejv. S. 3079, č. adv. 197. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 594.

³¹⁶ Rozh. z 24. února 1926, Rv I 6/26, Sb. nejv. s. 5793. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 596.

³¹⁷ Voska, J.: op. cit., s. 595.

podmínku zkrácení věřitele (skutečného poškození věřitelů), ale s ohledem na to, že úvodní ustanovení neúčinnosti (§ 589 NOZ) zakotvuje podmínku zkrácení věřitele, tak důkazní břemeno ohledně zkrácení věřitelů zůstává na žalobci.³¹⁸

Věřitel se může rovněž dovolat neúčinnosti právního jednání, kterým dlužník zkrátil své věřitele, musel-li být druhé straně znám dlužníkův úmysl věřitele zkrátit (§ 590 odst. 1 písm. b) OZ 2012). Tato skutková podstata vyžaduje rovněž úmysl dlužníka zkrátit věřitele. Odporovatel nemusí prokázat, že dlužníkův spolukontrahent o úmyslu dlužníka skutečně věděl, stačí, aby dokázal skutečnosti, ze kterých se dá soudit, že spolukontrahent dlužníkův o úmyslu poškodit věřitele musel vědět. Spolukontrahent dlužníka tak odpovídá za zaviněnou neznalost dlužníkovu úmyslu.

Konečně se věřitel může dovolat neúčinnosti právního jednání, kterým byl věřitel zkrácen a k němuž došlo mezi dlužníkem a osobou jemu blízkou nebo které dlužník učinil ve prospěch takové osoby, ledaže druhé straně v době, kdy se právní jednání stalo, dlužníkův úmysl zkrátit věřitele znám nebyl a ani znám být nemusel (§ 590 odst. 1 písm. c) OZ 2012). U osoby dlužníkovi blízké zákon předpokládá, že znala dlužníkův úmysl věřitele zkrátit, a proto přesouvá důkazní břemeno na osobu dlužníkovi blízkou. V odborné literatuře³¹⁹ se objevilo znepokojení nad tím, že z úpravy OZ (2012) není jasné, zda prokazování neznalosti zkracujícího úmyslu zůstane na osobách blízkých, a dále, že v této skutkové podstatě (§ 590 odst. 1 písm. c) OZ 2012) není pojem „náležité pečlivosti“ s tím, že by bylo vhodné doplnit uvedené ustanovení o slova: „při vynaložení náležité pečlivosti, kterou jsou (osoby blízké) povinni objektivně prokázat“. Domnívám se, že v uvedeném smyslu není třeba doplnit tuto skutkovou podstatu, když již prvorepubliková judikatura³²⁰ (při stejném znění skutkové podstaty) dospěla k závěru, že uplatňuje-li se tento odpůrčí důvod, jest na

³¹⁸ Srov. Pulkrábek, Z. Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů. *Právní rozhledy*. 2009, č. 21, s. 753, poznámka č. 13.

³¹⁹ Srov. Dohnal, J. Vybrané aktuální otázky odporovatelnosti v občanském zákoníku. *Právní rozhledy*. 2010, č. 24, s. 884-885.

³²⁰ Rozh. z 13. června 1930, Rv II 257/29, Sb. nejv. s. 9986. In: Voska, J. Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 595.

žalovaném, aby dokázal, že dlužník neměl úmyslu zkracovacího anebo (měl-li jej) že žalovanému tento úmysl nebyl znám anebo při náležité opatrnosti znám být nemusel.

Pojetí osoby blízké OZ (2012) vymezuje v ustanovení § 22. V prvním odstavci zákon váže osobu blízkou na rodinný poměr, ale v druhém odstavci pojetí osoby blízké rozšiřuje, když druhý odstavec předpokládá, že pokud zákon stanoví k ochraně třetích osob nějaké zvláštní podmínky nebo omezení pro převody majetku, pro jeho zatížení nebo přenechání k užití jinému mezi osobami blízkými, tak se vztah osoby blízké obdobně aplikuje také na vztahy mezi právnickou osobou a členem jejího statutárního orgánu nebo tím, kdo právnickou osobu podstatně ovlivňuje jako její člen nebo na základě dohody či jiné skutečnosti. Rozšíření chápání pojmu osoby blízké, kdy osoba blízká je chápána širě, tedy i pro vztah mezi společností a jejím statutárním orgánem nebo společností a vlivnou osobou, společností a řídicí osobou, kritizuje B. Havel,³²¹ když má za to, že je to rizikové rozšíření a navíc není jasné, zda se takové pojetí aplikuje v návaznosti na koncernové právo, které nově řeší totéž, ale jinak. Na druhou stranu si sám, dle mého názoru správně, odpovídá, když poukazuje na to, že druhý odstavec § 22 OZ (2012) je uvozen tím, že se širší koncept osoby blízké použije pouze tehdy, pokud je zde nějaká zákonná úprava, která chrání třetí osoby před převodem nebo zcizením nebo zatížením majetku na osobu blízkou, tudíž se to skutečně vyloženě váže na případy, jako je např. relativní neúčinnost.

Druhá kategorie právních jednání zahrnuje skutkovou podstatu mrhání majetkem. Věřitel se může dovolat neúčinnosti kupní nebo směnné smlouvy, musela-li druhá strana poznat v dlužníkově jednání mrhání majetkem, kterým je dlužníkův věřitel zkracován (§ 590 odst. 2 OZ 2012). Podle této skutkové podstaty lze odporovat jen určitým úplatným smlouvám, a to kupním nebo směnným, nikoliv dalším právním jednáním. Zákon vyžaduje, aby dlužníkův spolukontrahent v jednání musel spatřovat mrhání majetkem, tzn. zcizování částí majetku za úplatu, které neodpovídá jejich hodnotě (je nepoměrně nižší), a že tím jsou (objektivně) dlužníkovi

³²¹ Srov. Havel, B. Obchodní korporace (záznam části odborného semináře Soudcovské unie). *Soudce*. 2013, č. 2, s. 21.

věřitelé zkracování. Nepoměr mezi obecnou cenou věci dlužníkem zcizené a protihodnotou, kterou za ni dlužník obdržel, musí být nápadný. Podmínky tohoto odpůrčího důvodu musí prokázat odporující věřitel, a to i v případě, že spolukontrahentem dlužníka je osoba blízká. Tato skutková podstata nevyžaduje, aby dlužníkův spolukontrahent věděl, že dlužník má úmysl zkrátit věřitele.³²² Domnívám se, že tato skutková podstata bude aplikovatelná zejména v případech, kdy mrhání majetkem bude mít základ např. v alkoholismu či gamblerství dlužníka.

Třetí kategorie právních jednání zahrnuje skutkovou podstatu bezúplatného právního jednání dlužníka. To neplatí, jedná-li se o: a) plnění povinnosti uložené zákonem, b) obvyklé příležitostné dary, c) věnování učiněné v přiměřené výši na veřejně prospěšný účel, nebo d) plnění, kterým bylo vyhověno mravnímu závazku nebo ohledům slušnosti (§ 591 OZ 2012). Tato skutková podstata nevyžaduje splnění nějakých subjektivních podmínek (vědomosti o protiprávní povaze jednání, úmysl zkrátit věřitele), ale pouze zjištění objektivních známek. Uvedená skutková podstata nezahrnuje plnění, ke kterým je dlužník povinen ze zákona, ale jen pokud jsou přiměřené výše (např. poskytování výživného rodiči dětem). Rovněž nelze odporovat poskytování obvyklých příležitostných darů, např. mezi snoubenci, manželi, k Vánocům, zaměstnancům, ale opět jen pokud nejsou nepřiměřené. Mezi plnění, kterým bylo vyhověno mravnímu závazku, náleží např. poskytování výživného osobám dlužníkovi blízkým, které není dlužník povinen ze zákona vyživovat.³²³ Odporující věřitel má povinnost tvrzení a důkazní jen co do bezplatnosti právního jednání, další skutečnosti (např. poskytování výživného rodiči dětem) musí prokázat žalovaný.³²⁴

Konečně je třeba zmínit ještě čtvrtou kategorii právních jednání, kterým je možné odporovat. Do této kategorie patří právo věřitele za zákonem stanovených podmínek odporovat prodeji závodu. OZ (2012) totiž převzal s některými odlišnostmi právní úpravu § 478 obchodního zákoníku,

³²² Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 596.

³²³ Voska, J.: op. cit., s. 598-600.

³²⁴ Karmán, J. *Řády konkursní, vyrovnací a odpůrčí*. Praha: Právnické vydavatelství adv. JUDr. V. Tomsy, 1931, s. 331.

a to do svého ustanovení § 2181 OZ (2012), které patří do pododdílu nazvaného Zvláštní ustanovení o koupi závodu, který je součástí úpravy koupě. Ustanovení § 2181 OZ (2012) zakládá věřiteli právo domoci se rozhodnutí, že vůči němu je neúčinný prodej závodu (nikoliv tedy již převod závazku z prodávajícího na kupujícího, jak tomu bylo podle úpravy v obchodním zákoníku). Takové právo podle důvodové zprávy³²⁵ vznikne věřiteli, pokud s prodejem nesouhlasil a prokáže-li, že se prodejem závodu zhorší dobytnost jeho pohledávky. Jde zřejmě o zmírnění věcné podmínky, když již není vyžadováno nepochybné zhoršení dobytnosti pohledávky, ale jen zhoršení dobytnosti. Rovněž je třeba zmínit, že zhorší-li se pachtlem závodu dobytnost pohledávky, má věřitel propachtovatele, který s pachtlem nesouhlasil, rovněž právo domáhat se, aby soud rozhodl, že pacht je vůči němu neúčinný (§ 2354 OZ 2012).

7.2.2 Osobní působnost

Zkracuje-li právní jednání dlužníka uspokojení vykonatelné pohledávky věřitele, má věřitel aktivní legitimaci k podání odpůrčí žaloby, kterou se bude domáhat, aby soud určil, že právní jednání dlužníka není vůči němu právně účinné. Neúčinnost právního jednání dlužníka se zakládá až rozhodnutím soudu o žalobě věřitele, kterou bylo odporováno právnímu jednání dlužníka (odpůrčí žaloba).

Ustanovení § 594 OZ (2012) vymezuje, kdo je pasivním subjektem odpůrčího práva. Podle § 594 odst. 1 OZ (2012) právo odporovat právním jednáním lze uplatnit v první řadě proti tomu, kdo s dlužníkem právně jednal, nebo kdo z právního jednání přímo nabyt prospěch. Jde-li o smlouvu, je pasivním subjektem dlužníkův spolukontrahent. Odporuje-li se právním jednáním jednostranným, je pasivním subjektem ten, vůči komu bylo jednostranné právní jednání vykonáno. Jinak je pasivním subjektem každý, kdo z dlužníkovy jednání přímo nabyt prospěch, ať již nabytý prospěch spočívá v jakékoliv výhodě (rozmnožení majetku, zproštění závazku atd.).

³²⁵ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 833.

Úprava OZ (2012) rozšířila³²⁶ oproti úpravě v OZ (1964), a dokonce i proti úpravě v IZ okruh osob, proti kterým je dána možnost dovolat se neúčinnosti právního jednání. Odpůrčí nárok je tak možné uplatnit i vůči dědici nebo vůči tomu, kdo nabytí jmění při přeměně právnické osoby jako její právní nástupce (§ 594 odst. 1 OZ 2012). Podle § 594 odst. 2 OZ (2012) je možné dovolat se neúčinnosti rovněž vůči jinému právnímu nástupci, ale to jen za podmínky, že a) právnímu nástupci musely být známy okolnosti, pro něž by se věřitel mohl dovolat neúčinnosti právního jednání, b) právní nástupce nabytí právo bezúplatně, anebo c) je právním nástupcem osoba blízká, ledaže jí v době, kdy právo po předchůdci nabytí, nemusely být známy okolnosti, pro něž by se věřitel mohl dovolat neúčinnosti právního jednání. Uvedené rozšíření považuji za zdařilé, a to zejména s ohledem na citlivost právní úpravy vůči jiným právním nástupcům, která s výjimkou bezúplatného nabytí práva nebo osoby blízké vyžaduje, aby právnímu nástupci musely být známy okolnosti, pro něž by se věřitel mohl dovolat neúčinnosti právního jednání.

V případě neúčinnosti právního jednání dlužníka, které se zakládá až rozhodnutím soudu k odpůrčí žalobě věřitele, má věřitel zásadně podle § 595 odst. 1 OZ (2012) právo domáhat se uspokojení své pohledávky i z toho, co neúčinným jednáním z dlužníkovy majetku ušlo, a jen není-li to dobře možné, pak věřiteli náleží odpovídající náhrada. Domnívám se, že znění uvedeného ustanovení je třeba vykládat tak, že odporující věřitel musí vždy požadovat, aby soud samostatným výrokem rozhodl o neúčinnosti právního jednání, a to i v případě, že odporující věřitel bude požadovat odpovídající náhradu podle § 595 odst. 1 věta druhá OZ (2012), neboť zákon jasně stanoví, že neúčinnost právního jednání dlužníka se zakládá až rozhodnutím soudu o žalobě věřitele, kterou bylo odporováno právnímu jednání dlužníka (§ 589 odst. 2 OZ 2012).

Pokud byla odporovatelným jednáním na odpůrce převedena jiná věc, tak provedení odpůrčího nároku bude spočívat ve vykonání exekuce proti odpůrci, a to jako by věc zůstala v majetku dlužníka. Věřitel tak na

³²⁶ Srov. Plecítý V. In: Hurdík, Jan et al. *Občanské právo hmotné. Obecná část. Absolutní majetková práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 185.

základě úspěšné odpůrčí žaloby, kterou dosáhne určení, že právní jednání dlužníka není vůči němu právně účinné, dosáhne stavu, kdy odpůrce bude muset strpět exekuci, která bude vedena na věci, jež neúčinným právním jednáním přešly do jeho jmění. Je-li předmětem odpůrčího nároku peněžité plnění, může, dle mého názoru, odporovatel zároveň (dalším výrokem) požadovat po odpůrci přímo zaplacení peněžité částky. Jestliže odporovatelným jednáním zanikl dlužníkův nárok proti odpůrci (např. vzdáním se nároku, prominutím dluhu), je v případě úspěšného odporu jednání vedoucí k zániku dlužníkova nároku neúčinné, nárok dlužníkův obživne. Podobně tomu bude při odporování opomenutím, kterým dlužník pozbyl majetkové právo nebo kterým jiné osobě vůči sobě vznik, zachování nebo zajištění jejího práva majetkové povahy způsobil. Odporuje-li se úspěšně zřízení zástavního nebo jiného věcného práva na věci dlužníka, tak se v exekuci na takové zástavní právo nebo jiné věcné právo hledí, jako by vůbec na dlužníkově věci nevzniklo.³²⁷

Jen v případě, že není dobře možné, aby se věřitel domáhal uspokojení jeho pohledávky z toho, co neúčinným jednáním z dlužníkova majetku ušlo, náleží věřiteli vůči odpůrci odpovídající náhrada. Rozsah takového náhradního nároku je modifikován ustanoveními § 595 odst. 2, 3 a § 596 OZ (2012).³²⁸ Závazek odpůrce odporovatele je omezen jen v případě, že jde o poctivého příjemce bezúplatného plnění (§ 595 odst. 3 OZ 2012). Ten je povinen uspokojit věřitele z takového plnění v rozsahu, v němž jím byl obohacen, což neplatí, mohl-li se věřitel dovolat neúčinnosti právního jednání, i kdyby se stalo za úplatu. V jiných případech (§ 595 odst. 2 OZ 2012) se nevyžaduje, aby byl odpůrce obohacen. Odporuje-li se tedy proti tomu, kdo s dlužníkem právně jednal nebo kdo z právního jednání přímo nabyl prospěch, tak se tyto osoby vždy považují za nepoctivé držitele, a to bez ohledu na to, zda byl odporovatelův odpůrce obohacen. Závazek odpůrce je tak postaven na roveň závazku nepoctivého držitele. Dědic nebo jiný všeobecný právní nástupce se však považuje za nepoctivého držitele jen

³²⁷ Srov. Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 613-615.

³²⁸ Srov. Voska, J.: op. cit., s. 197.

tehdy, jestliže odporující věřitel prokáže, že mu musely být známy okolnosti (stačí zaviněná neznalost), pro něž by se věřitel mohl dovolat neúčinnosti právního jednání. Mám za to, že při určení výše náhrady je třeba brát v úvahu celou dobu držby, a nikoliv jen období držby po právní moci rozhodnutí o tom, že právní jednání je relativně neúčinné.

Aby nedocházelo ke zkrácení věřitele, pamatuje zákon i na situaci, kdy věci, z nichž by se věřitel mohl jinak domoci uspokojení, byly v době po uskutečnění neúčinného jednání zatíženy ve prospěch třetích osob, proti kterým se neúčinností dovolat nelze. V takovém případě přísluší věřiteli nárok na náhradu škody (§ 596 OZ 2012), která se určuje částkou, o kterou se věc zatížením (např. zřízením zástavního práva) znehodnotila. Náhradu škody musí poskytnout ten, za jehož držby byla věc zatížena, ale jen tehdy, jestliže nabyl věc právním jednáním, kterému lze odporovat. Nezáleží na tom, zda k zatížení věci došlo s jeho vůlí, nebo proti jeho vůli (např. zřízením soudcovského zástavního práva na nemovitostech).³²⁹

Ten, kdo má vůči věřiteli povinnost založenou neúčinností právního jednání, může se jí zprostit uspokojením věřitelovy pohledávky za dlužníkem, a to i předtím, než se věřitel neúčinností dovolá (§ 597 odst. 1 OZ 2012). Odpůrce odporovatele má proti dlužníkovi nárok na vrácení vzájemného plnění nebo splnění pohledávky oživlé následkem toho, že se věřitel dovolal neúčinnosti (§ 597 odst. 2 OZ 2012). Proti odporujícímu věřiteli má odpůrce nárok na náhradu nákladů, které vynaložil na vydanou věc, a to jako nepoctivý držitel.³³⁰

OZ (2012) v ustanovení § 598 řeší problematiku odporu několika věřitelů témuž právnímu jednání, a to tak, že v případě, že odpůrce zaplatí pohledávku jednoho z věřitelů, která je menší než plnění z odpůřčího nároku, tak je povinen ostatním dlužnickým věřitelům na uspokojení jejich odpůřčích nároků plnit již jen částku zbývající po odečtení částky jednomu z věřitelů zaplacené. Jinak řečeno, od povinné osoby není možné požadovat v souhrnu více než to, co neúčinným jednáním z dlužníkovy majetku ušlo.

³²⁹ Srov. Voska, J.: op. cit., s. 198-199.

³³⁰ Srov. Voska, J.: op. cit., s. 616.

Za významné posílení zásady publicity a ochrany dobré víry třetích osob³³¹ považují ustanovení § 599 OZ (2012), jež umožňuje věřiteli, který se dovolává neúčinnosti právního jednání týkajícího se věci zapsané ve veřejném seznamu, aby spolu s předložením odpůrčí žaloby požádal orgán pověřený vedením takového seznamu, aby v něm poznamenal dovolání se neúčinnosti právního jednání. Zásadní je to, že vyhoví-li soud odpůrčí žalobě, má takový rozsudek účinky i proti osobám, které po provedení poznámky nabyly věc nebo právo k věci v takovém seznamu zapsané.

7.2.3 Časová působnost

Přípustnost odporování právním jednáním dlužníka je v OZ (2012) časově omezena. V porovnání s úpravou v OZ (1964) je časová působnost rozšířena jen v případě právních jednání, která dlužník učinil v posledních pěti letech v úmyslu zkrátit své věřitele, byl-li takový úmysl druhé straně znám (§ 590 odst. 1 písm. a) OZ 2012). V ostatních případech došlo ke zkrácení lhůty, což považují z pohledu právní jistoty za správné rozhodnutí.

Lze shrnout, že neúčinnost lze uplatnit ve lhůtě pěti let (dlužník jednal v úmyslu zkrátit své věřitele, byl-li takový úmysl druhé straně znám), dvou let (dlužník svým jednáním zkrátil své věřitele, musel-li být druhé straně znám dlužníkuv úmysl věřitele zkrátit; dále v případě jednání, kterým byl věřitel zkrácen a k němuž došlo mezi dlužníkem a osobou jemu blízkou, a konečně v případě bezúplatného právního jednání ve smyslu § 591 OZ 2012) nebo jednoho roku v případě tzv. mrhání majetkem podle § 590 odst. 2 OZ (2012). Z uvedeného se podává, že lhůta k odporu je tím delší, čím silněji bylo neúčinným jednáním zasaženo do práv věřitelů. Lhůty k odporu se počítají nazpět od podání žaloby. Pokud jde o právo věřitele za zákonem stanovených podmínek odporovat prodeji nebo pachtu závodu, tak toto právo zanikne, neuplatní-li je věřitel do jednoho měsíce ode dne, kdy se o prodeji dozvěděl, nejpozději však do tří let ode dne účinnosti smlouvy (§ 2181, § 2354 OZ 2012).

³³¹ Srov. Plecítý V. In: Hurdík, Jan et al. *Občanské právo hmotné. Obecná část. Absolutní majetková práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 186.

Ustanovení § 593 OZ (2012) chrání před ztrátou odpůřčího práva věřitele, který nemá dosud vykonatelnou pohledávku nebo se zatím nemůže vykázat, že jeho pohledávka je nedobytná. Uvedené ustanovení totiž umožňuje věřiteli dříve, než se jeho pohledávka stane vykonatelnou, vyhradit si právo dovolat se neúčinnosti právního jednání tím, že výhradu prostřednictvím notáře, exekutora nebo soudu oznámí tomu, vůči komu se neúčinnosti právního jednání může dovolat, pak věřiteli lhůta k dovolání se neúčinnosti právního jednání neběží, dokud se pohledávka vykonatelnou nestane. V oznámení o zamýšleném odporu není třeba přesně uvádět důvod odporu.³³² Způsob, jakým je možné dovolat se neúčinnosti právního jednání, bude zřejmě upravovat novelizovaný o. s. ř. v ustanovení § 354 pod rubrikou oznámení výhrady.³³³

S ohledem na existenci uvedeného ustanovení se J. Dohnal³³⁴ domnívá, že OZ (2012) vyžaduje k úspěšnému podání odpůřčí žaloby, aby věřitel již v okamžiku zahájení řízení disponoval vykonatelnou pohledávkou za dlužníkem, a proto nepostačí, aby vykonatelnou pohledávku věřitel získal až v průběhu řízení o odpůřčí žalobě, jak tomu bylo podle OZ (1964). Mám za to, že uvedený závěr zřejmě vyvrací L. Drápal,³³⁵ který byt' v poměrech OZ (1964) poukázal na to, že pokud hmotné právo neváže požadavek vymahatelnosti pohledávky na žádný konkrétní časový úsek, tedy ani na dobu, kdy došlo k odporovatelnému právnímu úkonu, ani na dobu podání žaloby, tak postačí, je-li pohledávka vymahatelná v době vyhlášení

³³² Rozh. z 12. června 1892, č. 8630, Gl.-U. 14322. In: Voska, J. Konkursní, vyrovnací a odpůřčí řády. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 606.

³³³ Pravidlo v navrhovaném znění je dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=932 &snzp=1v>, [online], [citováno 3. 9. 2013], a zní následovně:

„§ 354

Oznámení výhrady

(1) Každý může požádat okresní soud, aby doručil jeho oznámení o výhradě práva dovolat se neúčinnosti právního jednání dovolává.

(2) Soud o žádosti sepíše protokol a oznámení o výhradě doručí. Nepředá-li žadatel soudu spolu se žádostí oznámení o výhradě, může ho učinit do protokolu u soudu. V takovém případě soud doručí protokol.“

³³⁴ Dohnal, J. Za osm měsíců už nepůjde podat odpůřčí žalobu tak jako dnes. [online]. [citováno 03. 09. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.epravo.cz/top/clanky/za-8-mesicu-uz-nepujde-podat-odpurci-zalobu-tak-jako-dnes-90603.html>.

³³⁵ Srov. Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 239-240.

rozhodnutí soudu o odpůrčí žalobě.³³⁶ Proto mám za to, že i v poměrech OZ (2012) k aktivní věcné legitimaci žalujícího věřitele k podání odpůrčí žaloby bude postačovat, aby jeho pohledávka za dlužníkem byla vykonatelná alespoň v době rozhodnutí soudu o jím podané odpůrčí žalobě, když ani OZ (2012) neváže požadavek vymahatelnosti pohledávky na žádný konkrétní časový úsek.

³³⁶ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 11. 2006, sp. zn. 30 Cdo 1214/2006.

8 Odpůrčí právo mimo občanský zákoník

8.1 Neúčinnost na základě odporovatelnosti v insolvenci

8.1.1 Věcná působnost

Úpravu odpůrčího práva v IZ (zákonodárcem nazvanou „Neúčinnost právních úkonů“) je třeba považovat za úpravu zvláštní vůči obecné úpravě odpůrčího práva v občanském zákoníku. Tomuto závěru odpovídá i důvodová zpráva k OZ (2012),³³⁷ ve které se uvádí: „Úprava relativní neúčinnosti právních jednání v občanském zákoníku bude využitelná jen mimo případy úpadkového řízení. Insolvenční právo má a i nadále má mít vlastní úpravu.“ Insolvenční úprava vychází ze zásady, že efektivnost insolvenčního řízení velmi často spočívá do značné míry na tom, jak dalece se podaří odporovat dlužníkovým úkonům, jimiž dlužník zkracoval své věřitele. Odlišnost insolvenční úpravy spočívá například i v tom, že se již z principu neuplatní občanskoprávní zásada, dle které odpůrčí žaloba nemůže být úspěšná tam, kde k uspokojení pohledávky žalujícího věřitele lze použít jiný dlužníkův majetek.

Výstižně člení důvody neúčinnosti podle IZ T. Richter,³³⁸ a to na tři tradiční skutkové podstaty: a) úkony bez přiměřeného protiplnění (§ 240, anglicky undervalues), b) úkony zvýhodňující některého věřitele na úkor jiných (§ 241, anglicky preferences) a c) podvodně či úmyslně zkracující úkony (§ 242, anglicky fraudulent transfers v užším slova smyslu). Souhlasím s T. Richterem,³³⁹ že uvedené skutkové podstaty jsou jedinými důvody, pro které lze v insolvenčním řízení dosáhnout neúčinnosti právních úkonů předcházejících úpadku dlužníka, přesněji řečeno předcházejících okamžiku, kdy nastaly účinky spojené se zahájením insolvenčního řízení, ve kterém byl následně pravomocně zjištěn úpadek dlužníka. Ve prospěch

³³⁷ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 264.

³³⁸ Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 333.

³³⁹ Richter, T.: op. cit., s. 333.

uvedeného závěru T. Richter³⁴⁰ přiléhavě argumentuje tak, že: „Zákon (rozuměj IZ) nadále neobsahuje odkaz na § 42a obč. zák. a § 235 odst. 1 IZ je uvozující normou, kterou nelze vykládat tak, že by kromě postupu podle skutkových podstat uvedených v bodech a) až c) bylo možno za blíže nespecifikovaných podmínek odporovat i jiným, blíže nespecifikovaným právním úkonům dlužníka, pokud by se jimi zkracovala možnost uspokojení věřitelů nebo pokud by jimi byli zvýhodněni někteří věřitelé na úkor jiných. Takový výklad by byl v rozporu s principem právní jistoty a principem pacta sunt servanda, k jejichž ochraně slouží podrobná formulace a omezující podmínky použití jednotlivých skutkových podstat a) až c), jakož i se zásadou insolvenčního řízení vyjádřenou v § 5 písm. c) IZ, která obsahuje velmi jednoznačně vyjádřený princip, že insolvenční řízení se nedotýká práv věřitelů nabytých v dobré víře před jeho zahájením, nestanoví-li IZ jinak.“ K opačnému závěru, tedy že ustanovení § 235-243 IZ obsahují demonstrativní výčet, se poněkud váhavě přiklání F. Kučera,³⁴¹ což zdůvodňuje tím, že IZ i na jiných místech v konkrétních situacích stanoví, která další dlužníková konání má za neúčinná (např. § 248 odst. 2 a 3 nebo § 246 odst. 2 IZ). Domnívám se, že se s touto argumentací nelze ztotožnit, neboť uvedené příklady odkazují na zákonnou neúčinnost, a nikoliv na neúčinnost na základě odporovatelnosti, která je předmětem úpravy v ustanoveních § 235-243 IZ.

První skutková podstata neúčinnosti podle insolvenčního zákona dopadá na právní úkony, kterými dlužník zkracuje možnost uspokojení věřitelů (§ 235 odst. 1 IZ). Jde o neúčinnost z důvodu absence přiměřeného protiplnění. Insolvenční zákon právním úkonem bez přiměřeného protiplnění rozumí právní úkon, jímž se dlužník zavázal poskytnout plnění bezúplatně, nebo za protiplnění, jehož obvyklá cena je podstatně nižší než obvyklá cena plnění, k jehož plnění se zavázal dlužník (§ 240 odst. 1 IZ), a kumulativně musí jít o právní úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo právní úkon, který vedl k dlužníkovu úpadku (§ 240 odst. 2

³⁴⁰ Richter, T.: op. cit., s. 333.

³⁴¹ Srov. Kučera F. In: Maršíková, J. a kol. *Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy*. Praha: Leges, 2011, s. 366.

IZ). Naplnění obou zákonných podmínek musí prokázat insolvenční správce, přičemž u druhé podmínky insolvenční zákon u osob blízkých a osob tvořících s dlužníkem koncern presumuje (jde o vyvratitelnou právní domněnku), že úkon byl učiněn v době dlužníkovy úpadku, a je proto na nich prokázat, že tomu tak nebylo. IZ u této skutkové podstaty nevyžaduje žádné zavinění na straně dlužníka,³⁴² a rovněž nevyžaduje vědomí osoby, v jejíž prospěch byl úkon učiněn, o tom, zda je dlužník v úpadku či zda tento úkon k úpadku vede.³⁴³ Lze shrnout, že rozhodující je objektivní, nikoliv subjektivní stránka věci.

Velmi důležité je ustanovení § 240 odst. 4 IZ obsahující negativní definici právního úkonu bez přiměřeného protiplnění. Toto ustanovení taxativně vypočítává, co insolvenční zákon za právní úkon bez přiměřeného protiplnění nepokládá. Jde především o plnění uložené právním předpisem (§ 240 odst. 4 písm. a) IZ), jsou to např. daně, clo, poplatky, pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pojistné na veřejné zdravotní pojištění, výživné ze zákona či jiné jim podobné povinné platby. Dále jde o příležitostný dar v přiměřené výši (§ 240 odst. 4 písm. b) IZ), což je třeba posoudit zejména s přihlédnutím k vzájemnému poměru mezi dlužníkem a obdarovaným, k výši daru a k majetkovým poměrům dlužníka. Stejně by se mělo postupovat i v případě poskytnutí plnění, kterým bylo vyhověno ohledům slušnosti (§ 240 odst. 4 písm. c) IZ), neboť ani ty by neměly být dostačujícím důvodem pro krácení věřitelů.³⁴⁴ Za plnění, kterým bylo vyhověno poměrům slušnosti, lze považovat např. poskytování výživného osobám, které dlužník není ze zákona povinen vyživovat. Konečně jde o právní úkon, o kterém dlužník se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládal, že z něj bude mít přiměřený prospěch a že osoba, v jejíž prospěch byl úkon učiněn, nemohla ani při náležité pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku, nebo že by tento úkon mohl vést k úpadku dlužníka (§ 240 odst. 4 písm. d) IZ). Příklad naposledy

³⁴² Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 334.

³⁴³ Srov. Müllerová, L. In: Kotoučová, J. a kol. *Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)*. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 552.

³⁴⁴ Müllerová, L.: op. cit., s. 554.

uvedeného právního úkonu nelze aplikovat na osoby dlužníkovi blízké nebo osoby tvořící s ním koncern. Souhlasím s L. Müllerovou,³⁴⁵ která uvádí, že: „Aplikace uvedeného ustanovení (rozuměj § 240 odst. 4 písm. d) IZ) připadá v úvahu například u protihodnot, u nichž je obvyklé, že se jejich cena mění, ba dokonce se s nimi z tohoto důvodu i obchoduje, např. akcie, umělecké předměty a jiné komodity, kde sice jejich cena obvyklá v době uzavření právního úkonu může být nižší než plnění, k němuž se zavázal dlužník, pokud bylo možné se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládat, že z něj bude mít přiměřený prospěch. Pokud se tak nakonec nestane, bude to insolvenční soud, který bude muset posoudit, zda šlo ze strany dlužníka o „hazard“, či měl skutečně objektivní důvody předpokládat, že lze očekávat přiměřený prospěch.“

Druhá skutková podstata neúčinnosti podle insolvenčního zákona dopadá na právní úkony, kterými dlužník zvýhodňuje některé věřitele na úkor jiných (§ 235 odst. 1 IZ). Zvýhodňujícím právním úkonem se rozumí právní úkon, v jehož důsledku se některému věřiteli dostane na úkor ostatních věřitelů vyššího uspokojení, než jaké by mu jinak náleželo v konkursu (§ 241 odst. 1 IZ), a kumulativně musí jít o právní úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo právní úkon, který vedl k dlužníkovu úpadku (§ 241 odst. 2 IZ). Naplnění obou zákonných podmínek musí prokázat insolvenční správce, přičemž u druhé podmínky insolvenční zákon u osob blízkých a osob tvořících s dlužníkem koncern opět presumuje (jde o vyvratitelnou právní domněnku), že úkon byl učiněn v době dlužníkovu úpadku, a je proto na nich prokázat, že tomu tak nebylo. IZ u této skutkové podstaty nevyžaduje žádné zavinění na straně dlužníka³⁴⁶ a rovněž nevyžaduje vědomí osoby, v jejíž prospěch byl úkon učiněn, o tom, zda je dlužník v úpadku, či zda tento úkon k úpadku vede.³⁴⁷ Insolvenční zákon taxativně vyjmenovává určité typy právních úkonů, které nejsou zvýhodňujícími právními úkony a kromě toho obsahuje i demonstrativní

³⁴⁵ Müllerová, L.: op. cit., s. 554.

³⁴⁶ Srov. Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 334.

³⁴⁷ Srov. Müllerová, L. In: Kotoučová, J. a kol. *Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)*. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 557.

výčet právních úkonů, které naopak jsou zvýhodňujícími právními úkony. Za zvýhodňující úkony považuje zejména úkony, kterými dlužník a) splnil dluh dříve, než se stal splatným, b) dohodl změnu nebo nahrazení závazku ve svůj neprospěch, c) prominul svému dlužníkovi splnění dluhu nebo jinak dohodl anebo umožnil zánik či nesplnění svého práva, d) poskytl svůj majetek k zajištění již existujícího závazku, ledaže jde o vznik zajištění v důsledku změn vnitřního obsahu zastavené věci hromadné (§ 241 odst. 3 IZ). Zákon obsahuje rovněž negativní definici neúčinných právních úkonů, tj. taxativní výčet toho, co zákon za zvýhodňující právní úkon nepokládá. Jde o zřízení zajištění závazku dlužníka, obdržel-li za ně dlužník současně přiměřenou protihodnotu (§ 241 odst. 5 písm. a) IZ). Typickým příkladem může být situace, kdy je poskytnuto zajištění, např. zřízením zástavního práva, současně s přijetím přiměřené protihodnoty, např. půjčené částky, pak není důvod takový úkon považovat za úkon zvýhodňující jednoho věřitele na úkor ostatních.³⁴⁸ Dále jde o právní úkon učiněný za podmínek obvyklých v obchodním styku, na základě kterého dlužník obdržel přiměřené protiplnění nebo jiný přiměřený majetkový prospěch, a to za předpokladu, že nešlo o úkon učiněný ve prospěch osoby dlužníkovi blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, a že osoba, v jejíž prospěch byl úkon učiněn, nemohla ani při náležité pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku, nebo že by tento úkon mohl vést k úpadku dlužníka (§ 241 odst. 5 písm. b) IZ). Konečně jde o právní úkon, který dlužník učinil za trvání moratoria nebo po zahájení insolvenčního řízení za podmínek stanovených insolvenčním zákonem (§ 241 odst. 5 písm. c) IZ).

Třetí skutková podstata neúčinnosti podle insolvenčního zákona dopadá na právní úkony, kterými dlužník úmyslně zkrátil uspokojení věřitele, byl-li tento úmysl druhé straně znám, nebo jí se zřetelem ke všem okolnostem musel být znám (§ 242 odst. 1 IZ). Jde o úpravu, která se nejvíce blíží úpravě v ustanovení § 42a OZ (1964). Jde tedy o úmyslné zkrácení věřitele s vědomím spolukontrahenta dlužníka. Na rozdíl od předchozích dvou uvedených skutkových podstat je u této skutkové podstaty

³⁴⁸ Müllerová, L.: op. cit., s. 559.

rozhodující úmysl dlužníka, a to úmysl dlužníka zkrátit uspokojení věřitelů bez ohledu na to, jakým způsobem se tak stalo.³⁴⁹ Předpokladem úspěšnosti odpůrčí žaloby u této skutkové podstaty je ovšem prokázání nejenom toho, že dlužník měl úmysl zkrátit věřitele, ale též toho, že druhá strana o tomto úmyslu věděla (byl jí znám), nebo musela vědět (musel jí být znám).³⁵⁰ Odlišné postavení mají opět osoby blízké či osoby tvořící s dlužníkem koncern, neboť u těch zákon ve formě vyvratitelné právní domněnky předpokládá, že dlužníkův úmysl jím byl znám. Je pak na těchto osobách, aby prokázaly, že tomu tak nebylo.

8.1.2 Osobní působnost

Odporovat právním úkonům dlužníka může v insolvenčním řízení pouze insolvenční správce, a to odpůrčí žalobou podanou proti osobám, které mají povinnost vydat dlužníkovo plnění z neúčinných právních úkonů do majetkové podstaty, přičemž jde o incidenční spor (§ 239 odst. 1 IZ). Výlučnou aktivní věcnou legitimaci insolvenčního správce k podání odpůrčí žaloby za trvání insolvenčního řízení, podle mého názoru správně, potvrdila i soudní praxe,³⁵¹ když poukázala na to, že: „I s přihlédnutím k tomu, že insolvenční správce má povinnost podat odpůrčí žalobu, rozhodne-li o tom věřitelský výbor (§ 239 odst. 2 insolvenčního zákona), jenž chrání společný zájem věřitelů a jenž je orgánem věřitelů (srov. § 46 insolvenčního zákona), Nejvyšší soud nemá žádných pochyb o tom, že úprava, podle které je za trvání insolvenčního řízení osobou oprávněnou k podání odpůrčí žaloby pouze insolvenční správce, je jako odpovídající historickým tradicím českého úpadkového práva a srovnatelná se zahraničními úpravami v evropském unijním prostoru úpravou odpovídající českému ústavnímu pořádku.“

Posouzení toho, zda právní úkon je v konkrétním případě neúčinný, je tak ponecháno na správcově úvaze, ledaže věřitelský výbor rozhodne, že

³⁴⁹ Müllerová, L.: op. cit., s. 561.

³⁵⁰ Srov. Kučera F. In: Maršíková, J. a kol. *Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy*. Praha: Leges, 2011, s. 394.

³⁵¹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2013, sp. zn. 29 ICdo 3/2013.

správce odpůrčí žalobu podat musí. V takovém případě a za situace, že nejsou v majetkové podstatě peněžní prostředky potřebné ke krytí nákladů na podání odpůrčí žaloby a vedení incidenčního sporu, může insolvenční správce podmínit podání odpůrčí žaloby tím, aby mu věřitelé poskytli na úhradu těchto nákladů přiměřenou zálohu. Pokud věřitelé přiměřenou zálohu neposkytnou, insolvenční správce odpůrčí žalobu nemusí podat, popř. ji v průběhu řízení může vzít zpět.

Jestliže v době zahájení insolvenčního řízení probíhají na základě žalob jiných osob řízení o odpůrčích žalobách, tak v nich nelze až do skončení insolvenčního řízení pokračovat (§ 239 odst. 1 věta druhá IZ). Důsledkem uvedeného zákazu je skutečnost, že pokud insolvenční správce nepodá odpůrčí žalobu, tak je dlužníkovu plnění či náhrada za ně pro majetkovou podstatu ztraceno, a to bez ohledu na jiná řízení o odpůrčích žalobách, která jsou přerušena. F. Kučera³⁵² sice připouští, že doslovný výklad zákona (poslední věta prvního odstavce § 239) vede k závěru o nemožnosti pokračovat v přerušném řízení o odpůrčí žalobě podané před zahájením insolvenčního řízení, ale zároveň uvádí, že „...oproti tomu nelze upřít relevanci názoru, že uvedený zákaz není ani z hlediska ochrany cílů insolvenčního zákona a jeho účelu odůvodnitelný“. Proti názoru F. Kučery lze ovšem, podle mého názoru úspěšně, namítnout, že insolvenční řízení stojí na systému nikoliv individuálního, ale kolektivního uspokojení věřitelů, čehož důsledkem je mimo jiné i právní úprava, která zakazuje až do skončení insolvenčního řízení pokračovat jiným osobám v řízení o odpůrčích žalobách podaných před zahájením insolvenčního řízení.

Zároveň platí, že pokud dlužníkův věřitel dosáhne na základě své odpůrčí žaloby rozhodnutí o neúčinnosti právního úkonu, které nabylo právní moci před právní mocí rozhodnutí o úpadku, může se takový věřitel domáhat toho, aby mu do výše jeho pohledávky bylo vydáno plnění z tohoto neúčinného právního úkonu, případně takové plnění nemusí předat do majetkové podstaty (§ 243 IZ). S ohledem na právní úpravu, která předpokládá, že rozhodnutí o odpůrčí žalobě věřitele může nabýt právní

³⁵² Srov. Kučera F. In: Maršíková, J. a kol. *Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy*. Praha: Leges, 2011, s. 380.

moci i po zahájení insolvenčního řízení, se přikláním k závěru F. Kučery,³⁵³ že pokud ve věci odpůří žaloby věřitele soud ještě před zahájením insolvenčního řízení nepravomocně odpůří žalobě vyhověl, tak soud nemůže v řízení sice pokračovat (tedy jednat a rozhodovat ve věci), ale není vyloučeno, aby takové rozhodnutí nabylo právní moci, a pokud se tak stane před právní mocí usnesení o úpadku, nastanou pro věřitele, jenž s odpůří žalobou uspěl, shora uvedené účinky v ustanovení § 243.

Domnívám se, že i v případě, že třetí osoba správci dlužníkovo plnění vydá dobrovolně, tak je nezbytné, aby správce podal odpůří žalobu, protože neúčinnost dlužníkova úkonu se zakládá výlučně až rozhodnutím soudu (§ 235 odst. 2 IZ). Takové řešení ovšem považuji, stejně jako F. Kučera,³⁵⁴ za nepraktické a příliš rigidní, když se správce s povinnou osobou na řešení vzniklé situace dohodli a kdy povinná osoba dle tohoto ujednání i plnila.

Pasivně legitimovány jsou především osoby, v jejichž prospěch byl neúčinný úkon učiněn nebo které z něho měly prospěch (§ 236, § 237 IZ). Za osobu mající z dlužníkova neúčinného úkonu prospěch lze považovat např. osobu, která přijala plnění od dlužníka, a to na základě výslovného zmocnění věřitele, že je oprávněna plnění přijmout (§ 563 obč. zák.) nebo toho, jenž se stal dědicem poté, kdy dlužník dědictví odmítl.

Pasivně legitimováni jsou ovšem i dědici nebo právní nástupci takových osob, na které přešlo dlužníkovo plnění z neúčinných právních úkonů, ale jen tehdy, jestliže jim v době, kdy nabyli plnění, musely být známy okolnosti, které odůvodňují právo dovolávat se neúčinnosti umožňující použití odpůřího práva, nebo jde-li o osoby, které tvoří s dlužníkem koncern, anebo o osoby dlužníkovi blízké (§ 237 odst. 2 IZ). Vyjma uvedených právních nástupců povinnost vydat do majetkové podstaty dlužníkovo plnění z neúčinných právních úkonů nepřechází na další nabyvatele, i když povinné osoby již předmět plnění nevlastní, či nemají ve své dispozici.

³⁵³ Kučera F.: op. cit., s. 380.

³⁵⁴ Kučera, F.: op. cit., s. 380-381.

8.1.3 Časová působnost

Insolvenční zákon stanoví insolvenčnímu správci v § 239 odst. 1 pro podání odpůrcí žaloby prekluzivní jednoletou objektivní lhůtu počítanou ode dne, kdy nastaly účinky rozhodnutí o úpadku, přičemž tento údaj musí být uveden v rozhodnutí o úpadku. Jde o lhůtu pro podání žaloby, a tedy hmotněprávní povahy, a proto žaloba musí být v této lhůtě doručena insolvenčnímu soudu, nikoli jen předána k poštovní přepravě.³⁵⁵

Souhlasím s L. Müllerovou,³⁵⁶ že časová období vymezená v § 240 odst. 3, § 241 odst. 4 a § 242 odst. 3 IZ nestanoví lhůtu pro podání žaloby, ale časově vymezují množinu odporovatelných právních úkonů. Zpětný dosah neúčinnosti právních úkonů bez přiměřeného protiplnění a zvýhodňujících právních úkonů je omezen, a to tak, že těmto úkonům lze odporovat, pokud byly učiněny v posledních třech letech před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch osoby dlužníkovi blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, anebo v době jednoho roku před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch jiné osoby. Zpětný dosah neúčinnosti úmyslně zkracujících právních úkonů s vědomím druhé strany je přísnější, když takovému úkonu lze odporovat, byl-li učiněn v posledních pěti letech před zahájením insolvenčního řízení.

Domnívám se, že délku uvedených lhůt, v nichž lze dlužníkovým jednáním odporovat, lze považovat za dostatečnou, a to s ohledem na právní jistotu. Tento závěr potvrzuje i Světová banka³⁵⁷ podle které: „Zákon by měl upravovat neplatnost nebo zrušení předkonkursního podvodného nebo upřednostňujícího jednání uzavřeného v době, kdy podnik byl insolventní, nebo vedoucího k insolvenčnímu podniku. „Podezřelá“ doba před prohlášením konkursu, během níž jsou platby považovány za „upřednostňující“ a mohou být dány stranou, by měla být krátká, aby nedošlo k narušení běžných obchodních vztahů. Tato doba může být delší v případě darů nebo tam, kde osoba přijímající plnění je spřízněna s dlužníkem nebo jeho vlastníky.“

³⁵⁵ Srov. Müllerová, L.: op. cit., s. 549.

³⁵⁶ Srov. Müllerová, L.: op. cit., s. 549.

³⁵⁷ World Bank Principles and Guidelines for Effective Insolvency and Creditor Rights Systems, Principle 15. [online]. [citováno 3. 9. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.worldbank.org/ifa/ipg_eng.pdf.

8.1.4 Důsledky úspěchu odpůrčí žaloby

Důsledkem úspěchu správce v odpůrčím řízení je tzv. neúčinnost odporovaného dlužníkovu úkonu, jejímž projevem je to, že plnění, které na základě odporovaného úkonu dlužník poskytl, náleží právní mocí kladného rozhodnutí o odpůrčí žalobě do majetkové podstaty. Proti tomu se není možné bránit vylučovací žalobou, jejímž předmětem by bylo vyloučení plnění z majetkové podstaty (§ 239 odst. 4 poslední věta IZ), když o téže otázce mezi týmiž účastníky nelze rozhodovat dvakrát, a to jednou v řízení o odpůrčí žalobě a podruhé v rámci řízení excindačního. Pokud dlužníkova protistrana sama podle odporovaného úkonu dlužníkovi plnila, je oprávněna požadovat po správci vydání takového plnění. Není-li však její plnění v majetkové podstatě rozpoznatelné (typicky v případě peněz) nebo pokud se v ní již nenachází, zachází se s tímto nárokem dlužníkovy protistrany jako s přihlášenou pohledávkou a bude uspokojen ve stejném pořadí jako ostatní přihlášené pohledávky, tj. pohledávky obecných věřitelů.

V případě zvýhodňujících úkonů některého věřitele, např. při zřízení zajištění ohledně v minulosti poskytnutého úvěru (§ 241 odst. 3 písm. d) IZ), bude neúčinnost spočívat v tom, že na předmět zajištění se bude v insolvenčním řízení pohlížet, od právní moci kladného rozhodnutí o odpůrčí žalobě, jako by na něm zajišťovací právo nevázlo.

Není-li možné vydat do majetkové podstaty původní dlužníkovu plnění z neúčinného právního úkonu (např. předmět plnění spočíval v úkonech, byl spotřebován, již neexistuje, není v držení povinné osoby atd.), stanoví insolvenční zákon povinnost poskytnout rovnocennou náhradu. Souhlasím s F. Kučerou,³⁵⁸ že: „Tomu lze rozumět tak, že náhrada nemusí být vždy poskytnuta v penězích, ale i v naturální formě či v úkonech, její hodnota by však měla odpovídat obvyklé ceně dlužníkovu plnění. Při absenci výslovné úpravy je asi možné dovodit, že by měl platit obdobný režim jako v případě vydání bezdůvodného obohacení podle § 458 obč. zák., tedy s předmětem bezdůvodného obohacení musí být vydány i

³⁵⁸ Kučera F. In: Maršíková, J. a kol. *Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy*. Praha: Leges, 2011, s. 372.

užitky z něho, pokud ten, kdo obohacení získal, nejednal v dobré víře, a že ten, kdo dlužníkovu plnění vydává, má právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil.“ V případě, že plnění z neúčinného úkonu bylo vzájemné, vydá je insolvenční správce oprávněným osobám bez zbytečného odkladu, ale podle § 237 odst. 4 IZ až poté, co tyto osoby vydaly dlužníkovu plnění z takového úkonu do majetkové podstaty. Není-li plnění poskytnuté dlužníkovi těmito osobami v majetkové podstatě rozpoznatelné (např. proto, že záleželo pouze v úkonech) nebo se v ní nenachází, považuje se pohledávka, která těmto osobám poskytnutím plnění dlužníku vznikla, za přihlášenou pohledávku a uspokojí se stejně jako tyto pohledávky.

8.2 Neúčinnost na základě odporovatelnosti v obchodním zákoníku

Zvláštní úpravu relativní neúčinnosti obsahuje obchodní zákoník v kogentním ustanovení § 478, a to v rámci úpravy smlouvy o prodeji podniku. Jde o doplněk ochrany věřitele spočívající v institutu zákonného ručení prodávajícího za splnění závazků kupujícím (§ 477 odst. 3 obchodního zákoníku). Obchodní zákoník tak upravuje právo věřitele odporovat převodu závazků v důsledku uskutečněného prodeje podniku. Podstata odporu záleží v tom, že se věřitel domáhá u soudu rozhodnutí, že převod závazku z prodávajícího na kupujícího je vůči němu neúčinný. V případě úspěchu je pak oprávněn v době splatnosti závazku požadovat od prodávajícího splnění svého nároku, jako kdyby k prodeji podniku a převodu závazku na kupujícího nedošlo, s tím, že prodávajícímu je zachováno právo regresu proti tomu, kdo od něho podnik koupil. Úspěšný odpor má tedy ve vztahu k věřiteli za následek neúčinnost převodu závazku na kupujícího.³⁵⁹

Věřitel ovšem může uplatnit odpor pouze za podmínky, že dobytost jeho pohledávky je vůči kupujícímu v důsledku prodeje nepochybně horší, než byla před prodejem vůči prodávajícímu. Nepochybné zhoršení

³⁵⁹ Srov. Plíva, S. In: Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 13. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1124.

dobytnosti musí prokázat věřitel. Podle judikatury³⁶⁰ lze na zhoršení dobytnosti pohledávky prodejem podniku usuzovat „...z konkrétních projevů, resp. chování nového majitele v bezprostřední souvislosti s uzavřením smlouvy o prodeji podniku, zejména z nezájmu na plnění převzatých reálných závazků; již sama skutečnost, že k prodeji podniku mezi původním majitelem a dalším majitelem a následně mezi dalším majitelem a novým majitelem došlo téhož dne, představuje prvek spekulativnosti a tím i reálné nejistoty z hlediska plnění hospodářských a finančních závazků, spjatých s prodáváním podnikem“.

Další podmínka pro úspěšné podání odporu je časová. Pro podání návrhu na odpor u soudu je stanovena lhůta 60 dnů poté, co se věřitel dozvěděl o prodeji podniku. V případě pochybností by musel vědomí věřitele o prodeji podniku prokázat prodávající. Jde tedy o lhůtu subjektivní. Zároveň je jako omezující stanovena lhůta objektivní počítaná bez ohledu na vědomí věřitele o prodeji podniku. Ta činí šest měsíců a její počátek je stanoven diferencovaně podle toho, zda je prodej podniku zapsán do obchodního rejstříku, nebo zda prodávající v obchodním rejstříku zapsán není. V prvním případě se počítá ode dne, kdy byl prodej do obchodního rejstříku zapsán. V druhém případě se lhůta počítá ode dne uzavření smlouvy. Uplynutí těchto lhůt má za následek zánik práva věřitele převodu závazku odporovat. Převzetí závazků má být věřitelům podle § 477 odst. 4 obchodního zákoníku oznámeno. Pokud by tato oznamovací povinnost nebyla splněna a právo odporovat by zaniklo v důsledku tohoto protiprávního jednání, lze případně uplatňovat odpovědnost za škodu z tohoto protiprávního jednání.

Souhlasím s K. Markem,³⁶¹ že v případě ustanovení § 478 obchodního zákoníku jde o speciální úpravu odporovatelnosti, kterou lze použít, jestliže ke zhoršení postavení věřitele dojde uzavřením této smlouvy s tím, že uplatnění odporovatelnosti podle § 478 ObchZ nevylučuje uplatnění

³⁶⁰ Rozhodnutí PP 2/1998 In: Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 9. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1129.

³⁶¹ Srov. Marek, K. Smlouva o prodeji podniku. *Právní rozhledy*. 2001, č. 12, s. 569.

odporovatelnosti upravené v ustanovení § 42a OZ (1964), které je zaměřeno na poněkud jinak formulované skutkové podstaty.

OZ (2012) převzal s některými odlišnostmi právní úpravu § 478 obchodního zákoníku, a to do ustanovení § 2181 OZ (2012), které je zařazeno do pododdílu nazvaného „Zvláštní ustanovení o koupi závodu“, který je součástí úpravy koupě. O této speciální skutkové podstatě relativní neúčinnosti pojednávám v kapitole o neúčinnosti na základě odporovatelnosti v OZ (2012), když úprava závazků byla přesunuta z obchodního zákoníku do OZ (2012).

9 Zákonná neúčinnost

Poté co jsem analyzoval relativní neúčinnost na základě odporovatelnosti, budu se věnovat druhé formě odpůrčího práva, a to tzv. zákonné neúčinnosti, která ve vztahu k určitému okruhu osob nastává automaticky, tedy k tomu, aby nastaly účinky relativní neúčinnosti, není (za předpokladu, že to právní úprava výslovně nepožaduje) potřeba odpůrčí žaloby, jako je tomu u relativní neúčinnosti na základě odporovatelnosti. Podstata zákonné neúčinnosti totiž spočívá v tom, že jednání dlužníka, které naplní hypotézu formulovanou ve skutkové podstatě příslušného ustanovení, je ze zákona vůči některým osobám prohlášeno za relativně neúčinné.³⁶² Právní úkony neúčinné ze zákona je možné rozdělit do dvou skupin, a to na takové, s nimiž následek relativní neúčinnosti pojí IZ, a na takové, s nimiž takový následek pojí jiný zákon než insolvenční.

9.1 Zákonná neúčinnost v insolvenčním zákoně

Za právní úkony neúčinné ze zákona v mezích insolvenčního zákona jsou považovány ty, s nimiž insolvenční zákon takový účinek pojí. Jde především o právní úkony, které dlužník učinil v rozporu s omezeními stanovenými v důsledku účinků spojených se zahájením insolvenčního řízení (§ 111 odst. 3 IZ). Po zahájení insolvenčního řízení zákon chrání majetkovou podstatu dlužníka, a proto ukládá dlužníkovi mimo jiné povinnost zdržet se nakládání s majetkovou podstatou a s majetkem, který do ní může náležet, pokud by mělo jít o podstatné změny ve skladbě, využití nebo určení tohoto majetku anebo o jeho nikoli zanedbatelné zmenšení. Omezení dlužníka se však netýká úkonů nutných k provozování podniku v rámci obvyklého hospodaření, k odvrácení hrozící škody, k plnění zákonné vyživovací povinnosti a ke splnění procesních sankcí. V souvislosti

³⁶² Srov. Krčmář, Z. Konkursy (zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“, 2. část). *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 251-252.

s nakládáním s majetkovou podstatou je třeba upozornit na skutečnost, že majetková podstata v případě dlužnického návrhu vzniká již ke dni podání návrhu a u věřitelského návrhu zpravidla až rozhodnutím o úpadku (dříve nařízením předběžného opatření soudem). Jinak řečeno, majetková podstata je chráněna až od okamžiku jejího vzniku, který je odlišný podle toho, zda insolvenční řízení bylo zahájeno na základě dlužnického, či věřitelského návrhu.

Jen pro konkursní řízení (nikoliv pro způsob řešení úpadku reorganizací nebo oddlužením) jsou automaticky (přímo ze zákona) neúčinné vůči věřitelům právní úkony, které dlužník učinil poté, co oprávnění nakládat s majetkovou podstatou přešlo na insolvenčního správce (§ 246 odst. 2 IZ). Rovněž se v konkursním řízení přímo ze zákona stávají neúčinnými práva na uspokojení ze zajištění, která se týkají majetkové podstaty a která dlužníkovi věřitelé získali poté, co nastaly účinky spojené se zahájením insolvenčního řízení (§ 248 odst. 2 IZ). Konečně i věcná břemena zatěžující majetkovou podstatu, která vznikla za nápadně nevýhodných podmínek poté, co nastaly účinky spojené se zahájením insolvenčního řízení, se prohlášením konkursu stávají v insolvenčním řízení automaticky neúčinnými (§ 248 odst. 3 IZ).

Plnění z právních úkonů neúčinných ze zákona v poměrech insolvenčního řízení zahrne správce bez dalšího do soupisu majetkové podstaty a bránit se tomu lze jen vylučovací žalobou. Naproti tomu při neúčinnosti na základě odporovatelnosti lze příslušný majetek zahrnout do podstaty (vzhledem ke konstitutivní povaze tohoto rozhodnutí) jednoznačně až po právní moci rozhodnutí o neúčinnosti (§ 235 odst. 2 IZ).

9.2 *Zákonná neúčinnost mimo insolvenční zákon*

Zákonná neúčinnost se vyskytuje i mimo insolvenční zákon, a to v několika dalších zákonech. Jako příklad je možné uvést § 47 odst. 6³⁶³

³⁶³ Pravidlo v platném znění zní:

zákona č. 141/1961 Sb., zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) nebo § 260h o. s. ř.

Nejprve se budu věnovat neúčinnosti právních úkonů obviněného, které se týkají majetku zajištěného v trestním řízení. Zajištění nároku poškozeného na majetku obviněného podle § 47 trestního řádu je důležitým opatřením směřujícím k zajištění práv poškozeného, který může uplatňovat nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo na vydání bezdůvodného obohacení získaného trestným činem. Takový nárok poškozeného je možné zajistit za podmínky, že je zde důvodná obava, že uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo na vydání bezdůvodného obohacení získaného trestným činem bude mařeno nebo ztěžováno. Tato podmínka bude splněna zejména tehdy, když obviněný se svým majetkem disponuje tak, aby znemožnil (maření) nebo ztížil (ztěžování) uspokojení poškozeného na tomto majetku (např. ukrývá-li obviněný po činu svůj majetek, prodává-li jej nebo jej daruje příbuzným, popř. jej jinak převádí na jiné osoby, apod.). I když zákon výslovně nestanoví dobu, od které je možné zajistit majetek obviněného, je to možno vyvodit z toho, že toto ustanovení používá pojmu obviněný, a proto zajištění nároku poškozeného přichází v úvahu až od zahájení trestního stíhání ve smyslu § 160 odst. 1 trestního řádu. Neúčinnost veškerých právních úkonů obviněného podle ustanovení § 47 odst. 6 trestního řádu, se týká zajištěného majetku (s výjimkou odvrácení bezprostředně hrozící škody). Ustanovení o zákonné neúčinnosti navazuje na § 47 odstavec 4 trestního řádu, ve kterém je stanoveno, že v usnesení se zakáže obviněnému, aby nakládal se zajištěným majetkem. Právní úkony obviněného týkající se dispozice se zajištěným majetkem jsou po dobu trvání zajištění neúčinné. Takovými úkony mohou být např. převody věcí, práv nebo jiných majetkových hodnot z majetku obviněného, přejímání závazků obviněným, uzavírání smluv

„§ 47 odst. 6

Pokud trvá zajištění, jsou neúčinné veškeré právní úkony obviněného, které se týkají zajištěného majetku, s výjimkou úkonů směřujících k odvrácení bezprostředně hrozící škody.“

o výpůjčce nebo nájmu majetku obviněného, zřizování věcného břemene obviněným k tomuto majetku apod. Znamená to tedy, že by v zásadě tyto úkony měly být posuzovány tak, jako by nebyly vůbec učiněny. Není tedy třeba těmto úkonům odporovat, např. podle § 42a ObčZ. Neúčinnost se nevztahuje pouze na úkony směřující k odvrácení bezprostředně hrozící škody.³⁶⁴

Zajímavou otázkou je, zda může věřitel/insolvenční správce těžit ze zákonné relativní neúčinnosti v trestním řádu? Domnívám se, že může, ale jen za určitých předpokladů. Prvním předpokladem je, že věřitel patří do okruhu subjektů, v jejichž prospěch se neúčinnost prosazuje, jinak řečeno je třeba si vždy uvědomit, ve prospěch koho je majetek zajištěn. V daném případě by se věřitel musel řádně přihlásit jako poškozený do trestního řízení. V insolvenčních poměrech, aby se neúčinnosti mohl domáhat insolvenční správce, by se věřitel přihlášený jako poškozený do trestního řízení musel rovněž přihlásit jako věřitel do insolvenčního řízení. Druhým předpokladem je, že trestní řízení na obviněného skutečně skončí pravomocným odsuzujícím rozsudkem. Proti druhému předpokladu lze namítnout, že porušení zákazu obviněného nakládat se zajištěným majetkem není odvislé od důsledků, jak skončí trestní řízení. S takovým názorem ovšem nesouhlasím, když se domnívám, že pokud odpadne důvod, pro který byl majetek obviněného zajištěn (např. zastavení trestního řízení, zproštění obžaloby atd.), je třeba vzít v úvahu účel trestněprávní úpravy, kterým je zajištění nároku poškozeného v trestním řízení, a pokud žádní poškození nejsou, tak není možné dovozovat neúčinnost právních úkonů obviněného jen proto, že porušil zákonný zákaz nakládání s majetkem. Domnívám se, že je na místě vzít v úvahu i dobrou víru třetích osob, které nabyly majetek od obviněného.

Zákonnou (automatickou) neúčinnost zákonodárce použil rovněž v ustanovení § 260h o. s. ř., podle kterého právní úkony povinného týkající se jeho majetku, které učinil poté, co bylo předvolanému doručeno předvolání k prohlášení o majetku (§ 260d o. s. ř.), jsou vůči oprávněnému neúčinné.

³⁶⁴ Srov. Šámal, P., Gřivna, T. In: Šámal, P. a kol. *Trestní řád – komentář*, 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, komentář k § 47.

K tomu, podle mého názoru zcela výstižně, P. Poledne³⁶⁵ uvádí: „Neúčinnost právních úkonů povinného podle § 260h má za následek, že se oprávněný může na základě exekučního titulu ukládajícího povinnému zaplacení peněžité částky domáhat uspokojení své pohledávky také z majetku, který byl neúčinnými právními úkony převeden na jiného, a to bez dalšího rozhodnutí přímo vůči tomu, kdo nabyl majetek na základě vůči oprávněnému neúčinných právních úkonů povinného. Na nabyvatele tímto způsobem přešla povinnost uspokojit oprávněného z majetku, který na něj byl převeden vůči oprávněnému neúčinným právním úkonem.“

³⁶⁵ Srov. Poledne, P. In: Drápal, L., Bureš, J. a kol. *Občanský soudní řád II. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009 s. 2151.

10 Odpůrčí právo a další systémy ochrany věřitele

Účelem odpůrčího práva, jak již bylo uvedeno, je podle J. Švestky.³⁶⁶ „Jednak preventivně pod hrozbou sankce odrazovat dlužníka od neoprávněného zkracování možnosti věřitelova uspokojování z dlužníkovy majetku, jednak – a to zejména – zajistit občanskoprávní ochranu věřitele před právními úkony jeho dlužníka (fyzické či právnické osoby) v případě, že ke zkrácení věřitele těmito právními úkony dlužníka dojde.“ Z uvedeného je zřejmé, že institut odpůrčího práva je vytvořen pro ochranu věřitele, ale je třeba si uvědomit, že tento institut je jen jedním z mnoha systémů ochrany věřitele.

Uvedený závěr o existenci mnoha systémů ochrany věřitele potvrzuje J. Dvořák,³⁶⁷ když výstižně uvádí, že: „Realizace subjektivních práv a povinností je v občanskoprávních závazkových vztazích zajišťována celým systémem občanskoprávních záruk. V nejširším smyslu tuto občanskoprávní záruku představuje již sama existence občanského práva. V užším pojetí lze občanskoprávní záruky spatřovat v přesném vymezení subjektivních občanských práv a povinností, stejně tak jako v právní úpravě odpovědnosti, která nastupuje pro případ, že závazková povinnost nebyla splněna vůbec nebo nebyla splněna řádně či včas, pro případ způsobení škody, získání bezdůvodného obohacení. Rozhodující zárukou však v tomto pojetí zůstává možnost oprávněné osoby (věřitele) domáhat se svého subjektivního občanského práva a tomu odpovídajícího splnění povinnosti druhé strany prostřednictvím státního donucení, tj. v občanskoprávních vztazích především prostřednictvím soudu. Kromě těchto obecných občanskoprávních prostředků zajišťujících realizaci subjektivních práv a povinností z občanskoprávních závazkových vztahů obsahuje občanské

³⁶⁶ J. Švestka In: Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 359.

³⁶⁷ Dvořák, J. In: Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné.* Díl druhý. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 116-117.

právo úpravu určité skupiny zvláštních (specifických) občanskoprávních prostředků. ...Za zvláštní občanskoprávní zajišťovací prostředky lze považovat ty, které posilují občanskoprávní (hmotněprávní či procesněprávní) postavení věřitele vůči dlužníkovi.“

Ochrana věřitele je tak rozprostřena po celém právním řádu, přičemž, a to je třeba zvlášť zdůraznit, reálná úroveň ochrany věřitelů zcela závisí na efektivní vynutitelnosti práva. Pokud jde o věřitele, tak je třeba odlišovat věřitele korporací (zejména kapitálových obchodních společností, tedy společnosti s ručením omezeným a akciové společnosti) od věřitelů ostatních osob. Věřitelé korporací totiž čelí především rizikům spojeným s omezenou odpovědností společníků (majitelů) korporace, která posiluje sklony k chování korporace na úkor věřitelů. Skutečnost, že věřitelé korporací mají nárok vůči korporaci, a nikoliv vůči společníkům, motivuje společníky nakládat s majetkem korporace mnohem rizikovějším způsobem, než jak by nakládali se svým majetkem. Tím se výrazně liší společníci korporací od osobních společností nebo samostatných podnikatelů, kteří s ohledem na skutečnost, že věřitelům odpovídají celým svým majetkem, jsou k rizikovým obchodům mnohem opatrnější. Zároveň je ovšem třeba konstatovat, že problémy vznikající z omezené odpovědnosti jsou sice závažné, ale nikoliv tak, aby převážily výhody omezené odpovědnosti spočívající např. v právní subjektivitě korporace, která naopak chrání věřitele korporace před věřiteli společníků. Není tedy na místě prolomit konstrukci omezené odpovědnosti společníků.³⁶⁸

10.1 Ochrana věřitele obecnými občanskoprávními prostředky

Ochrana věřitele je obsažena například v občanskoprávní úpravě: právních úkonů/právních jednání (konkretizace náležitostí právních úkonů/jednání, z toho případně vyplývajících vad a jejich následků),

³⁶⁸ Srov. Josef Kríž, Systém ochrany věřitelů, Základní kapitál a zákon o obchodních korporacích, příspěvek na výjezdním semináři v Peci pod Sněžkou 2012 [online]. [citováno 31. 8. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.prf.cuni.cz/josef-kriz-1404045986.html>.

společného jmění manželů (určení, které dluhy patří do společného jmění manželů, zda je možné se uspokojit z majetku ve společném jmění manželů, když dluh vznikl jen jednomu z manželů atd.), zástavního práva, zadržovacího práva, odpovědnosti za škodu (např. úprava odpovědnosti za jiného podle § 420 odst. 2 OZ 1964, případně podle § 2914 OZ 2012)³⁶⁹ a za bezdůvodné obohacení, dědického práva (odpovědnost za dluhy zůstavitele), smluvního práva (postavení věřitele vůči více dlužníkům, změn v obsahu závazků a v osobě věřitele nebo dlužníka, zajištění případně utvrzení závazků, zániku závazků a úpravě smluvních typů).

Z oblasti úpravy smluvních typů je třeba ve vztahu k ochraně věřitele upozornit zejména na úpravu v rámci smlouvy o prodeji/nájmu podniku, podle které z prodávajícího na kupujícího přecházejí všechna práva a závazky, na které se prodej vztahuje (§ 477 odst. 1, § 488e odst. 2 obchodního zákoníku), přičemž se k přechodu závazku nevyžaduje souhlas věřitele. Ustanovení § 477 odst. 3 obchodního zákoníku tak představuje zásadní odchylku od obecné úpravy převzetí dluhu v § 531 odst. 1 (OZ 1964), které souhlas věřitele vyžaduje. Kogentní ustanovení § 477 odst. 3 obchodního zákoníku ovšem neponechává věřitele bez ochrany, když zakládá zákonné ručení prodávajícího za splnění převedených závazků kupujícím. Proto jestliže kupující nesplní věřiteli jeho pohledávku, může věřitel požadovat plnění na prodávajícím. Zákonné ručení prodávajícího vzniká i v případě, že věřitel s přechodem závazku na kupujícího v důsledku uzavření smlouvy o prodeji podniku vysloví souhlas. Zákon zároveň ukládá kupujícímu informační povinnost, která spočívá v povinnosti kupujícího bez

³⁶⁹ Srov. Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 1031, podle které: „Při plnění nejsou řídké případy, kdy dlužník (smluvně zavázaná strana) použije třetí osobu. Navržené ustanovení odděluje případy, kdy se plní s využitím pomocníka v užším slova smyslu a kdy s využitím poddodavatele, který se zavázal k samostatnému výkonu činnosti. Pro první případ se s formulační úpravou přejímají myšlenky § 331 a § 375 platného obchodního zákoníku s tím, že se porušení právní povinnosti dlužníkovým pomocníkem přičítá dlužníkovi a dlužník je povinen k náhradě škody takto způsobené stejně, jako by ji způsobil sám. Tím je vyjádřeno, že se dlužník může ve svůj prospěch dovolat i těch okolností, které by zprostily pomocníka povinnosti k náhradě škody, kdyby za splnění odpovídal přímo. U poddodavatelů, kteří se podílejí na plnění třetí osoby samostatně, se povinnost dlužníka zužuje na případy nepečlivého výběru (culpa in eligendo) nebo nedostatečného dohledu, pokud k nim byl dlužník povinen.“

zbytečného odkladu oznámit věřitelům převzetí závazků (§ 477 odst. 4 obchodního zákoníku).³⁷⁰ OZ (2012) v zásadě uvedenou konstrukci ochrany věřitele přebírá ovšem s tím rozdílem, že koupí závodu kupující přejímá jen ty dluhy, o jejichž existenci věděl, nebo ji alespoň musel rozumně předpokládat (§ 2177 OZ 2012). Zásadní rozdíl od úpravy podle obchodního zákoníku je ovšem v tom, že pokud věřitel prodávajícího projeví výslovný souhlas s tím, aby dluh přešel na kupujícího, vyváže se prodávající ze svých povinností vůči tomuto věřiteli. V ostatních případech dluh sice na kupujícího přejde, ale prodávající bude za splnění dluhu ručit.³⁷¹

Ohledně smluvní ochrany věřitele je na místě ještě upozornit i na rizika této ochrany, a to ve smyslu vzniku faktického koncernu mezi dlužníkem a věřitelem, jehož následkem je zhoršené postavení věřitele v insolvenčním řízení (srovnej § 59 odst. 2, § 53 IZ). Jde o situaci, kdy např. úvěrová smlouva obsahuje ustanovení, která zakládají určitá konkrétní oprávnění věřitele nad dlužníkem, jako např. zákaz výplaty dividend akcionářům bez souhlasu všech věřitelů, zákaz změny akcionářské struktury dlužníka bez předchozího souhlasu věřitelů, zřízení zástavního práva k akciím dlužníka a k podniku dlužníka, závazek dlužníka předkládat věřitelům podrobnou zprávu o stavu dlužníka. Účelem těchto opatření je sice, podle mého názoru, řádné a včasné splacení úvěru dlužníkem, ale je třeba si uvědomit riziko, že taková ujednání mezi věřitelem a dlužníkem budou insolvenčním soudem posouzena jako koncern, případně jako vztah překračující běžný rámec věřitelsko-dlužnického vztahu, což zpravidla povede k nepříznivým následkům pro věřitele v případném insolvenčním řízení, které bude vedeno na majetek dlužníka.

³⁷⁰ Srov. Plíva, S. In: Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 13. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1120-1123.

³⁷¹ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 830-831.

10.2 Ochrana věřitele v rámci korporálního práva

Významně chrání věřitele rovněž korporální právo. Při likvidaci právnické osoby zákon ukládá likvidátorovi povinnost oznámit vstup společnosti do likvidace všem známým věřitelům, tj. zejména (ale nejen) vůči věřitelům, jejichž pohledávky jsou vedeny v účetnictví společnosti. Ochranu práv ostatních věřitelů zajišťuje povinnost likvidátora bez zbytečného odkladu zveřejnit nejméně dvakrát za sebou s alespoň dvoutýdenním časovým odstupem rozhodnutí o zrušení společnosti s výzvou pro věřitele, aby přihlásili své pohledávky ve lhůtě, která nesmí být kratší než tři měsíce (§ 73 obchodního zákoníku). Obchodní zákoník nestanoví důsledky toho, že věřitel nepřihlásí pohledávku ve stanovené lhůtě. Z ustanovení obchodního zákoníku o postupu likvidace však lze dovodit, že v uvedené lhůtě nemůže být likvidace ukončena a takovou pohledávku lze uplatnit i kdykoli později, až do zániku společnosti. Pokud věřitel takto pohledávku neuplatní a likvidace skončí, aniž na takovou pohledávku byl vzat zřetel, zůstává takovému věřiteli zachováno právo domáhat se uspokojení pohledávky na společnících z titulu ručení podle § 56 odst. 6 obchodního zákoníku.³⁷² Uvedené ustanovení stanoví, že pokud se společnost zrušuje s likvidací, ručí společníci za její závazky do výše svého podílu na likvidačním zůstatku, nejméně však v rozsahu, v němž za ně ručili za trvání společnosti.

Korporální právo pamatuje na ochranu věřitele i v procesu přeměn obchodních společností a družstev, když ukládá povinnost zúčastněné společnosti upozornit věřitele na práva, která jim přiznává zákon o přeměnách, a to alespoň měsíc před schválením přeměny (§ 35 odst. 1 písm. b) zákona 125/2008 Sb., o přeměnách obchodních společností a družstev (dále jen zákon o přeměnách)). Ochrana věřitelů slouží také série omezení, která se prolínají celým zákonem a vylučují, aby společnosti vyplácely v souvislosti s přeměnou jakákoliv plnění svým (bývalým) společníkům, dokud přiměřeně nezajistí věřitele, kteří o to požádali v zákonné lhůtě šesti

³⁷² Srov. Štenglová, I. In: Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 13. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 302-303.

měsíců od okamžiku, kdy se zápis přeměny do obchodního rejstříku stal účinný vůči třetím osobám (§ 35 odst. 1 zákona o přeměnách). Konečně zákon upravuje i limitované zákonné ručení nástupnických společností za závazky, které zůstaly v rozdělované společnosti, anebo přešly na zbylé nástupnické společnosti.³⁷³

Pro ochranu věřitelů zejména akciových společností má rovněž význam právní úprava tvorby a udržení základního kapitálu, která je na evropské úrovni obsažena především ve Druhé směrnici Rady ze dne 13. 12. 1976 (tzv. kapitálová směrnice). Přísná regulace tvorby a udržení základního kapitálu je však oprávněně stále častěji kritizována, což dokládá i závěr S. Černé,³⁷⁴ která uvádí: „Praktické zkušenosti však ukazují, že základní kapitál často selhává při ochraně věřitelů a je jen velmi nespolehlivým ukazatelem platební schopnosti společnosti. Relativizace garanční funkce základního kapitálu vede ke zvýšení zájmu o realističtější ukazatel, jímž jsou čistá aktiva společnosti. Pro rozhodování věřitelů o hospodářském spojení se společností má totiž větší význam posouzení jejich majetkových poměrů vycházejících z bilance a ukazatelů její platební schopnosti než suma základního kapitálu deklarovaná ve stanovách a zapsaná v obchodním rejstříku. Hodnoty odpovídající základnímu kapitálu se mohou, přes přísnou zákonnou úpravu, rychle rozplynout po vzniku společnosti. Tomu nemůže zabránit ani ta nejpřísnější regulace.“ Na druhou stranu je třeba konstatovat, že v kontinentálně evropském právu byla reálná tvorba a udržení základního kapitálu tradičně chápána jako základní nástroj ochrany věřitelů. Jak uvádí S. Černá:³⁷⁵ “Vycházelo se z toho, že právní konstrukce akciové společnosti jako právnické osoby neumožňuje věřitelům nastoupit na akcionáře v případě, že společnost selže při plnění svých splatných závazků, protože – na rozdíl od osobních společností – akcionáři ze zákona neručí za závazky „své“ společnosti. Zákonodárce proto konstruoval v jistém smyslu náhradní

³⁷³ Srov. Čech, P. Hlavní změny a novinky v zákoně o přeměnách. [online]. [citováno 1. 9. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.glatzova.com/files/download/AUDITOR_PC_Hlavn%C3%AD%20zm%C4%9Bny%20a%20novinky_1_2012.pdf.

³⁷⁴ Černá, S. Přehodnotí Evropa přístup k základnímu kapitálu? *Právní rozhledy*. 2005, č. 22, s. 816-818.

³⁷⁵ Černá, S.: op. cit., s. 816-818.

řešení a požadoval, aby se již před vznikem společnosti upisovatelé zavázali vnést do společnosti vklady, které umožní, aby společnost shromáždila majetek na krytí sumy svého základního kapitálu. Ten by měl pro věřitele představovat jakousi minimální „ručící masu“.” Právě uvedená koncepce udržení základního kapitálu se stala v kontinentálně evropském právu základem komplexu svazujících kogentních ustanovení, která jak uvádí S. Černá³⁷⁶ ...zakazují společnosti poskytovat úvěry a půjčky na nabývání vlastních akcií (tzv. finanční asistence), zakazují rozdělovat zisk, pokud by tím bylo ohroženo krytí základního kapitálu, stanoví podrobná pravidla pro postup zvýšení a snížení základního kapitálu, ukládají statutárnímu orgánu povinnost svolat valnou hromadu v případě, že ztráta společnosti dosáhne kvalifikovaného poměru k výši základního kapitálu, atd. Všechna tato ustanovení mají ochranný charakter, neboť jejich cílem je, aby suma základního kapitálu byla kryta majetkem společnosti. Veličina základního kapitálu je proto základním měřítkem, podle něhož se posuzuje přípustnost těchto opatření. Např. akciová společnost nesmí vyplácet akcionářům dividendy nebo rozdělovat jiné zdroje, když její základní kapitál upravený o stanovené položky je, nebo by v důsledku rozdělení byl vyšší než vlastní kapitál (v tuzemské úpravě § 178 odst. 2 ObchZ). Své vlastní akcie může společnost nabýt opět pouze, pokud souhrnná jmenovitá hodnota takto přímo či nepřímo nabytých akcií nepřesáhne 10% podíl na základním kapitálu (§ 161a ObchZ), výše základního kapitálu je rozhodná i pro určení minimální povinné výše rezervního fondu. Základní kapitál je též měřítkem pro určení „hranice alarmu“, neboť je uloženo představenstvu svolat valnou hromadu, když výše celkové ztráty společnosti dosáhla či lze předpokládat, že dosáhne poloviny základního kapitálu (§ 193 odst. 1 ObchZ).” Přísná regulace, např. ohledně možnosti vyplácet dividendy, tak může vést k tomu, že pokud se společnost ocitne v hospodářsky obtížné situaci, tak jí regulace znemožní přitáhnout nové akcionáře, když jim nemůže nabídnout výplatu dividend. S. Černá³⁷⁷ uvádí, že: “Nejrozšířenějším testem používaným

³⁷⁶ Černá, S.: op. cit., s. 816-818.

³⁷⁷ Černá, S.: op. cit., s. 816-818.

americkými státy jako kritérium pro výplatu dividend, nabývání vlastních akcií a obdobné rozdělování je test insolvency.”

Zřejmě pod vlivem shora uvedené argumentace český zákonodárce zejména pro společnost s ručením omezeným, a pokud mu to evropská regulace umožnila, i pro akciovou společnost zavádí v ustanovení § 40 odst. 1 zákona č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), dále též jen ZOK, test insolvency.³⁷⁸ Zákonodárce tak k zavedení testu insolvency v důvodové zprávě k ZOK uvádí: “V reakci na spornost role základního kapitálu a novou dikci insolvenčního práva se zavádí pravidlo, že se výplaty prostředků společnosti testují také testem insolvency (podle § 3 insolvenčního zákona). Toto řešení je spojeno také s částečným odklonem od role základního kapitálu s. r. o. a je společně s pravidly správy obchodních korporací dalším stavebním kamenem ochrany věřitelů a společníků.”³⁷⁹

Jak naznačuje zmíněná důvodová zpráva, ZOK ohledně ochrany věřitelů z velké části spoléhá na regulaci pravidel správy obchodních korporací, které mimo jiné předpokládají obecnou povinnost člena voleného orgánu nahradit škodu právnické osobě (a zároveň ručení věřiteli právnické osoby podle § 159 odst. 3 OZ 2012), pokud člen voleného orgánu poruší zákonem danou povinnost vykonávat svoji funkci s péčí řádného hospodáře, tedy povinnost vykonávat funkci s nezbytnou loajalitou i s potřebnými znalostmi a pečlivostí (§ 159 OZ 2012). Tato přísná regulace je ve vztahu ke členům orgánů obchodní korporace a prokuristovi zmíněna tzv. pravidlem podnikatelského úsudku, které za předpokladu, že uvedené osoby přijímají korektní podnikatelská rozhodnutí, jež ovšem nepřinesla plánovaný úspěch, neodpovídají za případnou škodu způsobenou korporací (§ 51 ZOK). Tato regulace je v zásadě založena na osobní (přímé i nepřímé) odpovědnosti zejména statutárních orgánů.

³⁷⁸ Pravidlo v platném znění zní:

„§ 40

(1) Obchodní korporace nesmí vyplatit zisk nebo prostředky z jiných vlastních zdrojů, ani na ně vyplácet zálohy, pokud by si tím přivodila úpadek podle jiného právního předpisu.“

³⁷⁹ Havel, B. a kol. *Zákon o obchodních korporacích s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 44.

V zásadě souhlasím s J. Křížem,³⁸⁰ který k zákonem o obchodních korporacích preferované osobní odpovědnosti statutárních orgánů jako základnímu nástroji ochrany věřitelů uvádí, že: „Ta má zcela jistě svoji silnou motivační funkci – zvláště pravidlo o jejich možné diskvalifikaci z výkonu funkce. Satisfakční funkce je ale naopak velmi limitována. Pokud na jedné straně máme pravidlo zakazující transakci, díky které korporace vyvede ke společníkovi deset milionů (rozdíl mezi sjednanou a reálnou cenou), a na druhé standard stanovující povinnost manažera zaplatit tuto škodu, vidíme znatelný rozdíl v reálné nápravě. Kromě toho zákonodárce v zákoně podcenil (českou) schopnost fyzických osob (zvláště těch ekonomicky nebo právně vzdělaných) shromažďovat majetek mimo dosah exekutorů, a tedy i věřitelů (osobních i korporačních).“

V rámci korporačního práva je rovněž upravena ochrana věřitele proti jednání vlivné osoby, a to jak v rámci prostého ovlivnění (i jednorázového), tak v rámci koncernu (koncernové ovládání je tak považováno za kvalifikovanější model ovlivnění). Souhlasím s názorem, že podnikatelské seskupení je třeba považovat za legitimní nástroj podnikatelské struktury, který by měl sloužit k lepší efektivnosti (řízení) podnikání skupiny samostatných osob a také ke snižování jejich nákladů. Při ovlivnění se v zásadě vychází z toho, že je-li ovlivňující osoba, která svým jednáním způsobí ovlivněné osobě nebo jejím společníkům újmu, je povinna ji nahradit za předpokladu, že ovlivnění bylo podstatné a ovládající osoba nejednala *lege artis*. Pokud takovým jednáním dojde k poškození ovlivněné osoby, tak vlivná osoba musí jednak nahradit škodu ovlivněné osobě a jednak ze zákona ručí věřitelům ovlivněné osoby za splnění dluhů ovlivněné osoby.³⁸¹

V souvislosti s regulací ochrany věřitelů ovládané společnosti je často diskutován problém překonávání majetkové samostatnosti kapitálové společnosti k tíži jejích společníků. Jde o tzv. doktrínu propichování

³⁸⁰ Josef Kříž, *Systém ochrany věřitelů, Základní kapitál a zákon o obchodních korporacích*, příspěvek na výjezdním semináři v Peci pod Sněžkou 2012 [online]. [citováno 31. 8. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.prf.cuni.cz/josef-kriz-1404045986.html>.

³⁸¹ Srov. Havel, B. a kol. *Zákon o obchodních korporacích s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 44.62-63.

firemního závoje (piercing of corporate veil), na jejímž základě může věřitel společnosti nacházející se v krizi „dohmátnout“ i na společníka, který do jejího majetku zasahoval tak říkajíc zničujícím způsobem. Uvedená doktrína je považována za krajní nástroj ochrany věřitelů ovládané společnosti vedle dalších koncepcí, jako např. koncepce spravedlivé podřízenosti.³⁸² Uvedený závěr o výjimečnosti prolomení principu majetkové samostatnosti obchodních společností potvrzuje i závěr S. Černé, když uvádí: „Podle této koncepce lze princip personálního a majetkového oddělení společnosti a jejích společníků za určitých (a dodejme, že značně restriktivně chápaných) podmínek prolomit a umožnit věřitelům uspokojit pohledávky za společností z majetku společníků přesto, že právní úprava konkrétní formy společnosti ručení společníků za její závazky vylučuje.“³⁸³

Ochranu věřitelů sleduje i tzv. koncepce spravedlivé podřízenosti („Doctrine of equitable Subordination“) pohledávek, která spočívá v tom, že určité pohledávky jsou na základě rozhodnutí soudu podřízeny pohledávkám jiným, přičemž nejde o pohledávky vyplývající z účasti společníka ve společnosti. Tento závěr potvrzuje S. Vráblová, když uvádí, že:³⁸⁴ „Podriadenosť nevyplýva len z púhej skutočnosti, že sa jedná o pohľadávku společníka s kontrolným balíkom, ale závisí vždy od rozhodnutia sudcu, uplatňujúceho pravidlá ekvity. ...subordinácia sa v USA uplatňuje...najmä v prípade defraudáčného konania člena spoločnosti („Fraud“), nevhodného finančného riadenia spoločnosti („Mismanagement“ či „Breach of fiduciary duty“) – napr. Nárok akcionára s kontrolným balíkom na výplatu neprimerane vysokej mzdy za obdobie, kedy už bola oslabená schopnosť spoločnosti plniť s svoje záväzky voči veriteľom – či neprimeranej kapitalizácie („Undercapitalization“).“

V užším slova smyslu se o podřízenosti pohledávek hovoří tam, kde věřitel pohledávky souhlasí s tím, že bude z aktiv dlužníka uspokojen až

³⁸² Srov. Černá, S. Recenze knihy Tomáše Doležila: *Koncerny v komunitárním právu: Analýza a náměty pro rekodifikaci*. [online]. [citováno 3. 9. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.auditorium.cz/RGKC-recenze>.

³⁸³ Černá, S. Lze prolomit hranice majetkové samostatnosti obchodní společnosti? In: Pauknerová, M., Tomášek, M. a kol. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV. Proměny soukromého práva*. 1. vydání. Praha: UK Praha, Karolinum, 2009, s. 82-83.

³⁸⁴ Vráblová, S. *Ochrana majetku kapitálových společností*. Bratislava: EPOS, 2003, s. 261.

poté, co bude uspokojena pohledávka jiného věřitele nebo několika jiných věřitelů nebo všech ostatních věřitelů. Jde o dobrovolnou subordinaci, která vyplývá z obsahu smlouvy. Takovouto smluvní podřízenost lze podle T. Richtera³⁸⁵ sjednat a vynutit podle ustanovení § 172 IZ. Pokud jde o pohledávky vyplývající z účasti společníka ve společnosti, tak ty jsou podřízeny všem ostatním pohledávkám, když se uspokojují jako poslední (§ 172 odst. 3 IZ).

V teorii se lze setkat i s doktrínou automatické podřízenosti, která by měla v insolvenčních poměrech nahradit doktrínu spravedlivé podřízenosti. Doktrína automatické podřízenosti spočívá v tom, že jakékoliv pohledávky kontrolujících akcionářů jsou automaticky podřízeny ostatním pohledávkám. Snaha o zavedení této extrémní ochrany věřitelů je v literatuře³⁸⁶ odmítána s tím, že jde o hrubý zásah do práv společníků obchodních společností, a to zejména v situaci, kdy by společníci jednali se svými korporacemi korektně a nepreferenčně.

10.3 Ochrana věřitele v rámci insolvenčního práva

Ochranu věřitele zajišťuje rovněž právo insolvenční, které je z pohledu právní úpravy odpůrčího práva významné v tom, že od zahájení insolvenčního řízení je třeba postupovat podle speciální úpravy odpůrčího práva v IZ. Z pohledu věřitele je tak znalost insolvenčního práva, a to včetně speciální úpravy odpůrčího práva, zcela zásadní, neboť věřitel musí počítat s úpadkem svého dlužníka.

Insolvenční právo ovšem nastupuje pouze v situaci, kdy převažují nároky věřitelů nad prostředky dlužníka. Takový stav bývá označován jako úpadek. Panuje obecná shoda, že úpadek není možné uspokojivě řešit za použití standardních prostředků k vymáhání pohledávek (pohledávky individuálně vymáhat v nalézacím řízení případně v exekuci/výkonu rozhodnutí), neboť v takové situaci by byl zvýhodněn věřitel, který je v předstihu, což by bylo „nespravedlivé“ vůči ostatním věřitelům, kterým by

³⁸⁵ Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2008, s. 88-89.

³⁸⁶ Vráblová, S. *Ochrana majetku kapitálových společností*. Bratislava: EPOS, 2003, s. 265.

byla upřena možnost alespoň poměrného uspokojení jejich pohledávek, poněvadž by na tyto věřitele již nic z majetku dlužníka nezbylo.

Při řešení úpadku nebo hrozícího úpadku v insolvenčním řízení podle české právní úpravy nejde o nic jiného, než o kolektivní postup uspokojení pohledávek věřitelů realizovaný v soudním řízení podle zákona č. 182/2006 Sb., insolvenční zákon za přiměřeného použití občanského soudního řádu. Insolvenční řízení lze zahájit jen na návrh; zahajuje se dnem, kdy insolvenční návrh dojde věcně příslušnému soudu, kterým je krajský soud, byť by šlo o soud místně nepříslušný. Právo podat insolvenční návrh má jak dlužník, tak věřitel; jde-li o hrozící úpadek, může insolvenční návrh podat jen dlužník.

Uvedený kolektivní postup povinně nahrazuje klasické individuální uspokojení jednotlivých věřitelů při vymáhání jejich pohledávek. Insolvenční řízení vykazuje, i s ohledem na ochranu věřitelů, řadu specifik. K nejvýznamnějším patří spojení řízení nalézacího i vykonávacího, že v jeho rámci dochází k řešení sporů a že vyústí v majetkové uspořádání mezi mnoha subjekty. Insolvenční zákon stojí na úpravě jednotného insolvenčního řízení, které předpokládá stanoveným způsobem rozhodnout nejprve o tom, zda se dlužník nachází v úpadku či nikoliv, a poté zvolit konkrétní způsob řešení úpadku.

Jak výstižně uvádí Richter,³⁸⁷ mimoinsolvenční systém individuálního uspokojení pohledávek na principu „kdo dřív přijde, ten dřív mele“ musí být v insolvenci nahrazen systémem uspokojení kolektivního, který vychází ze zásady „par conditio creditorum“ (rovné podmínky pro věřitele) nebo též „pari passu“ (doslova stejným krokem). To znamená, že věřitelé insolventního dlužníka mohou být v zásadě uspokojeni pouze v rámci insolvenčního řízení s tím, že jim insolvenční právo umožňuje podílet se na tvorbě rozhodnutí o tom, jak bude s majetkem dlužníka naloženo. Zásada rovných podmínek pro všechny věřitele ovšem v insolvenčním řízení neplatí bezvýjimečně, když určité skupiny věřitelů

³⁸⁷ K teoretickému zdůvodnění insolvenčního řízení jako zvláštní úpravy a k mechanice insolvenčního řízení srovnej: Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2008, s. 190-192, s. 202-205.

mají zvýhodněné postavení, jako např. zajištění věřitelé. Zásadně ovšem platí, že věřitelé, kteří mají podle insolvenčního zákona stejné nebo obdobné postavení, mají v insolvenčním řízení rovné možnosti (§ 5 písm. b) IZ). Insolvenční právo zároveň vychází ze zásady nezasahovat do hmotněprávního postavení stran, není-li to nutné. Ohledně věřitelů je třeba poznamenat, že v rámci insolvenčního řízení, které spojuje nalézací a vykonávací řízení, je samozřejmě třeba zjistit, zda a v jaké výši je dlužník jednotlivým věřitelům zavázán, což se děje v rámci přihlašování, přezkumu, popírání pohledávek a z toho případně vzniklých incidenčních sporů.

Z důvodu realizovatelnosti zásady poměrného uspokojení věřitelů insolvenční právo, kromě výše uvedeného odnětí práva individuálního uspokojení věřitelů, rovněž omezuje možnost provádět započtení v průběhu insolvenčního řízení, případně i zakazuje ukončení smluv uzavřených mezi dlužníkem a věřiteli z důvodu insolvence dlužníka (§ 122 odst. 2 IZ). Ze stejného důvodu obsahuje i již zmíněnou speciální hmotněprávní úpravu odpůrčího práva (§ 235–243 IZ), jejímž účelem je chránit nezajištěné věřitele dlužníka před protiprávním úbytkem dlužníkova majetku, který má sloužit k jejich uspokojení.³⁸⁸ Jinak řečeno, při absenci úpravy odpůrčího práva by sice došlo v rámci insolvenčního řízení k určení věřitelů s právem na jejich poměrné uspokojení, ale v případě nepoctivého dlužníka, který svůj majetek vyvedl na jiné osoby, by nezajištění věřitelé měli výrazně složitější situaci při uspokojení svých pohledávek.

S ohledem na zásadní význam pojmu úpadku se pokusím stručně vymezit jeho obsah. Insolvenční zákon rozlišuje v ustanovení § 3 IZ dvě formy úpadku, a to ve formě platební neschopnosti (insolvence) a ve formě předlužení. Hrozící úpadek je zpravidla považován pouze za podskupinu úpadku ve formě platební neschopnosti. K závěru o úpadku dlužníka postačuje zjištění, že dlužník je buď insolventní, nebo že je předlužen, jinými slovy, zjištění úpadku v obou zákonem vymezených formách není nezbytné.

³⁸⁸ K podstatě odpůrčího práva srovnej: Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2008, s. 321 a násl.

O úpadek dlužníka projevující se platební neschopností (§ 3 odst. 1 IZ) jde tehdy, má-li dlužník více věřitelů (tj. nejméně dva, přičemž postačuje, aby další věřitel měl za dlužníkem splatnou pohledávku byť zanedbatelného rozsahu), má-li peněžité závazky po dobu delší 30 dnů po lhůtě splatnosti a současně není-li schopen tyto závazky plnit. Neschopnost platit splatné závazky nelze zaměňovat s pouhou neochotou platit sporné závazky. Platební neschopnost tak není dána, jestliže dlužník disponuje likvidním majetkem zpeněžitelným v krátké době, případně hotovostí, jejíž výše přesahuje závazky dlužníka. Rovněž platební neschopnost není dána, pokud je dlužník schopen si dostatek finančních prostředků opatřit a tak zapravit své závazky.

Na splnění podmínky dlužníkovy platební neschopnosti plnit závazky lze usuzovat ze čtyř vyvratitelných domněnek uvedených v § 3 odst. 2 IZ, a to zastavil-li dlužník platby podstatné části svých peněžitých závazků, nebo je neplní po dobu delší tří měsíců po lhůtě splatnosti, nebo není možné dosáhnout uspokojení některé ze splatných peněžitých pohledávek vůči dlužníkovi výkonem rozhodnutí nebo exekucí nebo nesplnil povinnost předložit seznamy uvedené v § 104 odst. 1 IZ, kterou mu uložil insolvenční soud. Alternativní naplnění těchto podmínek má za následek, že již není na věřiteli podávajícím insolvenční návrh, aby prokazoval dlužníkovu platební neschopnost, ale je naopak na dlužníkovi, aby prokázal, že své peněžité závazky schopen plnit je. Uvedené domněnky osvědčují dlužníkovu neschopnost platit své splatné závazky, nikoli však existenci „více věřitelů“ dlužníka, ani existenci peněžitých závazků těchto věřitelů „po dobu delší 30 dnů po lhůtě splatnosti“.

Úpadek ve formě předlužení³⁸⁹ může nastat jen u dlužníků právnických osob (bez ohledu na to, zda podnikateli jsou, či nejsou) nebo u podnikajících fyzických osob. Předlužení podle insolvenčního zákona se tak netýká fyzických osob, které nejsou podnikateli. V úpadku ve formě předlužení je dlužník tehdy, má-li více věřitelů a souhrn jeho závazků (splatných i nesplatných) převyšuje hodnotu jeho majetku. Je třeba

³⁸⁹ Srov. Kolesár, P., Havel, B. Něco málo k hysterii okolo (staro)nové návrhové povinnosti pro předlužení. *Právní rozhledy*. 2012, č. 2, s. 42.

zdůraznit, že při úvaze o předlužení dlužníka je třeba vždy přihlédnout k třetí větě § 3 odst. 3 IZ, která stanoví významné hledisko pro výklad pojmu hodnota majetku dlužníka, a sice že při stanovení hodnoty dlužníkovy majetku se přihlíží také k další správě jeho majetku, případně k dalšímu provozování jeho podniku, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládat, že dlužník bude moci ve správě majetku nebo v provozu podniku pokračovat. Při úvaze o předlužení dlužníka je tak třeba mít vždy na paměti, že hodnota majetku dlužníka není pojem statický, ale dynamický v čase. Proto je třeba v každém konkrétním případě zvažovat, a to se zřetelem ke všem okolnostem, zda lze důvodně předpokládat, že právnická nebo podnikající fyzická osoba bude moci v provozu podniku pokračovat a aktuální úpadek ve formě předlužení sanovat.

Ochrana věřitele je v insolvenčním právu zajišťována rovněž tím, že dlužník, který je podnikatelem, nemá jen právo, ale i povinnost podat dlužnický insolvenční návrh (§ 98 IZ), a to bez zbytečného odkladu poté, co se dozvěděl nebo při náležité pečlivosti měl dozvědět o svém úpadku, a to jak ve formě platební neschopnosti, tak ve formě předlužení. Je třeba zdůraznit, že uvedenou povinnost mají i zákonní zástupci dlužníka, jeho statutární orgán a likvidátor dlužníka, který je právnickou osobou v likvidaci. Insolvenční návrh podávají jménem dlužníka. Pokud uvedené osoby poruší svoji povinnost podat insolvenční návrh, odpovídají věřitelům za škodu nebo jinou újmu (např. ochrana dobrého jména či dobré pověsti), která spočívá v rozdílu mezi v insolvenčním řízení zjištěnou výší pohledávky přihlášené věřitelem k uspokojení a částkou, kterou věřitel v insolvenčním řízení na uspokojení této pohledávky obdržel. Přísné objektivní odpovědnosti se povinná osoba může zprostit jen z důvodů uvedených v ustanovení § 99 odst. 3 IZ.³⁹⁰

Z pohledu nezajištěného věřitele je úpadek dlužníka zpravidla špatnou zprávou, neboť jeho pohledávka za dlužníkem bude velmi pravděpodobně uspokojena jen z malé části. Účastníkem insolvenčního řízení se věřitel stane, když uplatní své právo vůči dlužníkovi, a to zejména přihláškou

³⁹⁰ Srov. Sviták, S. In: Zahradníková, R. et al. *Civilní právo procesní*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 431-437.

pohledávky do insolvenčního řízení. Míra uspokojení nezajištěného věřitele je odvislá od způsobu řešení úpadku. V případě řešení úpadku dlužníka konkursem nezajištěný věřitel zpravidla nic nezíská, když platí, že jeho pohledávka je podřízena uspokojení pohledávek zajištěných věřitelů, kteří se o výdělek zpeněžení s obecnými věřiteli nijak nedělí. Určitou naději na vyšší míru uspokojení má nezajištěný věřitel v případě řešení úpadku reorganizací, ale jen v případě, že budou splněny zákonné podmínky pro povolení reorganizace, následně dojde ke schválení reorganizačního plánu a reorganizace skutečně skončí splněním reorganizačního plánu, a nikoliv přeměnou na konkurs. V případě, že nezajištěný věřitel má pohledávku za dlužníkem (nepodnikatelem), jehož úpadek je řešen oddlužením formou splátkového kalendáře, tak velmi pravděpodobně získá ve splátkách za pět let od dlužníka 30 % své pohledávky, neboť dlužník je zákonodárcem motivován tím, že pokud řádně a včas splní své povinnosti z oddlužení, může požádat soud o vydání rozhodnutí, kterým bude osvobozen od zbytku svých dluhů. Osvobozením dlužníka od placení dluhů dochází k zániku jejich vymahatelnosti, a to všech dlužnickových dluhů, tedy nejen přihlášených. K oddlužení je ovšem třeba konstatovat, že s ohledem na skutečnost, že o povolení oddlužení nerozhodují věřitelé (odliš od rozhodování věřitelů o způsobu realizace oddlužení dlužníka), ale jen soud, tak je třeba oddlužení spíše považovat za součást sociální politiky státu, než za nástroj sledující ekonomický účel insolvenčního práva, který spočívá v dosažení co nejvyššího uspokojení pro nositele nároků na dlužníkovu majetek.

Z pohledu (pře)zajištěného věřitele je úpadek dlužníka v zásadě skutečně špatnou zprávou jen za situace, pokud by byl úpadek dlužníka řešen neúspěšnou reorganizací a došlo k masivnímu využití tzv. úvěrového financování, které je upraveno v § 41 a násl. IZ. Jde zejména o úvěrování poskytnuté dlužníkovi či správci po zahájení insolvenčního řízení, jehož podstata spočívá v tom, že se věřitelům ochotným financovat další provoz dlužníkovu podniku poskytne stejné postavení jako předinsolvenčním zajištěným věřitelům, protože jen tak lze motivovat věřitele k poskytnutí

financování dlužníka, který je v úpadku. Jinak řečeno, v reorganizaci (nikoliv v konkursu) mají věřitelé pohledávek z úvěrového financování, v případě, kdy dosavadní věřitelé nevyužijí přednostního práva podle § 41 odst. 2 IZ, automatickou participaci na věcněprávním zajištění, které s nimi předinsolvenční zajištění věřitelé musejí podle § 357 odst. 2 IZ poměrně sdílet. Výstižně řečeno, předinsolvenční zajištění věřitelé jsou „předběhnuti ve frontě na zástavu“ věřiteli pohledávek z úvěrového financování.

10.4 Ochrana věřitele v rámci trestního práva

Ochranu věřiteli poskytuje i trestní právo, když trestněprávně kvalifikuje určitá jednání, s kterými se lze setkat v souvislosti se závazkovými právními vztahy mezi věřiteli a dlužníky a s insolvenčním řízením, čímž umožňuje trestněprávní postih pachatelů. Trestné činy, jejichž spáchání přichází v úvahu v souvislosti se závazkovými právními vztahy mezi věřiteli a dlužníky a s insolvenčním řízením (označované jako úpadkové trestné činy), systematicky rozčlenil F. Púry,³⁹¹ a to na následující trestné činy:

- “a) trestné činy, zejména majetkové (§ 206, 209, 220, 221, 224 TrZ), které vedou k platební neschopnosti nebo předlužení určitého subjektu jako dlužníka a k případnému následnému zahájení insolvenčního řízení;
- b) trestné činy spáchané *na úkor věřitelů*, zejména poškození nebo zvýhodnění věřitele (§ 222, 223 TrZ), jejichž důsledkem může být někdy rovněž stav *úpadku* u poškozeného věřitele [viz např. § 222 odst. 4 písm. c), § 223 odst. 3 písm. b) TrZ];
- c) trestné činy páchané *v průběhu insolvenčního řízení*, kde může jít o
 - ca) podvodné uplatňování neexistujících pohledávek v insolvenčním řízení nebo nadhodnocování výše existujících pohledávek, popřípadě podvodné získání postavení zajištěného věřitele (§ 209 TrZ),
 - cb) maření nebo hrubé ztěžování výkonu funkce insolvenčního správce a ohrožení účelu insolvenčního řízení (§ 225 TrZ),

³⁹¹ Púry, F. Některé zvláštnosti trestných činů souvisejících se závazkovými vztahy a s insolvenčním řízením. *Trestněprávní revue*. 2011, č. 10, s. 279-280.

- cc) porušení povinnosti při správě cizího majetku insolvenčním správcem (§ 220, 221 TrZ),
- cd) pletichy v insolvenčním řízení v podobě aktivního či pasivního úplatkářství (§ 226 TrZ),
- ce) porušení povinnosti dlužníka učinit pravdivé prohlášení o majetku (§ 227 TrZ);
- d) trestné činy spáchané zcela *nedůvodným* (podvodným) *zahájením insolvenčního řízení* nebo vydáním *nezákonného rozhodnutí o úpadku*.³⁹²

Domnívám se, že je třeba zdůraznit, že trestněprávní ochrana věřitele se musí důsledně řídit zásadou subsidiarity trestní represe. Tomuto závěru ostatně odpovídá i znění ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona, podle kterého: „Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.“ Zcela souhlasím s J. Moučkou,³⁹² který uvádí: „Důsledné dodržování zásady subsidiarity trestní represe je právě tou cestou, která může na jedné straně zachovat jako hlavní účel trestního práva ochranu společnosti, na druhé straně zabránit snaze, aby stát řídil společnost skrze trestní represí nebo aby mezi členy společnosti bylo trestní právo prostředkem šikany.“ Z uvedeného je zřejmé, že v upřednostnění trestního práva s jeho invazivními prostředky (odposlechy; zajištěním účetnictví, obchodních smluv, výpisů z bankovních účtů; zdokumentování činnosti podezřelého) před mimotrestní právní úpravou s sebou nese velké nebezpečí, že dojde ke zneužití státní moci proti jednotlivci, což ve společnosti způsobí více škod než užítu v podobě potírání kriminality. Trestní právo by tak mělo působit až jako poslední prostředek proti nejzávažnějším zásahům do právních zájmů. Uvedené ovšem samozřejmě předpokládá efektivní vymahatelnost práva v mimotrestních odvětvích, protože čím lépe budou mimotrestní prostředky fungovat, tím méně bude potřeba trestní represe.

³⁹² Moučka, J. Diplomová práce, akademický rok 2011/2012: Princip „ultima ratio“ a zásada subsidiarity trestní represe – limity trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, s. 59-63. [online]. [citováno 2. 9. 2013]. Dostupné z WWW: http://is.muni.cz/th/254925/pravf_m/Diplomova_prace_Moucka.txt.

10.5 Vztah odpůrčího práva a dalších systémů ochrany věřitele

Za nejefektivnější ochranu věřitele, a to jak v mimoinsolvenčních, tak insolvenčních poměrech, je možné považovat smluvní právo, a to zejména případy, kdy věřitel zajistí svoji pohledávku např. zřízením zástavního práva. Je ovšem zřejmé, že ne všichni věřitelé dlužníka mohou dosáhnout plného zajištění (nikoliv pouze utvrzení) svých pohledávek. Právě pro nezajištěné věřitele je tak velmi významná existence institutu odpůrčího práva, kterému je věnována tato práce. Otázkou ovšem je, zda odpůrčí právo, případně další systémy ochrany věřitele, jako je např. odpovědnost za škodu nebo jinou újmu dlužníka a jeho zákonných zástupců za porušení povinnosti podat insolvenční návrh v případě úpadku, vytváří dostatečně efektivní systém pro ochranu věřitele, když předmětem odpůrčího práva je jen takový úkon, který má formální znaky právního úkonu/jednání a rovněž tím, že právní úkon může napadnout jen formální věřitel společnosti, kterým například není minoritní akcionář. Problém tak spočívá v tom, že tradiční pravidla odpůrčího práva neumožňují například efektivně sankcionovat jednání statutárních orgánů velkých korporací, které v rámci holdingu uskuteční tisíce nečestných transakcí, když pravidla upravující odpůrčí právo vyžadují po žalobci, aby konkretizoval a prokázal každé odporovatelné jednání. Právě rozšíření velkých koncernů a složitost podnikatelské praxe donutila zejména americké soudy, aby vynalezly např. doktrínu „propichování firemního závoje“ nebo „spravedlivé podřízenosti“, které umožňují vyhnout se povinnosti dokazovat jednotlivé aspekty odporování právním úkonům.³⁹³

Domnívám se, že uvedené doktríny mohou být velmi snadno zneužity žalobci, kteří se budou chtít vyhnout vyváženým pravidlům odpůrčího práva a sankcionovat tak jednání, které není protiprávní a případně ani morálně zavrhnutelné. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že pokud budou uvedené doktríny vycházet ze stejných principů, na kterých stojí

³⁹³ Srov. Vráblová, S. *Ochrana majetku kapitálových společností*. Bratislava: EPOS, 2003, s. 242-268.

„Leviathan“ ochrany věřitele (odpůrčí právo) a budou dopadat na složité případy podvodných převodů, a nikoliv na relativně jednoduché případy, tak je lze ve výjimečných případech považovat za celkem oprávněné. Tedy jen pokud budou uvedené moderní doktríny přirozenou evolucí stejných principů, které spočívají v základech odpůrčího práva (pokud budou odpůrčí právo doplňovat), tak je na ně možno nahlížet jako na oprávněné. Jinak řečeno, uvedenými doktrínami není možné obcházet tradiční pravidla, na kterých stojí odpůrčí právo.³⁹⁴

³⁹⁴ Clark, R. C. *Firemní právo*. Praha: Victoria Publishing, 1992, s. 73-137, 750-751.

Závěr

Domnívám se, že na závěr je vhodné zmínit, co k problematice odpůrčího práva uvedl v práci mnohokrát citovaný V. Knapp,³⁹⁵ a to v závěru svého článku z roku 1992 nazvaného „Odporovatelnost“, když jeho závěry mohu jen potvrdit: „Nakonec budiž řečeno to, co mohlo být řečeno i na začátku. Intitut odporovatelnosti je sám svou povahou velmi složitý. Současná právní úprava jej některými svými nejasnostmi činí ještě složitějším. Proto výše podávaná řešení často nejsou nepochybná, ani jediná možná. Nejednou jde spíš jen o osvětlení problematiky a naznačení jedné z možností jejího řešení.“ S ohledem na výše uvedené si přesto dovolím konstatovat, že se mi v zásadě podařilo splnit cíle vytčené v úvodu této práce.

Institut odpůrčího práva má tradici již v římském právu, které za určitých podmínek postihovalo, co do formy různými prostředky, takové jednání dlužníka, kterým něco zcizil ze svého majetku, aby tím zkrátil své věřitele. Shora uvedené prostředky ochrany věřitelů vznikaly v situacích, kdy selhávala ochrana práva civilního a kde praetor, v zájmu pořádku a poklidného soužití občanů (můžeme říci v zájmu spravedlnosti a slušnosti), považoval ochranu za nutnou. Mám za to, že římské právo tak zcela jednoznačně poskytuje oporu pro závěr, že institut odpůrčího práva má své místo v právním řádu, když samo obsahovalo úpravu tohoto institutu. S ohledem na to, že římské právo neznalo insolvenční právo, když neznalo pojem úpadku, ale pouze univerzální exekuci, tak v římském právu není možné najít oporu pro závěr o vhodnosti existence samostatného mimoinsolvenčního a insolvenčního odpůrčího práva. V našem právním řádu založil tradici odpůrčího práva teprve zákon č. 36/1884 ř. z., o odporu proti právním činům, jež týkají se jmění dlužníka insolventního, který umožnil, aby bylo úspěšně odporováno právním jednáním dlužníkovým, jimiž mělo být zmařeno uspokojení dlužníkových věřitelů. Obsahoval předpisy o odporování právním jednáním dlužníkovým za konkursu i mimo

³⁹⁵ Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*. 1992, č. 7, s. 387.

konkurs. Tento zákon reagoval na situaci, kdy občanské právo neposkytovalo dostatečnou ochranu věřitelům a neutěšenou situaci věřitelů nebylo možné odstranit ani trestními předpisy. Lze tedy učinit závěr, že institut odpůrčího práva má tradici i v našem právu, která byla založena na tom, že institut odpůrčího práva není nahraditelný např. institutem neplatnosti, ani trestněprávní úpravou.

Pojmem právní jednání v OZ (2012), stejně jako právním úkonem v OZ (1964), se rozumí projev vůle osoby, subjektu práva, spočívající v jednotě vůle a jejího projevu, který je podle ustanovení objektivního práva schopen vyvolat právní následky. Domnívám se, že jednoznačné rozlišení právního jednání, které vyvolává právní následky, a jednání, jež právně relevantní není, nebylo zcela spolehlivě možné ani podle OZ (1964), který v § 34 obsahoval legální definici právního úkonu, a proto nepovažuji za chybu, že OZ (2012) legální definici právního jednání neobsahuje. Pojmy „právní jednání“ a „právní úkon“ sice nelze zcela ztotožnit, ale svou podstatou jsou si velmi blízké, takže při práci s právními předpisy a v aplikační praxi je lze v zásadě zaměňovat.

Za právní úkony/právní jednání, které jsou způsobilé být předmětem odporu, je možné považovat jednání smluvní: smlouvy kupní, nájemní, směnné, darovací, rukojemské, prominutí dluhu; dále jednání procesní, jako soudní smír, uznání a vzdání se žalobního nároku, vzdání se opravných prostředků; a rovněž opomenutí: nenastoupení dědictví, promlčení nastalé nepodáním žaloby, neuplatnění námitky promlčení, zmeškání ve sporu, nepodání opravných prostředků.

K pojmu „právní neúčinnost“ je třeba uvést, že je používán jak v teorii, tak v právním řádu v mnoha různých významech. Mimo jiné je pojem neúčinnost používán i ve smyslu označení odpůrčího práva. Odpůrčí právo je ovšem v platném českém právu označováno bohužel různě, když v § 42a OZ (1964) se označuje jako „Odporovatelnost“, v § 235-243 IZ jako „Neúčinnost právních úkonů“, v § 589 - 599 (OZ 2012) jako „Relativní neúčinnost“ a v případě tzv. zákonné neúčinnosti jen slovem „je neúčinný“. Je zřejmé, že takový stav srozumitelnosti příliš neprospívá. Domnívám se,

že pro zavedení určitého řádu do označení institutu odpůřčího práva v českém právu je třeba si především uvědomit, že přímým účelem institutu odpůřčího práva je subjektivní právo věřitele na uspokojení z toho, co z dlužníkovy majetku ušlo jeho exekuci, a relativní neúčinnost je pouze právním následkem existence odporovatelného právního jednání. Podstatu a účel odpůřčího práva by tak zřejmě nejlépe vystihlo označení „odpůřčí právo“, když relativní neúčinnost označuje „jen“ následek, který má systematický význam v uspořádání vad právních úkonů/právních jednání a pojem odporovatelnost označuje vlastnost právního úkonu/právního jednání. Mám za to, že je škoda, že zákonodárce v OZ (2012), když se již rozhodl opustit zažitý pojem odporovatelnosti, nepoužil označení odpůřčí právo. Navíc mám za to, že pokud zákonodárce nechtěl použít pojem odpůřčí právo, a rozhodl se označit odpůřčí právo jeho následkem, měl místo pojmu „relativní neúčinnost“ použít pojem „relativní bezúčinnost“, neboť i v případě použití jen slova „bezúčinnost“ by bylo ihned jasné, že jde o odpůřčí právo. Došlo by tak k zavedení výstižného pojmu do platného právního řádu, který by mohl být převzat zejména pro označení tzv. zákonné neúčinnosti. Ostatně pojem „bezúčinnost“ má svoji tradici v českém právu, a to např. v zák. č. 64/1931 Sb., kterým byly vydány řády konkursní, vyrovnací a odpůřčí (např. § 1 odst. 2 odpůřčího řádu). Domnívám se, že prvorepublikový zákonodárce si správně uvědomil, že pojem neúčinnost má více významů, a proto používal pojem bezúčinnost. Každopádně by bylo vhodné sjednotit označení odpůřčího práva v mimoinsolvenčním právu s odpůřčím právem insolvenčním, když IZ používá k označení odpůřčího práva pojem neúčinnost. Pokud jde o vymezení skutkových podstat odpůřčího práva, mám za to, že je třeba skutkové podstaty vymezovat zásadně taxativně, a to s ohledem na právní jistotu a stabilitu právních vztahů, které jsou vyjádřeny tradiční zásadou pacta sunt servanda.

Odpůřčí právo se v českém právu tradičně vyskytuje ve dvou formách. Jednak ve formě tzv. neúčinnosti na základě odporovatelnosti a jednak ve formě tzv. zákonné (automatické) neúčinnosti, někdy rovněž označované jako institucionalizované odporovatelnosti. Mezi obojím je

podstatný rozdíl, a to nejen pokud jde o vznik relativní neúčinnosti, ale i o důsledky, které z toho vyplývají. Uvedené formy neúčinnosti se liší tím, že neúčinnost na základě odporovatelnosti se zakládá až soudním rozhodnutím o odpůřčí žalobě, kdežto neúčinnost na základě zákona se zjišťuje, deklaruje (pokud zákonodárce výslovně nestanoví jinak). Prohlášení určitých právních úkonů za neúčinné přímo zákonem považují za řešení mimořádné. Široce pojatá koncepce zákonné neúčinnosti ohrožuje ve věcně neodůvodněném rozsahu princip ochrany nabytých práv, a to zejména tím, že nebere žádný zřetel na hledisko dobré víry, resp. na to, zda určitá právní jednání byla podstoupena v dobré víře či nikoli. Považuji proto za správné, že zákonodárce využívá formy zákonné neúčinnosti skutečně jen tam, kde je to věcně odůvodněno.

Podle právní vědy jsou myslitelné různé možnosti úpravy okamžiku vzniku relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání. Práce se spíše přiklání k závěru, že podle platné i účinné právní úpravy odpůřčího práva má rozhodnutí o odpůřčí žalobě konstitutivní povahu a působí ex nunc. Tento závěr vychází z toho, že odpůřčí žalobu je možné podřadit pod tzv. žalobu právotvornou či konstitutivní. Pro právotvorné žaloby je charakteristické, že se vždy opírají o výslovné ustanovení zákona, když soud může zakládat, měnit a rušit právní poměry, popř. práva a povinnosti, pouze tam, kde to zákon výslovně stanoví, a že rozsudky o nich vydané působí zásadně ex nunc, není-li výjimečně zákonem výslovně stanovena působnost ex tunc (jako je tomu např. u rozsudku, kterým se prohlašuje manželství za neplatné). Kladné rozhodnutí o odpůřčí žalobě by tedy mělo mít účinky ex nunc, když zákon působnost ex tunc v ustanoveních § 42a OZ (1964), § 589 odst. 2 OZ (2012) nebo § 235 odst. 2 IZ nestanoví. Odpůřčí žaloba, pokud je zákonodárcem koncipována jako konstitutivní, nemůže mít podobu žaloby na plnění, když relativní neúčinnost právního úkonu/právního jednání musí být vždy vyslovena samostaným výrokem soudu, protože nemůže být řešena jako předběžná otázka. Prejudiciálně totiž nelze posuzovat takové otázky, o nichž soud rozhoduje s konstitutivním účinkem.

Domnívám se, že by mělo dojít k prolomení preference neplatnosti před odporovatelností/relativní neúčinností (jinak řečeno umožnit zkoumat neúčinnost právního úkonu/právního jednání, i když je právní úkon/právní jednání neplatné), neboť by to účelu odpůřícího práva, kterým je ulehčení postavení nezajištěného věřitele, velmi prospělo. Věřitele totiž nezajímá, zda je jednání platné, nebo ne, nezajímá ho elegantní právnická sofistika poučující o tom, že neplatné jednání nemá žádné účinky, a proto jich nemůže být zbaveno. Jediné, na čem věřiteli záleží, je, aby se domohl uspokojení své pohledávky z exekuce na určitý majetek, a právě to je cílem odpůřícího práva. Dosažení tohoto cíle není logicky ani právně závislé na platnosti smlouvy. Stačí k němu zvláštní pravidlo, že věřitel se může uspokojit „z toho, co ušlo z dlužníkovy majetku“, a jeho široký výklad (v tomto případě: z toho, co ušlo věřiteli jako prostředek rychlého a snadného uspokojení).

Prolomení preference neplatnosti před odporovatelností/relativní neúčinností vychází mimo jiné z toho, že zkrácení věřitele nespočívá jen ve zmaření věřitelova exekučního uspokojení, nýbrž i v jeho ztížení či oddálení. Široké pojetí zkrácení by tak správně umožnilo odporovat i tzv. ekvivalentním právním úkonům, tedy takovým právním úkonům, kterými dochází ke změně skladby majetku dlužníka, aniž dochází ke snížení jeho celkové hodnoty.

Rovněž se domnívám, že by odpůřící právo mělo chránit nejen věřitele vykonatelných pohledávek, ale i pohledávek vymahatelných a možná i pohledávek nedospělých, což by výrazně posílilo preventivní účinek odpůřícího práva a zdůraznilo hmotněprávní povahu odpůřícího práva. Zároveň by věřitel nebyl nucen pokračovat v nalézacím řízení proti dlužníkovi, aby získal vykonatelnou pohledávku, když v mnoha případech je takový postup pro věřitele časově náročný, nákladný, tedy zjevně neefektivní.

Insolvenční právo má mít komplexní speciální úpravu odpůřícího práva, a to nejen proto, že odpůřící právo insolvenční, na rozdíl od mimoinsolvenčního, tradičně umožňuje odporovat i tzv. zvýhodňujícím

úkonům. Tedy úkonům, kterými nejsou věřitelé zkráceni, ale těmito úkony je „pouze“ dosaženo určité konkrétní distribuce dlužníkovu majetku mezi ně. Jde o právní jednání označovaná rovněž jako tzv. nadřizování, kterým se rozumí „veškerá placení a zajištění, kterými se porušuje zásada rovného nakládání s věřiteli“. Insolvenční odpůrčí právo tak zajišťuje postihem zvýhodňovacích úkonů ochranu kolektivní povahy insolvenčního řízení. Hlavním důvodem pro existenci speciální insolvenční úpravy odpůrčího práva je skutečnost, že v insolvenčním řízení je velmi často řešen úpadek nepoctivého dlužníka, který svůj majetek vyvedl na jiné osoby, případně umožnil některým věřitelům vyhnout se kolektivnímu insolvenčnímu řízení, a proto je na místě, aby zákonodárce měl možnost specificky formulovat skutkové podstaty odpůrčího práva.

Domnívám se, že moderní doktríny ochrany věřitele (např. doktrína propichování firemního závoje, doktrína spravedlivé podřízenosti atd.) mohou být velmi snadno zneužity věřiteli, kteří se budou chtít vyhnout vyváženým pravidlům odpůrčího práva a sankcionovat tak jednání, které není protiprávní a případně ani morálně zavrhnutelné. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že pokud budou uvedené doktríny vycházet ze stejných principů, na kterých stojí „Leviathan“ ochrany věřitele (odpůrčí právo), a budou dopadat na složité případy podvodných převodů, a nikoliv na relativně jednoduché případy, tak je lze ve výjimečných případech považovat za celkem oprávněné. Tedy jen pokud budou uvedené moderní doktríny přirozenou evolucí stejných principů, které spočívají v základech odpůrčího práva (pokud budou odpůrčí právo doplňovat), tak je na ně možno nahlížet jako na oprávněné. Jinak řečeno, uvedenými doktrínami není možné obcházet tradiční pravidla, na kterých stojí odpůrčí právo.

Úpravu odpůrčího práva v OZ (2012) lze, v porovnání s úpravou OZ (1964), hodnotit jako výrazně propracovanější. Úprava odpůrčího práva se vrátila k tradičnímu systému rozlišení tří kategorií právních jednání, jimž je možné odporovat: 1. právní jednání vykonaná v úmyslu zkrátit věřitele; 2. mrhání majetkem; 3. bezplatná a jim podobná opatření. Uvedený systém je založen na tom, že rozlišuje různé typy právních jednání a kombinuje pro ně

přiléhavě různé podmínky odporovatelnosti. Rovněž došlo k rozšíření okruhu osob, proti kterým je dána možnost dovolat se neúčinnosti právního jednání. OZ (2012) jasně zakládá odpůrci odporovatele proti dlužníkovi nárok na vrácení vzájemného plnění nebo splnění pohledávky oživlé následkem toho, že se věřitel dovolal neúčinnosti (§ 597 odst. 2 OZ 2012). Ustanovení § 593 OZ (2012) novým způsobem chrání před ztrátou odpůřčího práva věřitele, který nemá dosud vykonatelnou pohledávku nebo se zatím nemůže vykázt, že jeho pohledávka je nedobytná. Uvedené ustanovení totiž umožňuje věřiteli dříve, než se jeho pohledávka stane vykonatelnou, vyhradit si právo dovolat se neúčinnosti právního jednání tím, že výhradu prostřednictvím notáře, exekutora nebo soudu oznámí tomu, vůči komu se neúčinnosti právního jednání může dovolat, pak věřiteli lhůta k dovolání se neúčinnosti právního jednání neběží, dokud se pohledávka vykonatelnou nestane.

OZ (2012) upravuje pro praxi velmi důležitou otázku, jak se odpůřčí právo staví k tomu, kdo nese újmu/přínos ze zhodnocení/znehodnocení majetku, který z dlužníkova majetku ušel a ke kterému došlo v období mezi uskutečněním neúčinného právního úkonu a vítězstvím věřitele/insolvenčního správce ve sporu o neúčinnost, a to v ustanovení § 595 odst. 2, 3 OZ (2012). V této souvislosti je třeba poukázat i na to, že úprava v OZ (2012) pamatuje i na situaci, kdy věci, z nichž by se věřitel mohl jinak domoci uspokojení, byly v době po uskutečnění neúčinného jednání zatíženy ve prospěch třetích osob, proti kterým se neúčinnosti dovolat nelze. V takovém případě přísluší věřiteli nárok na náhradu škody (§ 596 OZ 2012), která se určuje částkou, o kterou se věc zatížením (např. zřízením zástavního práva) znehodnotila.

Za významné posílení zásady publicity a ochrany dobré víry třetích osob považuji ustanovení § 599 OZ (2012), jež umožňuje věřiteli, který se dovolává neúčinnosti právního jednání týkajícího se věci zapsané ve veřejném seznamu, aby spolu s předložením odpůřčí žaloby požádal orgán pověřený vedením takového seznamu, aby v něm poznamenal dovolání se neúčinnosti právního jednání. Zásadní je to, že vyhoví-li soud odpůřčí

žalobě, má takový rozsudek účinky i proti osobám, které po provedení poznámky nabyly věc nebo právo k věci v takovém seznamu zapsané.

Anotace

Práce pojednává o historických základech neúčinnosti právních úkonů/právních jednání, tradici tohoto institutu na území České republiky, přičemž není opominuto římskoprávní pojetí uvedeného institutu. Rovněž jsou vymezeny pojmy právního úkonu/právního jednání a absolutní a relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání. Práce se zaměřuje na relativní neúčinnost (odporovatelnost, odpůrčí právo) právního úkonu/právního jednání, a to jednak v systému dalších „vad“ právních úkonů/právních jednání (nicotnost, neplatnost, odstoupení od smlouvy atd.), jednak ve vztahu k dalším systémům ochrany věřitele (v rámci obecných občanskoprávních prostředků, korporálního práva, insolvenčního práva a trestního práva). Pozornost je věnována problematice pojmenování institutu odpůrčího práva, jeho účelu, formám (na základě odporovatelnosti a zákonné neúčinnosti) a odpůrčí žalobě. Práce analyzuje platnou právní úpravu odpůrčího práva, a to jak v poměrech mimoinsolvenčních (podle OZ 1964 i podle OZ 2012), tak v poměrech insolvenčních.

Klíčová slova: absolutní neúčinnost, actio Pauliana, neúčinnost právního úkonu/právního jednání, odporovatelnost, odpůrčí právo, odpůrčí žaloba, relativní neúčinnost.

Abstract

The dissertation deals with the historical elements of the ineffectiveness of legal acts, and the tradition of this legal institute in the territory of the Czech Republic, whereas the concept of such a legal institute pursuant to Roman law is not left aside, either. The terms of the legal act are defined there as well as the absolute and relative ineffectiveness of legal acts. The dissertation focuses on the relative ineffectiveness (defeasibleness, the right of defeasibleness) of the legal act, namely with regard to other „defects“ of the legal acts (nullity, invalidity, withdrawal from the contract etc.) as well as with regard to other systems of the creditor's protection (within the scope of the common civil law, corporate law, insolvency law and the criminal law instruments). The dissertation pays attention to the issue of the name of the defeasibleness right institute, to its purpose, forms (based upon defeasibleness as well as upon statutory ineffectiveness), and to the defeasibleness action. The dissertation analyses the effective legal regulation of the right of defeasibleness, including non-insolvency law (pursuant to 1964 Civil Code and 2012 Civil Code) as well as the insolvency proceedings.

Keywords: absolute ineffectiveness, actio Pauliana, ineffectiveness of the legal act, defeasibleness, the right of defeasibleness, defeasibleness action, relative ineffectiveness.

Shrnutí

Institut odpůrčího práva (relativní neúčinnosti právních úkonů/právních jednání) má tradici již v římském právu, které za určitých podmínek postihovalo, co do formy různými prostředky, takové jednání dlužníka, kterým něco zcizil ze svého majetku, aby tím zkrátil své věřitele. Jednotlivé prostředky ochrany věřitelů vznikaly v situacích, kdy selhávala ochrana práva civilního a kde praetor, v zájmu pořádku a poklidného soužití občanů (můžeme říci v zájmu spravedlnosti a slušnosti) považoval ochranu za nutnou. Římské právo tak zcela jednoznačně poskytuje oporu pro závěr, že institut odpůrčího práva má své místo v právním řádu, když samo obsahovalo úpravu tohoto institutu. S ohledem na to, že římské právo neznalo insolvenční právo, když neznalo pojem úpadku, ale pouze univerzální exekuci, tak v římském právu není možné najít oporu pro závěr o vhodnosti existence samostatného mimoinsolvenčního a insolvenčního odpůrčího práva.

Na území našeho státu zakotvil odpůrčí právo teprve zákon č. 36/1884 ř. z., o odporu proti právním činům, jež týkají se jmění dlužníka insolventního, který umožnil, aby bylo úspěšně odporováno právním jednáním dlužníkovým, jimiž mělo být zmařeno uspokojení dlužníkových věřitelů. Obsahoval předpisy o odporování právním jednáním dlužníkovým za konkursu i mimo konkurs. Tento zákon reagoval na situaci, kdy občanské právo neposkytovalo dostatečnou ochranu věřitelům, a neutěšenou situaci věřitelů nebylo možné odstranit ani trestními předpisy. Lze tedy učinit závěr, že institut odpůrčího práva má tradici i v našem právu, která byla založena na tom, že institut odpůrčího práva není nahraditelný např. institutem neplatnosti, ani trestněprávní úpravou.

Za právní úkony/právní jednání, které jsou způsobilé být předmětem odporu, je možné považovat jednání smluvní: smlouvy kupní, nájemní, směnné, darovací, rukojemské, prominutí dluhu; dále jednání procesní, jako soudní smír, uznání a vzdání se žalobního nároku, vzdání se opravných prostředků; a rovněž opomenutí: nenastoupení dědictví, odmítnutí dědictví,

promlčení, které nastane nepodáním žaloby, neuplatnění námitky promlčení, zmeškání ve sporu, nepodání opravných prostředků.

Pojem „právní neúčinnost“ je používán jak v teorii, tak v právním řádu v mnoha různých významech. Mimo jiné je pojem neúčinnost používán i ve smyslu označení odpůřícího práva. Odpůřící právo je ovšem v platném českém právu označováno bohužel různě, když v § 42a OZ (1964) se označuje jako „Odporovatelnost“, v § 235-243 IZ jako „Neúčinnost právních úkonů“, v § 589 - 599 (OZ 2012) jako „Relativní neúčinnost“ a v případě tzv. zákonné neúčinnosti jen slovem „je neúčinný“. Je zřejmé, že takový stav srozumitelnosti příliš neprospívá. Příímým účelem institutu odpůřícího práva je subjektivní právo věřitele na uspokojení z toho, co z dlužníkovu majetku ušlo jeho exekuci, a relativní neúčinnost je pouze právním následkem existence odporovatelného právního jednání. Podstatu a účel odpůřícího práva tak zřejmě nejlépe vystihuje označení „odpůřící právo“, když pojem „relativní neúčinnost“ označuje „jen“ následek, který má systematický význam v uspořádání vad právních úkonů/právních jednání, a pojem „odporovatelnost“ označuje vlastnost právního úkonu/právního jednání.

Odpůřící právo se v českém právu tradičně vyskytuje ve dvou formách. Jednak ve formě tzv. neúčinnosti na základě odporovatelnosti a jednak ve formě tzv. zákonné (automatické) neúčinnosti, někdy rovněž označované jako institucionalizované odporovatelnosti. Mezi obojím je podstatný rozdíl, a to nejen pokud jde o vznik relativní neúčinnosti, ale i o důsledky, které z toho vyplývají. Uvedené formy neúčinnosti se liší tím, že neúčinnost na základě odporovatelnosti se zakládá, konstituuje až soudním rozhodnutím o odpůřící žalobě, zatímco neúčinnost na základě zákona se zjišťuje, deklaruje.

Prohlášení určitých právních úkonů/právních jednání za neúčinná přímo zákonem lze považovat za řešení mimořádné. Široce pojatá koncepce zákonné neúčinnosti totiž ohrožuje ve věcně neodůvodněném rozsahu princip ochrany nabytých práv, a to zejména tím, že nebere žádný zřetel na

hledisko dobré víry, resp. na to, zda určitá právní jednání byla podstoupena v dobré víře, či nikoli.

Podle právní vědy jsou myslitelné různé možnosti úpravy okamžiku vzniku relativní neúčinnosti právního úkonu/právního jednání. Práce se spíše přiklání k závěru, že podle platné i účinné právní úpravy odpůřícího práva má rozhodnutí o odpůřčí žalobě konstitutivní povahu a působí ex nunc. Tento závěr vychází z toho, že odpůřčí žalobu je možné podřadit pod tzv. žalobu právotvornou či konstitutivní. Pro právotvorné žaloby je charakteristické, že se vždy opírají o výslovné ustanovení zákona, když soud může zakládat, měnit a rušit právní poměry, popř. práva a povinnosti, pouze tam, kde to zákon výslovně stanoví, a že rozsudky o nich vydané působí zásadně ex nunc, není-li výjimečně zákonem výslovně stanovena působnost ex tunc (jako je tomu např. u rozsudku, kterým se prohlašuje manželství za neplatné). Kladné rozhodnutí o odpůřčí žalobě by tedy mělo mít účinky ex nunc, když zákon působnost ex tunc v ustanoveních § 42a OZ (1964), § 589 odst. 2 OZ (2012) nebo § 235 odst. 2 IZ nestanoví. Odpůřčí žaloba, pokud je zákonodárcem koncipována jako konstitutivní, nemůže mít podobu žaloby na plnění, když relativní neúčinnost právního úkonu/právního jednání musí být vždy vyslovena samostaným výrokem soudu, protože nemůže být řešena jako předběžná otázka. Prejudiciálně totiž nelze posuzovat takové otázky, o nichž soud rozhoduje s konstitutivním účinkem.

Za vhodné lze označit prolomení preference neplatnosti před odporovatelností/relativní neúčinností (jinak řečeno umožnit zkoumat neúčinnost právního úkonu/právního jednání, i když je právní úkon/právní jednání neplatné), neboť by to účelu odpůřícího práva, kterým je ulehčení postavení nezajištěného věřitele, velmi prospělo. Věřitele totiž nezajímá, zda je jednání platné, nebo ne, nezajímá ho elegantní právnická sofistika poučující o tom, že neplatné jednání nemá žádné účinky, a proto jich nemůže být zbaveno. Jediné, na čem věřiteli záleží, je, aby se domohl uspokojení své pohledávky, a právě to je cílem odpůřícího práva. Dosažení tohoto cíle není logicky ani právně závislé na platnosti smlouvy. Stačí

k němu zvláštní pravidlo, že věřitel se může uspokojit „z toho, co ušlo z dlužníkovu majetku“, a jeho široký výklad (v tomto případě: z toho, co ušlo věřiteli jako prostředek rychlého a snadného uspokojení).

Prolomení preference neplatnosti před odporovatelností/relativní neúčinností vychází mimo jiné z toho, že zkrácení věřitele nespočívá jen ve zmaření věřitelova uspokojení, nýbrž i v jeho ztížení či oddálení. Široké pojetí zkrácení by tak správně umožnilo odporovat i tzv. ekvivalentním právním úkonům, tedy takovým právním úkonům, kterými dochází ke změně skladby majetku dlužníka, aniž dochází ke snížení jeho celkové hodnoty.

Odpůrčí právo by mělo chránit nejen věřitele vykonatelných pohledávek, ale i pohledávek vymahatelných a možná i pohledávek nedospělých, což by výrazně posílilo preventivní účinek odpůrčího práva a zdůraznilo hmotněprávní povahu odpůrčího práva. Zároveň by věřitel nebyl nucen pokračovat v nalézacím řízení proti dlužníkovi, aby získal vykonatelnou pohledávku, když v mnoha případech je takový postup pro věřitele časově náročný, nákladný, tedy zjevně neefektivní.

Insolvenční právo má mít komplexní speciální úpravu odpůrčího práva, a to nejen proto, že odpůrčí právo insolvenční, na rozdíl od mimoinsolvenčního, tradičně umožňuje odporovat i tzv. zvýhodňujícím úkonům. Tedy úkonům, kterými nejsou věřitelé zkráceni, ale těmito úkony je „pouze“ dosaženo určité konkrétní distribuce dlužníkovu majetku mezi ně. Hlavním důvodem pro existenci speciální insolvenční úpravy odpůrčího práva je skutečnost, že v insolvenčním řízení je velmi často řešen úpadek nepoctivého dlužníka, který svůj majetek vyvedl na jiné osoby, případně umožnil některým věřitelům vyhnout se kolektivnímu insolvenčnímu řízení, a proto je na místě, aby zákonodárce měl možnost specificky formulovat skutkové podstaty odpůrčího práva.

Moderní doktríny ochrany věřitele (např. doktrína propichování firemního závoje, doktrína spravedlivé podřízenosti atd.) mohou být velmi snadno zneužity věřiteli, kteří se budou chtít vyhnout vyváženým pravidlům odpůrčího práva a sankcionovat tak jednání dlužníka, které není protiprávní

a případně ani morálně zavrhnutelné. Pokud ovšem budou uvedené doktríny vycházet ze stejných principů, na kterých stojí „Leviathan“ ochrany věřitele (odpůrčí právo), a budou dopadat na složité případy podvodných převodů, a nikoliv na relativně jednoduché případy, lze je ve výjimečných případech považovat za celkem oprávněné. Tedy jen pokud budou uvedené moderní doktríny přirozenou evolucí stejných principů, které spočívají v základech odpůrčího práva (pokud budou odpůrčí právo doplňovat), tak je na ně možno nahlížet jako na oprávněné. Jinak řečeno, uvedenými doktrínami není možné obcházet tradiční pravidla, na kterých stojí odpůrčí právo.

Summary

The legal institute of the right of defeasibleness (relative ineffectiveness of legal acts) has its tradition already in the Roman law. The Roman law affected, under certain conditions and by various forms of instruments, such acts of the debtor based upon which the debtor alienated something from his assets in order to damage his creditors. The individual instruments of the creditor's protection originated in the situation when the civil right protection failed and the praetor, for the sake of good order and peaceful coexistence of the citizens (in the interest of equity and decency), deemed such protection necessary. The Roman Law, which contained legal regulation of this legal institute, definitely supports the conclusion that the legal institute of the defeasibleness right has its place in the legal system. With regard to the fact that the Roman Law did not know the insolvency law (it didn't know the term „bankruptcy“) but only the universal distraintment, it is impossible to find support for the conclusion regarding the appropriateness of the separate non-insolvency and insolvency right of defeasibleness in the Roman Law.

In our territory, the right of defeasibleness was firstly laid down by Law No. 36/1884 of the imperial collection of laws, on resistance against legal acts regarding the assets of insolvency debtor. This law has enabled successful resistance against legal acts of the debtor that aimed to thwart satisfaction of the debtor's creditors. It contained legal regulations on resistance against debtor's legal acts within as well as outside bankruptcy. This reacted to the situation when civil law did not provide sufficient protection to creditors and when the plight of the creditor couldn't be solved even by criminal law. Thus, a conclusion can be drawn up that the legal institute of the right of defeasibleness has its tradition in our law system, whereas such tradition is based upon the fact that the institute of the right of defeasibleness can be replaced neither by the legal institute of invalidity, nor by criminal law.

The following contractual acts can be considered as acts capable to be the subject of resistance: purchase agreements, lease agreements, exchange agreements, gift agreements, guarantee agreements, the waiver of the right, as well as procedural acts such as the court settlement, acknowledgment and the waiver of claim, waiver of appeal, and also omissions: non-assumption of inheritance, the denial of inheritance, the limitation originating from non-filing the petition, no assertion of limitation objection, missing in lawsuit, or non-filing the appeal.

The term “legal ineffectiveness” is used in lots of various meanings both in theory and in the law. Inter alia, the term legal ineffectiveness is used also as the description of the right of defeasibleness. Unfortunately, the right of defeasibleness is denominated in the Czech law variously. Section 42a of the 1964 Civil Code OZ (1964) denominates it as “defeasibleness”, sections 235 - 243 of the Insolvency Act denominate it as “ineffectiveness of legal acts “, sections 589 - 599 of the 2012 Civil Code denominate it as “relative ineffectiveness“ and, in the case of so called statutory ineffectiveness, the term “is ineffective” is used. It is obvious that such state of intelligibility does not do much good. The direct purpose of the right of defeasibleness is the subjective right of the creditor to be satisfied from those assets of the debtor which escaped from distraintment; the relative ineffectiveness is only the legal consequence of the existence of the defeasible legal act. The principle and purpose of the right of defeasibleness is described best by the term “the right of defeasibleness”, whereas the term “relative ineffectiveness“ describes “only” the consequence thereof, which has the systematic meaning in the organization of legal acts, and the term “defeasibleness” describes the character of the legal act.

There are two forms of the right of defeasibleness in the Czech law. Firstly, in the form of “ineffectiveness” based upon the defeasibleness, secondly in the form of statutory (automatic) ineffectiveness, which is sometimes denominated as institutionalized defeasibleness. There is a major difference between both forms in the origin of the relative defeasibleness as well as in the consequences ensuing thereof. The above mentioned forms of

ineffectiveness differ in the way that the ineffectiveness shall be based (constituted) upon the judicial decision regarding the defeasibleness action, whereas the statutory ineffectiveness shall be ascertained and declared.

The declaration of certain legal acts as ineffective directly by the law is considered extraordinary. The broad-based conception of statutory ineffectiveness endangers the principle of in good faith acquired rights in unjustified extent, especially in the way that it does not deal with the good faith measure, i.e. whether some rights have been acquired in good faith or not.

Pursuant to the legal theory, various possibilities of regulation of the moment of legal act relative ineffectiveness origin are possible. This dissertation tends prevalently to the conclusion that the decision regarding the defeasibleness action has a constitutive character and is effective *ex nunc*, pursuant to the existing legal regulation of the right of defeasibleness. Such a conclusion is based upon the opinion that the defeasibleness action can be included in constitutive actions. For such actions is characteristic that they are always based upon the explicit legal provision, when the court is able to establish, change or cancel the legal relationships, or also rights and duties, only in those cases when explicitly laid down by the law, whereas the judgments regarding such relationships have an *ex nunc* effect, unless there is an *ex tunc* effect laid down by the law exceptionally (such as by the judgment which declares the invalidity of matrimony). A positive decision regarding the defeasibleness action should thus have an *ex nunc* effect, because the law does not lay down the *ex tunc* effect in provisions of section 42a of 1964 Civil Code, section 589 paragraph 2 of 2012 Civil Code or section 235 paragraph 2 of the insolvency act. The defeasibleness action, if laid down as constitutive, will not have the character of fulfilment action if the relative ineffectiveness of legal act has always to be declared by a separate court statement, because it cannot be solved as a preliminary question. Such questions, on which the court decides with a constitutive effect, cannot be assessed prejudicially.

The break of preference of invalidity against defeasibleness/relative ineffectiveness (in other words, to enable to review the ineffectiveness of legal act even if the legal act is invalid) should be considered suitable, because this would be very useful for the right of defeasibleness, purpose of which is the simplification of the unsecured creditor's position. The creditor is not interested in validity/invalidity of the legal act; he is not interested in the sophisticated legal theory which instructs that the invalid act has no force and cannot be released from such force. The only thing the creditor is interested in is to reach the satisfaction of his claim, which is also the aim of the right of defeasibleness. The achievement of this goal depends neither logically nor legally on the contract validity.

A special rule is sufficient, namely that the creditor can be satisfied from "what escaped from the debtor's assets", and the interpretation thereof (in this case: anything what escaped the creditor as the instrument of his quick and easy satisfaction) is broad accordingly.

The break of invalidity preference against defeasibleness/relative ineffectiveness originates inter alia from the premise that the shortening of creditor does not mean only the thwarting of creditor's satisfaction, but also making it difficult or delayed. The broad concept of shortening could enable to object against the so called equivalent legal acts, i.e. such legal acts pursuant to the change of structure, not the value of debtor's assets.

The right of defeasibleness should protect not only the creditor of enforceable receivables, but also the creditor of claimable or maybe also non-mature receivables. This would strengthen the preventive effect of the right of defeasibleness rapidly and accent its material character. The creditor would not have to carry on with the procedure against the debtor to acquire the enforceable receivable simultaneously; such conduct being in many cases too time-consuming, expensive, and therefore obviously ineffective.

The insolvency law has to contain the exhaustive special regulation of the right of defeasibleness, also because the right of defeasibleness in insolvency unlike the right of defeasibleness out of insolvency enables to contradict the so called advantage making acts, i.e. the legal acts by which

the creditors are not shortened, but based upon which “only” a special distribution of the debtor’s assets is reached among them. The main reason for the existence of the special insolvency regulation is the fact that the insolvency proceeding often deals with bankruptcy of an unfair debtor, who has transferred his assets to other persons or enabled to evade the collective insolvency proceedings to certain creditors and thus it is appropriate that the legislation has the possibility to formulate specifically the merits of the right of defeasibleness.

Modern doctrines of creditor protection (such as the doctrine of company’s haze perforation, doctrine of equitable subordination etc.) can be misused very easily by the creditors who shall want to evade form equitable rules of the right of defeasibleness and thus sanction the acts of the debtor that are not against the law or even against the morality. If these doctrines originate from the same principles which the “Leviathan“ of creditor’s protection (the right of defeasibleness) is based on, and if they are applied to some difficult cases of fraudulent transfers rather than to relatively easy cases, they can be considered justifiable in exceptional cases. It means that the above mentioned modern doctrines can only be deemed legitimate if they are the natural evolution of the same principles which the right of defeasibleness is based on (if they complete the right of defeasibleness). In other words, the above mentioned doctrines cannot evade traditional rules which the right of defeasibleness is based upon.

Seznam použité literatury

Monografie a sborníky

- Bilovský, F. *Úvod do nauky o právních úkonech bezúčinných*. Praha: Orbis, 1936.
- Clark, R. C. *Firemní právo*. Praha: Victoria Publishing, 1992.
- Dvořák, B. *Právní moc civilních soudních rozhodnutí. Procesní studie*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008.
- Hulva, T. *Vady právních úkonů v soukromoprávních vztazích a jejich důsledky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011.
- Kuklík, J., Skřejpková, P. *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, Havlíček Brain Team, vydání první, 2008.
- Lenel, O. *Das edictum perpetuum: ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, 3. verb. Aufl. Leipzig: Tauchnitz, 1927.
- Melzer, F. *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009.
- Radin, M. *Fraudulent Conveyances at Roman Law*, 18 Virginia Law Review 109 (1931).
- Richter, T. *Insolvenční právo*. 1. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008.
- Skřejpek, M. *Poodkryté tváře římského práva*. Havlíček Brain Team, vydání první, 2006.
- Vráblová, S. *Ochrana majetku kapitálových společností*. Bratislava: EPOS, 2003.
- Moučka, J. *Diplomová práce, akademický rok 2011/2012: Princip „ultima ratio“ a zásada subsidiarity trestní represe – limity trestního práva*, Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

Učebnice

- Arndts, C. L. *Učební kniha pandekt*, II. díl, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010.

- Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol. *Kurs obchodního práva. Obchodní závazky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003.
- Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013.
- The Digest of Justinian. Vol. 2.* Translation edited by Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
- Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013.
- Epstein, D. G., Nickles, S. H., White, J. J. *Bankruptcy*, Hornbook Series. St. Paul: West Publishing, 1993.
- Gerloch, A. *Teorie práva*. 5. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
- Heyrovský, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha: Otto, 1910.
- Hurdík, Jan et al. *Občanské právo hmotné. Obecná část. Absolutní majetková práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.
- Iustiniani Institutiones – Justiniánské Instituce*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010.
- Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. *Římské právo*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995.
- Knapp, V. *Vědecká propedeutika pro právníky*, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2003.
- Knapp, V., Plank, K. a kol. *Učebnice československého občanského práva, svazek I – obecná část*, Orbis-Praha, 1965.
- Knapp, V. *Teorie práva*, 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1995.
- Lasák, J., Havel, B. *Kompéndium korporačního práva*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011.
- Sommer, O. *Učebnice soukromého práva římského*, I. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, s. 69.
- Švestka, J., Dvořák, J., et al. *Občanské právo hmotné*. Díl první. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009.
- Tilsch, E. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.

Winterová, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 2011.

Sedláček, J. *Obligační právo*. 1. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR a.s., 2010.

Zahradníková, R. et al. *Civilní právo procesní*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.

Komentáře

Drápal, L., Bureš, J. a kol. *Občanský soudní řád II. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009.

Eliáš, K. a kolektiv autorů. *Občanský zákoník, Velký akademický komentář*. 1. svazek § 1 – 487. Praha: Linde Praha a. s., 2008.

Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012.

Fiala, J., Kindl, M., et al. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009.

Havel, B. a kol. *Zákon o obchodních korporacích s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012.

Kanda, A. *Zákoník mezinárodního obchodu*, Orbis-Praha, 1975.

Karmán, J. *Řády konkursní, vyrovnací a odpůrčí*. Praha: Právnické vydavatelství adv. JUDra. V. Tomsy, 1931.

Maršíková, J. a kol. *Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy*. Praha: Leges, 2011.

Právnický ústav ministerstva spravedlnosti. *Občanský zákoník*, Orbis-Praha, 1956.

Rouček, F., Sedláček, J. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, IV. díl*. Praha: Aspi Publishing, s.r.o., 2002.

Šámal, P. a kol. *Trestní řád – komentář*, 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013.

Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář. 13. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2010.

Vláda ČR: *Důvodová zpráva k návrhu zákona o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) (2. část)*, tisk 1120/0, 2005.

Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008.

Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931.

Zoulík, F. *Zákon o konkursu a vyrovnání (komentář)*, Praha: SEVT, 1992.

Zuklínová, M. *Právní úkony, § 34 - § 51 občanského zákoníku, podrobný komentář k jednotlivým ustanovením včetně vybrané judikatury a komentáře k právní úpravě této problematiky v tzv. novém občanském zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.)*, Praha: Linde Praha, a.s., 2012.

Statě

Backa, J., Vavřina, J. Oceňování plnění z neúčinného právního úkonu. *Konkursní noviny*. 2013, č. 2.

Černá, S. Přehodnotí Evropa přístup k základnímu kapitálu? *Právní rozhledy*. 2005, č. 22.

Černá, S. Lze prolomit hranice majetkové samostatnosti obchodní společnosti? In: Pauknerová, M., Tomášek, M. a kol. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV. Proměny soukromého práva*. 1. vydání. Praha: UK Praha, Karolinum, 2009.

Gerloch, A., Tryzna, J. Závaznost právních textů při interpretaci a aplikaci práva soudy a argumentace lege artis. In: Gerloch, A., Tomášek, M. a kol. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. 1. vydání. Praha: UK Praha, Karolinum, 2010.

Dohnal, J. Vybrané aktuální otázky odporovatelnosti v občanském zákoníku. *Právní rozhledy*. 2010, č. 24.

Drápal, L. Zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“. *Justiční praxe*. 2002, č. 5, s. 239.

Eliáš, K. Zákon a profesori (Malé praktikum ze sociologie práva). *Právní rozhledy*. 1998, č. 6.

Eliáš, K. Neúčinnost dlužníkovy účasti na založení společnosti. *Právní rozhledy*. 1999, č. 4.

Glatzová, V. Krátká obhajoba přípustnosti zpětné účinnosti smluv. *Právní rozhledy*. 2006, č. 14.

Grošpic, P. Návrat laesio enormis do českého práva. *Právní rozhledy*. 2013, č. 5.

Havel, B. Obchodní korporace (záznam části odborného semináře Soudcovské unie). *Soudce*. 2013, č. 2

Knapp, V. Odporovatelnost. *Právo a zákonnost*. 1992, č. 7.

Kolesár, P., Havel, B. Něco málo k hysterii okolo (staro)nové návrhové povinnosti pro předlužení. *Právní rozhledy*. 2012, č. 2.

Krčmář, Z. Konkursy (zápis ze školení na téma „Odporovatelnost a konkursy“, 2. část). *Justiční praxe*. 2002, č. 5.

Marek, K. Smlouva o prodeji podniku. *Právní rozhledy*. 2001, č. 12.

Pařízek, I. Další převod majetku získaného odporovatelným právním úkonem. *Právní rozhledy*. 2008, č. 20.

Pulkrábek, Z. Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů. *Právní rozhledy*. 2009, č. 21.

Pulkrábek, Z. Vyhlídky odpůrčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*. 2013, č. 11.

Púry, F. Některé zvláštnosti trestných činů souvisejících se závazkovými vztahy a s insolvenčním řízením. *Trestněprávní revue*. 2011, č. 10.

Ruban, R., Koukal, P. Několik poznámek k otázce nicotnosti v občanském právu. *Právní rozhledy*. 2011, č. 23.

Řeháček O., Vrba, M. K některým otázkám spojeným s neúčinností právních úkonů dle insolvenčního zákona. *Právní rozhledy*. 2013, č. 9.

Selucká, M. Následky vadnosti právních úkonů (právního jednání). In: Švestka, J. Dvořák, J., Tichý, L. *Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva*. Praha: ASPI, a.s., 2007.

Vrcha, P. Odporovatelnost právního úkonu podle občanského zákoníku v judikatuře Nejvyššího soudu České republiky. ASPI – Původní nebo upravené texty pro ASPI, 2012, s. 6. Identifikační číslo (ASPI ID): LIT42673CZ.

Zoulík, F. Občanskoprávní ochrana podle § 5 OZ. In: *Ochrana pokojného stavu správními orgány*, 1. vydání, Praha: CEVRO INSTITUT, 2009.

Judikatura

Rozh. z 12. června 1892, č. 8630, Gl.-U. 14322. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 606.

Rozh. z 4. března 1923, Rv I 1673/23, Právník 1924/313 Sb. nejv. s. 3567. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 589.

Rozh. z 24. října 1923 Rv I 917/23, Sb. nejv. S. 3079, č. adv. 197. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 594.

Rozh. z 24. února 1926, Rv I 6/26, Sb. nejv. s. 5793. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 596.

Rozh. z 3. října 1927, Rv II 217/27, Sb. nejv. s. 7380. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 168.

Rozh. z 3. října 1929, Rv II 515/29, Sb. nejv. s. 9230. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 612.

Rozh. z 13. června 1930, Rv II 527/29, Sb. nejv. s. 9986. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 597.

Rozh. z 13. června 1930, Rv II 257/29, Sb. nejv. s. 9986. In: Voska, J. *Konkursní, vyrovnací a odpůrčí řády*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství Linhart & Pekárek, 1931, s. 595.

Usnesení VS Praha, sp. zn. 11 Cmo 47/96 ze dne 13. srpna 1996, publikované v Právních rozhledech 1997, č. 1.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. května 1999, sp. zn. 2 Cdo 1703/96, uveřejněný pod č. 26/2000 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. května 2000, sp. zn. 31 Cdo 417/99, uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 10, ročník 2000, pod číslem 104.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. července 2000, sp. zn. 31 Cdo 619/2000, uveřejněný pod č. 41/2001 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. dubna 2001, sp. zn. 21 Cdo 1811/2000, uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 11, ročník 2001, pod číslem 134.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. června 2001, sp. zn. 21 Cdo 2285/2000, uveřejněný pod č. 12/2003 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek s právní větou.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2002, sp. zn. 21 Cdo 549/2001, uveřejněný pod č. 64/2002 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. května 2003, sp. zn. 29 Odo 430/2002, uveřejněný v časopise Soudní judikatura, číslo 6, ročník 2003, pod číslem 103.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 02. března 2004, sp. zn. 30 Cdo 531/2003.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. dubna 2004, sp. zn. 29 Odo 414/2003, uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 6, ročník 2004, pod číslem 120.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. října 2004, sp. zn. 29 Odo 1137/2003.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. listopadu 2004, sp. zn. 30 Cdo 2474/2003.

Nález Ústavního soudu ze dne 23. března 2005, sp. zn. I. ÚS 572/2004, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu pod č. 62, svazek č. 36.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. září 2005, sp. zn. 30 Cdo 749/2005.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. listopadu 2005, sp. zn. 29 Odo 1061/2004.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. října 2006, sp. zn. 30 Cdo 64/2006.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. října 2006, sp. zn. 30 Cdo 794/2006.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. listopadu 2006, sp. zn. 30 Cdo 1214/2006.

Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13. června 2007, Opjn 8/2006, uveřejněné pod číslem 74/2007 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, str. 459 (739).

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. srpna 2007, sp. zn. 28 Cdo 3033/2005.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. října 2007, sp. zn. 30 Cdo 2684/2007.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. února 2007, sp. zn. 30 Cdo 1135/2006.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. března 2008, sp. zn. 30 Cdo 2435/2006.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. května 2008, sp. zn. 29 Odo 732/2006.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. června 2008, sp. zn. 21 Cdo 4333/2007, uveřejněný pod č. 30/2009 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. října 2008, sp. zn. 30 Cdo 2432/2007.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2009, sp. zn. 29 Cdo 1780/2008, uveřejněný v časopise Soudní judikatura, číslo 8, ročník 2009, pod číslem 118.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2009, sp. zn. 29 Odo 820/2005.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2009, sp. zn. 29 Cdo 3009/2007, uveřejněné v časopise Soudní judikatura číslo 11, ročník 2009, pod číslem 169.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. července 2009, sp. zn. 30 Cdo 2798/2007.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. října 2009, sp. zn. 30 Cdo 2666/2007.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. října 2009, sp. zn. 30 Cdo 2585/2007.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. června 2010, sp. zn. 30 Cdo 3210/2008.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 2010, sp. zn. 30 Cdo 531/2009.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. února 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009, uveřejněný pod č. 68/2011 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 29 Cdo 3223/2010.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 22 Cdo 20/2007.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 29 Cdo 3397/2010.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. dubna 2012, sp. zn. 21 Cdo 2281/2011.

Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 22. května 2012, sp. zn. 20 Co 211/2012.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. září 2012, sp. zn. 21 Cdo 3654/2011.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. září 2012, sp. zn. 30 Cdo 1309/2012.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. ledna 2013, sp. zn. 21 Cdo 808/2012.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. února 2013, sp. zn. 29 ICdo 3/2013.

Precedent Twyne's Case, citace: (1601) 3 Coke 80; (1601) 76 ER 809.

Internetové zdroje

Uniform Fraudulent Transfer Act [online]. [citováno 10. 6. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.stcl.edu/faculty_pages/faculty_folders/rosin/ufta84.pdf.

Gesetz über die Anfechtung von Rechtshandlungen eines Schuldners außerhalb des Insolvenzverfahrens [online]. [citováno 6. 7. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.gesetze-im-internet.de/anfg_1999/index.html.

Turnaround Management Association Česká republika, o.s. Podněty k revizi právní úpravy insolvenčního řízení [online]. [citováno 25. 8. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.turnaround.cz/dokumenty/TMA-podnety_k_revizi_pravni_upravy_InsR_cerven_2011.pdf.

Křemář, Z. Neúčinnost a odporovatelnost právních úkonů v insolvenční, s. 26. [online]. [citováno 03. 09. 2013]. Dostupné z WWW: www.kjt.cz/cs/data/news/64_cs.

Dohnal, J. Za osm měsíců už nepůjde podat odpůrčí žalobu tak jako dnes. [online]. [citováno 3. 9. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.epravo.cz/top/clanky/za-8-mesicu-uz-nepujde-podat-odpurci-zalobu-tak-jako-dnes-90603.html>.

World Bank Principles and Guidelines for Effective Insolvency and Creditor Rights Systems, Principle 15. [online]. [citováno 3. 9. 2013]. Dostupné z WWW: http://www.worldbank.org/ifa/ipg_eng.pdf.

Kříž, J. Systém ochrany věřitelů, Základní kapitál a zákon o obchodních korporacích, příspěvek na výjezdním semináři v Peci pod Sněžkou 2012 [online]. [citováno 31. 8. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.prf.cuni.cz/josef-kriz-1404045986.html>.

Černá, S. Recenze knihy Tomáše Doležila: Koncerny v komunitárním právu: Analýza a náměty pro rekodifikaci. [online]. [citováno 3. 9. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.auditorium.cz/RGKC-recenze>.